

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLETE ETKİLERİ:
DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ MESELESİ**

Yüksek Lisans Tezi

ARZU AKÇA KİP

İZMİR-2023

T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLETE ETKİLERİ:
DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ MESELESİ**

Yüksek Lisans Tezi

ARZU AKÇA KİP

DANIŞMAN: DR. CANAN UĞUR RIZZI

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri: Doğu Akdeniz'deki Enerji Meselesi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/06/2023

Arzu AKÇA KİP

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLETE ETKİLERİ: DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ MESELESİ

Arzu AKÇA KİP

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bu çalışma, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının bulunmasını küreselleşme teorisi çerçevesinde bölge devletleri, uluslararası örgütler ve şirketler açısından analiz etmektedir. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ilişkin çalışmalar ağırlıklı olarak bölge devletleri arasındaki jeopolitik, enerji güvenliği, ekonomik ve hukuki çatışmaları değerlendirmektedir. Fakat bölgesel örgütler (AB), bölgeye uzak devletler (ABD, Rusya ve Çin) ve şirketler (Total, Eni) de giderek sürece dahil olmaktadır. Aktörler arasındaki ilişkiyi küreselleşme teorisiyle açıklayan bu çalışma, Doğu Akdeniz'de enerji keşfinin bölgedeki ulus devletler arasındaki çatışma nedeniyle tam anlamıyla bir iş birliği sağlamamasına rağmen, hem bölgesel örgütlerin hem de devletlerin şirketler aracılığıyla artan bir ilişkiler ağı ortaya koyduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Kaynakları, Küreselleşme, Ulus devlet, Şirketler, İş birliği.

ABSTRACT

Master's Thesis

**The Effects of Globalization on The Nation State: The Energy Issue in The
Eastern Mediterranean**

Arzu AKÇA KİP

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Uluslararası İlişkiler

This study analyzes the availability of energy resources in the Eastern Mediterranean in terms of regional states, international organizations and companies within the framework of globalization theory. Studies on energy resources in the Eastern Mediterranean mainly evaluate the geopolitical, energy security, economic and legal conflicts between the states of the region. However, regional organizations (EU), distant states (USA, Russia and China) and companies (Total, Eni) are also increasingly involved in the process. Explaining the relationship between the actors with the theory of globalization, this study argues that although the energy exploration in the Eastern Mediterranean does not provide full cooperation due to the conflict between the nation-states in the region, both regional organizations and states reveal an increasing network of relations through companies.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Resources, Globalization, Nation states, Companies, Cooperation.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1.JEOPOLİTİK PERSPEKTİFTEN ELE ALAN ÇALIŞMALAR.....	5
2.ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA ELE ALAN ÇALIŞMALAR.....	11
3. YETKİ ALANLARININ PAYLAŞIMI VE HUKUKİ AÇIDAN DEĞERLENDİRMELER.....	20
4.KEŞFEDİLEN ENERJİ KAYNAKLARINA İLİŞKİN EKONOMİK PERSPEKTİFTEN BAKIŞ.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.KÜRESELLEŞME TEORİSİ	27
2.KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI	30
2.1.Ekonomik Boyutu Önceleyen Tartışmalar: Küreselleşmeciler	30
2.2.Politik Boyut: İlişkiler Ağı Olarak Küreselleşme ve Şüpheliler.....	33
2.3.Dönüşümcü Ekol.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGE DEVLETLERİ ARASINDA ARTAN İLİŞKİ

1.Yunanistan ve Güney Kıbrıs	46
2.Türkiye'nin Yaklaşımı	50
3.İsrail	55
4.Mısır	55
5.Suriye.....	56
6.Lübnan.....	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGE DIŞI AKTÖRLER VE TUTUMLARI

1.Ulus-Ötesi Bir Organizasyon: Avrupa Birliği'nin Tutumu	62
2.Rusya.....	70
3.Amerika Birleşik Devletleri	78
4.Çin.....	83

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ AKTÖR OLARAK ŞİRKETLER: GÖZ ARDI EDİLEN “DİĞER AKTÖR”

1.Şirketler Arası Artan İlişkiler.....	90
2.Bölge Dışı Aktörlerin Müdahale Aracı Olarak Şirketler	92
3.Bağımsız Bir Aktör Olarak Şirketler	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	113

ÖNSÖZ

Çalışma sürecinde akademik rehberliğinin yanı sıra psikolojik desteğini de yolumuza dahil eden, kendisinden pek çok şey öğrenme fırsatı bulduğum değerli hocam Canan Uğur Rızzı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Arzu AKÇA KİP

İzmir-2023

GİRİŞ

Bu çalışma küreselleşmeyi bir proje olarak ele alan yaklaşımların aksine, tarihsel arka planı olan, bir sürece işaret eden, dünyadaki farklı coğrafyaların kültür, değerler, ekonomik düzen gibi pek çok katmanda entegre olması, yakınlaşması ya da bütünleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme, bir süreç olarak, sadece ilk akla geldiği üzere piyasa, sermaye, üretim gibi ekonomik zeminde yaşanan değişimleri değil, gerek siyasi olarak ulus-devlet nosyonu üzerinde yarattığı dönüşüm gerekse uluslararası düzende bahsi geçen dönüşüm etkisiyle güçlenen yeni kurumlar olarak şirketlerin sahnedeki yerini almasına kadar uzanan çok boyutlu bir etki sahası teşkil etmektedir. Esasen aktörler arasında dönüşen ve artan ilişki ve ilişki biçimlerine gönderme yapmaktadır.

Sosyal Bilimler literatüründe tüm toplumsal, sosyal değişim ve dönüşümlerin tıklıdığı bir valiz kavram haline gelmiş olan küreselleşme kavramı ekonomik, politik ve sosyo-kültürel boyutların girift yapısıyla değerlendirilebilir. Küreselleşme olgusuna ilişkin analizlerin, üzerine uzlaşmış ortak bir tanım geliştirilememesi küreselleşmenin farklı boyutlarına yapılan vurgulardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Çalışma bu yaklaşımlar doğrultusunda- aşırı küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcü yaklaşım- irdelenerek kavramsal olarak çerçeveselendirilmiştir.

Küreselleşmenin tamamlanmamış bir süreç olduğu göz önünde bulundurulmakla beraber bölgesel düzeyde meydana gelen bir sorunun veya durumun kısa sürede küresel bir hale dönüşebilmekte olduğu görülebilmektedir. Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde bölge devletlerinin bölge-dışı aktörlerle ilişkilene biçimleri dolayısıyla enerji denkleminde müdahil olmaları ile bölgesel meseleler küreselleşmiştir. Küreselleşen bölgesel sorunlara Doğu Akdeniz enerji meselesi örnek sunmaktadır.

Çalışma dönüşümcü küreselleşme yaklaşımından faydalanarak Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşım rekabetini irdelemeye çalışmaktadır. Küreselleşen bir sorun olarak Doğu Akdeniz enerji meselesinde bölgesel devletler dışında bölge-dışı aktörler ve literatürde sıklıkla göz ardı edilen “diğer” aktörler olarak şirketlerin meseleye müdahil

olurken kullandıkları enstrümanlar ve küreselleşme etkisi ile dönüşen yapılar ve ilişkiler ele alınmaktadır.

Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması Doğu Akdeniz’de zaman zaman ilişkilerin gerilmesine ve kutuplaşmaların yaşamasına neden olmakla beraber esasen iş birliklerinin kurulmasına da kapı açmaktadır. Küreselleşme ile karşılıklı bağımlılığın artması kazan-kazan mottosunun karşılıklı kazanım sağlayacağı ve literatürde sıklıkla çatışma çözümleri senaryolarına yer verilirken bölgedeki sorunların daha fazla iş birliği kurularak aşılabileceği senaryolarının da mümkün olabileceği vurgulanmaktadır.

Çalışma “küreselleşme ulus-devlet üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?” sorusuna cevap aramaktadır. Bu soruyu cevaplamak için vaka analizi yöntemini kullanan çalışma, Doğu Akdeniz vakasının derinleme analizini kapsamaktadır. Çalışma, Küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisini küreselleşen bir mesele olarak Doğu Akdeniz bölgesinde enerji bulunması vakası üzerinden incelemektedir. Küreselleşmenin izdüşümü olarak Doğu Akdeniz meselesi dönüşen ulus-devlet nosyonunun irdelenmesini sağlayacaktır. Vaka analizi yöntemi aracılığıyla Küreselleşme mefhumunun bölgede yarattığı etkinin test edilmesini sağlarken bu yaklaşımın argümanlarının da geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz vakası üzerinde test edilen bahsi geçen etki gerek bölgedeki gerek bölge dışındaki aktörlerin konumlanması ve aktörler arasındaki etkileşimi tutarlı bulguların elde edilip edilmediği mercek altına alınmıştır. Vaka çalışmasının en büyük avantajı olarak tek bir vakaya odaklanarak o vakanın derinlemesine incelenmesini sağlamaktır. Tek vaka olarak çalışılması araştırma sorusuna ilişkin bütünlüklü bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Ancak benimsenen nitel vaka analizi yöntemiyle incelenen çalışmadan elde edilen verilerin genellenemeyeceği konusunda bir ön kabul mevcuttur.¹ Tek bir vaka analizinin genellenebilirliği ve güvenilirliği sorgulansa da bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiye odaklanmayı sağlayarak neden sonuç ilişkisinin daha net şekilde ortaya koyulmasına da yardımcı olacağı düşünülmüştür.

¹ Rahime Süleymanoğlu Kürüm, “Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 42, 2021, s.150-155.

Öte yandan başta bölge devletleri olmak üzere bölge dışı aktörler; Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası organizasyonlar, sınır ya da kıyı komşusu olmayan devletler ve küreselleşme etkisiyle güçlenen veya artık öne çıkan “yeni aktörler” olarak ele alınan şirketler gibi çok sayıda farklı yapıdaki aktörleri gözlemleme fırsatı sunan bir saha olması itibarıyla Doğu Akdeniz bölgesi özelindeki etkileşimi araştırmaya ilişkin bulguları toplamaya katkı sağlamaktadır. Nitel araştırma yöntemini kullanan çalışma veri toplama aracı olarak doküman analizi- incelemesini kullanmaktadır. Çalışmanın analiz ettiği başlıca dokümanlar, uluslararası enerji şirketlerinin web sitelerinde paylaşılan belgeler ve raporlardır. Doğu Akdeniz sahasındaki güncel gelişmeleri yansıtan pek çok haber kaynağı da taranmıştır. Toplanan veriler analiz edilirken tümdengelimsel yöntem takip edilmiş, araştırma soruları ve küreselleşme yaklaşımlarının sunduğu çerçevede analiz farklı aktörleri kapsayacak şekilde sınıflandırılmıştır. Çalışma kapsamında Doğu Akdenizle ilgili hazırlanmış olan ikincil belgelerden ve akademik çalışmalardan da faydalanılarak literatür taraması yapılmış, kaynak tarama yöntemiyle ilgili alan yazındaki uzman ve akademisyenlerin çalışmalarına başvurulmuştur. Böylelikle, tek bir vaka çalışması ile genellenebilir bulgulara ulaşma konusunda ihtiyatlı davranılması gerektiğinin farkında olarak geniş literatür taraması ile vaka analizi desteklenmiştir.

Bütün bu açıklamalar kapsamında çalışmanın ilk bölümünde alan yazında Doğu Akdeniz’e ilişkin değerlendirmeler taranacaktır. Literatürdeki çalışmaları jeopolitik perspektif, bölge devletlerinin dış politikaları, hukuki sorunlar ve ekonomik perspektif açısından değerlendiren bu bölüm, hem çalışmanın literatürden güç alarak beslenmesini amaçlamaktadır hem de literatür içerisindeki Doğu Akdeniz meselesini küreselleşme yaklaşımlarıyla analiz eden çalışmaların az sayıda olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çalışmaya teorik bir çerçeve sunan küreselleşme yaklaşımlarına yer vermektedir. Bu bölümde ekonomik boyutu önceleyen ve ulus devletin etkisini yitirdiğini varsayan aşırı küreselleşmecî yaklaşımlar, ulus devletin hala özellikle politik olarak hakim gücünü sürdürdüğünü belirten şüpheciler ve ulus devletin hala küreselleşme kavramı içinde yer aldığını, fakat başka aktörlerin de giderek güç kazandığını vurgulayan dönüşümcü ekole yer verilmektedir. Bahsi geçen

üç ekolü değerlendiren bu bölüm Doğu Akdeniz vakasını anlayabilmek için dönüşümcü ekolün sunduğu çerçeveden istifade etmektedir.

Teori bölümünün ardından vaka analizini gerçekleştiren çalışma, üçüncü bölümde bölge devletlerinin bölgeye yaklaşımını Güney Kıbrıs ve Yunanistan, Türkiye, İsrail, Mısır, Suriye ve Lübnan'ın yaklaşımları üzerinden teker teker inceleyen bu bölüm, bölge devletlerinin aralarındaki çatışmaları vurgulamaktadır. Bölgede yaşanan çatışmalara rağmen, bölge devletlerinin enerji kaynaklarının yönetimi ve taşınması nedeniyle zaman zaman işbirliği yapmaya mecbur kaldıklarını vurgulamaktadır.

Dördüncü bölümde bölge dışı aktörleri inceleyen çalışma hem bölgesen bir aktör olarak Avrupa Birliği'nin bölgeye yaklaşımını, hem de Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'in bölgeye yaklaşımını analiz etmektedir. Bölge devletleri ile küresel güçler arasındaki ilişkiyi vurgulayan bu bölüm aynı zamanda bölgedeki ulus devletlerin tek karar verici olmadığını da vurgulamaktadır.

Beşinci bölümde ağırlıklı olarak göz ardı edilen bir diğer aktör olarak şirketler vurgulanmaktadır. Şirketler arasında menşei oldukları ulus devletlerden bağımsız politikalar izlenebildiğini vurgulayan bu bölüm, aynı zamanda şirketlerin bölge dışı aktörlerin müdahale aracı olarak kullanıldığını ve bağımsız bir aktör olarak kar arayışında oldukları için menşei ülkeleriyle zaman zaman ortak hareket ettiklerini dile getirmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde, Küreselleşme paradigması ışığında ulus-devletler dışında dönüşüme uğrayan aktörler olarak şirketlerin altının çizilmesi ve irdelenmesinin literatüre katkı sunacağı ileri sürülmüştür. Esasen çalışma, Küreselleşme yaklaşımının test edilmesinin ötesinde bölge dışı aktörleri ve şirketleri küreselleşme yaklaşımlarına dahil ederek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Konuya ilişkin teorik yaklaşımlar çerçevesinde temellendirilerek ya da farklı yaklaşımlardan faydalanılarak araştırma konusu güçlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynakları için yürütülen arama çalışmaları hem bölgesel hem küresel aktörler arasında bir anlaşmazlık yaratmıştır. Bölgedeki anlaşmazlık ise literatürde pek çok akademik çalışmaya araştırma alanı oluşturmuş ve farklı perspektiflerden analize tabi tutulmuştur. Bu bölümde Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynaklarına yönelik çalışmalar jeopolitik perspektif açısından, enerji güvenliği ve Türk Dış Politikası açısından, yetki paylaşımının getirdiği hukuki sorunlar açısından ve son olarak ekonomik beklentiler açısından sınıflandırılarak analiz edilecektir.

1.JEOPOLİTİK PERSPEKTİFTEN ELE ALAN ÇALIŞMALAR

Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynakları için yürütülen arama çalışmaları hem bölgesel hem küresel aktörler arasında bir anlaşmazlık yaratmıştır. Bölgedeki anlaşmazlık ise literatürde pek çok akademik çalışmaya araştırma alanı oluşturmuş ve farklı perspektiflerden analize tabi tutulmuştur. Alan yazında sıklıkla coğrafyaya dayalı prensipler çerçevesinde jeopolitik teoriler açısından değerlendirilmiştir. Doğu Akdeniz’in coğrafi konumunun tarihinden bu yana önemi vurgulanmakla beraber bu konumundan kaynaklanan ehemmiyeti kavramsal çerçevelere dahil edilmiştir. Gerek siyasi coğrafyası gerekse enerji coğrafyası bu havzanın stratejik ve jeopolitik anlamını aktörler arasında yaşanan anlaşmazlıkların sıcaklığını sürdürmesi bağlamında da okunur kılmaktadır.

Klasik jeopolitik ve modern jeopolitik kuramlar ışığında yapılan analizler; Mackinder’in Kara Hakimiyeti Teorisi, Mahan’ın Deniz Hakimiyeti Teorisi, Skykman’ın Kenar-Kuşak Teorisi, Scitaklian Hava Hakimiyeti Teorisi, Fukuyama Tarihın Sonu tezi, Huntington Medeniyetler Çatışması tezi, Brzezinski Büyük Satranç Tahtası yaklaşımı Doğu Akdeniz çalışmalarına kavramsal çerçeve olarak kullanılmaktadır.

Jeopolitika kavramı, ilk olarak 1899 yılında Rudolf Kjellen tarafından devleti bir organizma olarak tahayyül ederek kullanmıştır. Ancak Friedrich Ratzel'in coğrafya ve devlet arasındaki ilişki "Siyasi Coğrafya" eserindeki argümanlarla geliştirilmiş ve 20. yüzyıl başına gelindiğinde ise Halford Mackinder tarafından iyice popüler hale getirilmiştir.² Bahsi geçen bu organizmanın hayat bulması ve üzerinde gelişim sağlayarak var olması için gerekli bir alan olarak ifade edilmektedir.³ Siyasi olarak güç ilişkisinin kurulduğu, devletin güvenlik politikasının rasyonel temelini oluşturduğu argümanı, jeopolitik perspektifi daha çok devlet aktörü üzerinden tartışan ve küresel siyasette de etki yaratan bir çerçevede inceleyen klasik jeopolitik yaklaşım bu bağlamda alan yazınında enerji konusunu da bu çerçevede içinde değerlendirmektedir.⁴ Nitekim Türkiye'de jeopolitik üzerinden temellendirilen çalışmaların çoğu klasik jeopolitik yaklaşımdan beslenmektedir.⁵

Yine Doğu Akdeniz bölgesine yönelik çalışmalar Ratzel'in temelini attığı jeopolitik yaklaşımlara ek olarak; Kjellen, Haushofer, Spykman ve Mackinder gibi teorisyenlerin de yaklaşımlarının kavramsal çerçeve olarak sunulduğu görülmektedir. Jeopolitik perspektif etkisi altında değerlendirilen bu çalışmalar, devletlerin güç unsurlarını fiziki, coğrafik, çevresel koşulların siyasi süreçleri doğrudan etkilediği görüşü bağlamında analiz edilmiştir.⁶

Enerji kaynaklarına ilişkin olarak kurgulanan klasik jeopolitik yaklaşımlardan Mackinder'in Kara Hakimiyeti teorisi, teknolojik gelişmelerle beraber deniz gücünün etkinliğini kara gücüne bıraktığını tarihsel süreçle nasıl değişime uğradığını açıklamaktadır. "Heartland" olarak ifade edilen "Kalpgah" olarak Türkçe literatürde kullanılan kavram Avrasya, Doğu Avrupa ve Sibiry coğrafyasında güç tesis etmenin aynı zamanda küresel hakimiyeti getirdiğini öne sürmektedir. Kara hakimiyeti

² Funda Keskin Ata, "Doğu Akdeniz'e Jeopolitik Açından Bir Bakış: Enerji ve Siyaset, Doğu Akdeniz Sempozyumu: Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü", *Doğu Akdeniz Sempozyumu*, TBMM Basımevi, 2021, s.58

³ Adnan Dal, "Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi", *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, Cilt 65, s.69

⁴ Dal, **a.g.m.**, s.70

⁵ Funda Keskin Ata, "Doğu Akdeniz'e Jeopolitik Açından Bir Bakış: Enerji ve Siyaset, Doğu Akdeniz Sempozyumu: Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü", *Doğu Akdeniz Sempozyumu*, TBMM Basımevi, 2021, s.59

⁶ Ata, **a.g.m.**, s.59

şeklinde ifade edilen bu teori coğrafyanın dış politika yapımındaki etkinliğini ne denli önemli olduğunun altını çizmektedir.

Mahan'ın Deniz Hakimiyeti yaklaşımı ise, stratejik deniz alanları üzerinde kurulan kontrolün gücüne işaret etmektedir. Denizlerle çevrili bir coğrafyada bulunmanın sağladığı avantajı İngiltere ve Amerika gibi hegemonya olma iddiasındaki devletlerin stratejik deniz sahaları üzerindeki kontrole bağlamaktadır. Coğrafi-fiziki konumun, alanın boyutunun yanı sıra nüfus, hükümet ve kurumsal yapıların karakterlerinin de etkin faktörler olduğu iddia edilir.⁷ Stratejik bir deniz havzası olarak Doğu Akdeniz'e işaret eden Murat Koray'ın da çalışmasında ifade ettiği gibi teknolojik gelişmelerdeki (denizaltılardaki gelişmelere vurgu yapmaktadır.) sıçrama ile bazı devletlerin güç kaybetmesine neden olurken bazı devletlere güç katarak stratejik bölgelere hâkim olmasına şahitlik etmiştir.⁸ Dolayısıyla coğrafya sabit olsa da coğrafya üzerinde üretilen politikalar ve değişim dinamik olagelmıştır.⁹ Bu perspektiften değerlendirildiğinde, coğrafya devletlerin politik mücadele alanı olarak tahayyül edilse de bahse konu deniz alanları söz konusu olduğunda bölge dışındaki küresel aktörlerin de işin içine dahil olduğu girift bir güçler mücadelesine dönüşebilmektedir. Tarih boyunca Doğu Akdeniz gibi stratejik su havzası önemli jeopolitik gerilimlerin yaşandığı bir saha olmuştur. Öte yandan Dursun Yıldız ise, bu havzanın Avrupa, Asya ve Afrika'nın birleştiği noktada olması okyanuslara açılan su yollarının kesişmesini hidrojeopolitik kavramsal atfıyla açıklamaktadır.¹⁰

Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının önemli merkez haline gelmesinin yanı sıra konumunun sunduğu fırsat hasebiyle önemli bağlantı ve geçiş güzergahı sunması jeopolitik değerini arttırmıştır.

Akdeniz'in konumu itibarıyla klasik jeopolitik teoriye çok yerinde bir örnek teşkil ettiğini öne süren Funda Keskin Ata, doğal kaynaklar, sınırlar ve mekânsal ilişkilerin

⁷ Adnan Dal, "Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi", *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, Cilt 65, 72-75

⁸ Murat Koray, "Doğu Akdeniz'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi", *Teknolojik Dönüşümler ve Denizaltıların Rolü, TASAM* (2020), 136-141.

⁹ Koray, **a.g.m.**, s.136

¹⁰ Dursun Yıldız, "Akdeniz Havzasının Hidrojeopolitiği ve Türkiye", *TMMOB İMO Su Politikaları Kongresi*, 2006, 21-24.

siyasi kapasite üzerinde son derece belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu noktada Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşım mücadelesi anlam kazanmaktadır.

Tuğrul Oğuz Yılmaz'ın jeopolitik kuşatma olarak ifade ettiği¹¹ esasen Türkiye'nin denizlerle olan bağlantısını olabildiğince sınırlamaya çalışmaktan ileri gelmektedir.

Mackinder'in yaklaşımından etkilenen, Nicholas J. Spykman'ın Kenar- Kuşak Teorisi bir diğer geleneksel jeopolitik teoridir. II. Dünya savaşından sonra Amerika'nın dış politikasında oldukça belirleyici olan bu teori kara hakimiyetinin aksine Avrasya'yı çevreleyen kıyı hakimiyetine işaret etmektedir. Spykman, "Barışın Coğrafyası" eserinde dünyanın merkezinin Avrasya olduğunu savunmaktadır. Bahsi geçen merkezin deniz ulaşım yolları ile çevrelenmiş bulunması önemli fırsatlar sunmakta olduğunu ileri sürer. Bu bakış açısıyla, kenar kuşağa hâkim olacak gücün dıştan içeriye doğru etki yaratacak böylelikle dünyaya hâkim olabilecektir.¹² Doğu Akdeniz'in önemini Kenar-Kuşak teorisi çerçevesinde sunan Cihan Dizdaroğlu, Çin ve ABD gibi hegemon olma iddiasındaki aktörlerin dış politika tercihlerini analiz ederek bölgede jeopolitik güç mücadelesinin dönüşümünü etraflıca değerlendirmektedir.¹³

Dizdaroğlu, küresel aktör olma yönünde politikalar üreten Çin'in Doğu Akdeniz bölgesindeki güç çekişmesine nasıl müdahil olduğunu Kuşak ve Yol Girişimi gibi projelerle jeopolitik nüfuz alanı yarattığını ileri sürmektedir.¹⁴ Spykman'ın Kenar-Kuşak teorisinin merkezine oturan Çin'in Akdeniz'de ve bütüncül olarak da jeopolitik mücadelede kendini nasıl konumlandığını açıklamaktadır. Jeopolitik teoriler çerçevesinde etkin aktörler olma yolunda ilerleyen devletlerin coğrafyaya ilişkin politika belirlemeleri Doğu Akdeniz bölgesi nezdinde de ifade bulmaktadır.

Kenar-Kuşak teorisi bağlamında Akdeniz bölgesinin kenar ve kuşağı birbirine bağlayan çevreleyen deniz yolu olma özelliğine göndermeler yapan bir diğer çalışma Muazzez Harunoğulları'na aittir.¹⁵ Enerji kaynaklarının yarattığı gerilimlerin bölgede jeopolitik değişimler yarattığını da ileri süren Harunoğulları, bölgedeki diğer aktörler

¹¹ Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye Yönelik Jeopolitik Kuşatma ve Libya Meselesi", *Türkiye Günlüğü*, 2020, Cilt 141, s. 9

¹² Yılmaz, **a.g.m.**, s.9

¹³ Cihan Dizdaroğlu, "Jeopolitik Güç Mücadelesi: Çin'in Doğu Akdeniz'deki Varlığı", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6 Sayı 11, 2023, 1-22, s.9

¹⁴ Dizdaroğlu, **a.g.m.**, s.18

¹⁵ Muazzez Harunoğulları, "Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet", *International Journal of Geography and Geography Education*, 2020, Cilt 42, 455-460

ve olayların bölgenin ayrıca jeopolitik duyarlılığın oluşmasına neden olduğunu vurgulamıştır.¹⁶ Bölgede bulunan devletlerin halihazırdaki sıcak gündemlerine de işaret eden çalışmada, Arap Baharı'nın halk hareketleri, Libya'ya Batı müdahalesi, Mısır'daki siyasi darbeler ve devamındaki siyasi olaylar, Suriye'de uzun yıllar devam eden iç savaş ve Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile Türkiye arasında yaşanan Ege'deki gerilimler ve Kıbrıs meselesi devam ederken enerji keşifleri beraberinde jeopolitik ve jeostratejik dönüşüm yarattığını ileri sürmüştür. Yine bölgedeki enerji rezervlerinin coğrafik dağılımına da odaklanan Harunoğulları, jeopolitik önemin bölgedeki devletlerin ve küresel aktörlerin politika belirlerken ne derece etki yarattığını göstermektedir.¹⁷

Kara hakimiyetinden, Kenar-Kuşak teorisine, hava hakimiyetinden Brzenzinski'nin Büyük Satranç Tahtası teorisine tüm klasik jeopolitik kuramlar; aktörlerin konumlanırken ve politika üretirken coğrafya-politika ilişkisi üzerinden politika üretirken, enerji kaynaklarına sahiplik etmenin ya da üzerinde etkinlik sağlamanın sunduğu fırsatlara odaklandıkları görülmektedir. Alandaki çalışmalar bu argümanlar etrafında temellendirilmiştir.

Cenk Sevim'in küresel enerji jeopolitiğini karşılaştırmalı olarak analiz ettiği çalışmalarında, enerji jeopolitiğine ilişkin olarak, salt kaynakların bulunduğu bölgeleri değil, bu kaynakların pazarlara ulaştırılmasına arz-talep ilişkisinin çevrelendiği coğrafi faktörleri de içerdiğini ileri sürmektedir.¹⁸ Enerji jeopolitiğinde öncelikli vurgu rezervlerin bulunduğu coğrafyaya ilişkindir. Enerji jeopolitiğinde enerji üzerindeki coğrafi hakimiyetin ya da transfer coğrafyasını kontrol etme kapasitesine sahip olmanın mı belirleyici olduğu tartışılmaktadır. Bu noktada alan yazınında jeopolitik teorilere hangi noktada referans verildiğine bakmak gerekmektedir.

Mitat Çelikpala ve Emre Erşen, Doğu Akdeniz enerji kaynakları özelinde geleneksel jeopolitik perspektifinde bir analize tabi tutmaktadır. Türkiye açısından değerlendirmeye alınan çalışmada; Türkiye'nin Avrasya'nın değişen enerji jeopolitiğindeki rolüne ilişkin hangi jeopolitik faktörlerin devreye girdiğini ve bu

¹⁶ Muazzzez Harunoğulları, "Eastern Mediterranean Energy Basin: International Conflict and Competition on the Region", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 2020, Cilt 42, 455-481.

¹⁷ Muazzzez Harunoğulları, "Geopolitics of Energy Resources and Energy Policy of Global Powers", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2017 Cilt 3 Sayı 1, 145-170 s.146

¹⁸ Harunoğulları, **a.g.m.**, s.150.

jeopolitik faktörlerin Türkiye'nin diğer aktörler tarafından bölgesel bir enerji merkezi olarak algılanma hedefini hangi yollarla güçlendirdiğini veya zayıflattığını anlamaya çalışmaktadır.¹⁹ Literatürde, enerji konusu, tahakküm, rekabet ve çatışma gibi kavramlar realizmin temel nosyonları olsa da klasik jeopolitik yaklaşımlarca da sıklıkla vurgulanmaktadır. Yine literatürde bu realist bakış açısı, “klasik enerji jeopolitiği” olarak tanımlanmaktadır. Enerji jeopolitiğinin yanı sıra, askeri jeopolitik, diplomatik jeopolitik ve ekonomik jeopolitik sınıflandırmaları da mevcuttur ve bu kaynakların pazarlara ulaştırılması konusunda ticaret yolları güzergahları tartışılırken coğrafya faktörü çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Coğrafyayı bir güç politikası aracı olarak gören jeopolitik yaklaşım, Cohen'e göre aynı zamanda askeri güce bile bir noktada boyun eğdirecek önemde olmakla beraber bölgelerin büyüklüğü, mesafesi ve fiziksel özellikleri politika belirleyici olmaktadır.²⁰

Çelikpala Akdeniz çalışmalarında sıklıkla Türkiye dış politikası üzerinden bir çalışma yürütse de jeopolitik yaklaşım çerçevesinde analiz etmektedir. Ona göre, Türkiye, stratejik olarak Avrupa ve Asya'nın buluşma noktasında yer alması nedeniyle Avrasya'nın enerji jeopolitiğinde kilit noktadadır ve enerji köprüsüdür. Jeopolitik rollere göndermede bulunan bir diğer çalışma ise Aras ve Görener'e aittir.²¹ Çelikpala, Doğu Akdeniz'deki enerji meselesine doğal gaz boru hatlarına odaklanarak, bütünsel bir perspektifle, Türkiye'nin ve Avrasya'nın birbirine bağlandığı stratejik bir hat olarak jeopolitik faktörlerin etkisini detaylandırarak bir değerlendirme sunmaktadır. Türk dış politikası eksenli sunduğu argümanlarında yine enerji jeopolitiği bağlamında coğrafi konumun avantaj ve sınırlılıklarına odaklanmıştır. Enerjinin pazarlara taşınması konusunda ekonomik nosyonlara da gönderme yapmaktadır.

Doğu Akdeniz'in önemi pek çok çalışmada tarihsel olarak sıklıkla vurgulanmıştır. Antik dönemden bugüne Akdeniz jeopolitiği Emre Baysal'ın çalışmasında etraflıca

¹⁹ Emre Erşen, Mitat Çelikpala, “Turkey and The Changing Energy Geopolitics of Eurasia”, *Energy Policy*, Cilt 128, 2019, 584-589.

²⁰ Saul Cohen, “Geopolitics in The New world Era”, *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century*, Westview Press, Oxford, 1994, 15-21.

²¹ Bülent Aras, Aylin Görener, “Natioanl Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: the Ideational Bases of Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in The Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 12, Sayı 1, 2010, 73-77

sunulmuştur.²² Umut Kedikli ve Önder Çalağan da Akdeniz meselesini Jeopolitik kuramlar ve bölgede vuku bulan olaylar çerçevesinde değerlendirmiştir.²³

Jeopolitik perspektif etkisi altında değerlendirilen bu çalışmalar, devletlerin güç unsurlarını fiziki, coğrafik, çevresel koşulların siyasi süreçleri doğrudan etkilediği görüşü bağlamında analiz etmişlerdir. Bu yanıyla klasik realist teorinin güç kavramsallaştırılmasına benzediği gözlemlenebilmektedir. Jeopolitik perspektif; çatışma, askeri rekabet, ulusal güvenlik, askeri ittifaklar ve iş birliğini mümkün görmeyen sıfır toplamlı ilişkiler olarak değerlendiren bir kavrayışa sahiptir. Dolayısıyla coğrafyanın klasik manadaki güç ile ilişkilendirilmesi fikri reddedilmese de tek ve yekpare olmadığı Akdeniz bölgesindeki ilişkiler nezdinde değerlendirildiğinde görülecektir. Enerji keşifleri sonrasında gerek bölge devletleri arasında gerekse bölge dışı aktörler arasındaki ilişki ve izlenen stratejiler jeopolitik değerlendirmelerin de mümkün olduğunu göstermiştir. Keza münhasır ekonomik bölgeler güç mücadelelerine neden olmakla beraber bloklaşmaların da yaşanması bu yaklaşımı destekler niteliktedir.

2.ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA ELE ALAN ÇALIŞMALAR

Güvenlik kavramı dönemsel konjonktüre göre tehdit algısına göre şekillenerek değişime uğramıştır. Güvenikleştirme teorisi ise Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde Güvenlik Çalışmaları bağlamında geliştirilmiştir. Tarihsel arka planına bakıldığında Soğuk Savaş sonuna kadar devleti merkeze alan ve askeri güvenlik odağına alan bir çalışma alanı olarak geliştirilmiştir.²⁴ Anlaşılır şekilde konjonktürdeki olayların etkisiyle Realizm paradigmasının popüler olduğu bir süreçte gelişen güvenlik çalışmaları bu alana sıkışmışsa da 1980'lere gelindiğinde eleştirel güvenlik perspektifi

²² Emre Baysoy, "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2015, 13-16.

²³ Umut Kedikli, Önder Çalağan. "Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi", *Sosyal Bilimler Metinleri*, Cilt 2017, Sayı 1, 2017, 120-125.

²⁴ Onur Şen, Cansu Açıkgöz, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenikleştirme Üçgeni: Söylemler, Görseller, Eylemler" *Alternatif Politika*, Cilt 14 Sayı 1, 2022, 144-150.

ile yeni yaklaşımların oluşmasına katkı sunmuştur. Devlet temelli militarist güvenlik anlayışının sorgulanarak farklı seviyelerde, farklı aktörler düzeyinde ve farklı güvenlik konularını da içeren şekilde çeşitlendiği görülmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle tehdit unsurları da değişime uğramış, daha doğru bir ifadeyle muğlaklaşmıştır. Bu noktada farklılaşan aktörlerle farklı düzeylerde güvenlik tedbiri almayı gerekli kılmıştır. Öte yandan eleştirel perspektif, tehdidin de yeniden inşa edildiği söylemlerle yeniden üretildiği argümanı ile alana farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Doğu Akdeniz'in araştırma konusu olduğu çalışmalarda, bölge devletlerinin ya da bölge dışı aktörlerin dış politika analizlerinde aktörlerin bir dönemden sonra meseleyi güvenlikleştirdiği yönündeki argümanları dikkat çekmektedir. Onur Şen ve Cansu Açıkgöz; çalışmalarını, bir güvenlik ekolü olarak Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde analiz etmişlerdir. Bu teorik çerçevede, bölgedeki enerji kaynaklarının keşfi sonrasında, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e ilişkin dış politikada attığı adımları 2009 yılı sonrasında konuyu güvenlikleştirme kapsamına dahil etme sürecini incelemişlerdir. (Türkiye'nin imzaladığı mutabakatlar ve ilan ettiği NAVTEX'ler) Şen ve Açıkgöz bu çalışmasıyla güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü politikaları somutlaştırarak literatüre önemli katkı sunmuşlardır. Güvenlikleştirme teorisi bağlamındaki çalışmalarda sıklıkla referans verilen kaynaklar; Barış ve Çatışma Araştırmaları Merkezi'nden Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde olmuştur. Eleştirel yaklaşımla farklı bir bakış açısı sunan, Buzan ve Waever'e göre özneler arası bir anlayış ile tehditin meşrulaştırılarak söylemlerle inşa edilen bir prosestir.

Alan yazında dış politika analizinde çerçeve olarak kullanılan güvenlikleştirme, sıklıkla Türk dış politikası açısından tartışılmaktadır. Hasan Selim Özertem, halihazırda Kıbrıs meselesinin iç dinamikleri ile şekillenen Türk dış politikasının üzerine bir de enerji kaynaklarının keşfi ile girift bir hale geldiğini ve bölgede Kuzey Kıbrıs'ın deniz sahasındaki egemenlik haklarının garantörü rolünü ön planda tutan bir siyaset izlemektedir.²⁵ Cem İsmail Savaş ve Merve Akbayır; Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi bağlamında geliştirilen yalıtıcı kavramını Doğu Akdeniz ve Türkiye

²⁵ Hasan Selim Özertem, "Turkish Foreign Policy and The Energy Bonanza in The Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 18 Sayı 4, 2016, 362-367.

özelinde kullanılarak analize tabi tutmuşlardır.²⁶ Bu çalışmanın temel argümanlarına bakıldığında, devletlerin karşılıklı şekilde etkilendikleri çatışma ya da işbirliği zeminlerinde gerek tarihsel veya coğrafi yakınlık gerekse jeopolitik anlamda rekabet kurulan ilişkilerde oldukça etkin faktörler olduğu ileri sürülür. Bu çalışmaya göre yalıtıcı bir bölge olarak Doğu Akdeniz, Avrupa ve Ortadoğu güvenlik hassasiyetleri açısından sıkışmış bir bölge haline gelmiştir. Türkiye tarafına bakıldığında denklemden dışlanarak yalıtıcı bir aktör haline gelmiştir. Kopenhag ekolünün bölgesel güvenlik kompleksleri kavramsallaştırması bağlamında yürütülen Doğu Akdeniz’e ilişkin bir çalışma Emre İşeri’nin katkısı ile Türk dış politikası açısından analiz edilmiştir. İşeri’ye göre bölgede keşfedilen enerjinin tüketim pazarlarına taşınmasında geçiş güzergahlarının durumu meselenin güvenlik konusu haline gelmesinde etkin faktörler olduğunu ileri sürmektedir.²⁷ Yine bölgede etkinlik gösteren bir diğer aktör Avrupa Birliği’nin (AB) meseleyi güvenlikleştirilmiş bölge olmaktan çıkarabileceğini savunmaktadır.

Doğu Akdeniz’de artan gerilimleri ve yeni iş birliği modellerine vurgu yapan Pınar İpek ve Tiber Gür, Türkiye ve bölge devletleri arasındaki ilişki sadece realist teorik manada güç temelli değerlendirmelerden ziyade düşünsel-bilişsel mekanizmalarla açıklamaktadırlar. Türkiye’nin Doğu Akdeniz Gaz Forumu’ndan izolasyonunun ve Türk dış politika tercihlerindeki değişimini bu bağlamda değerlendirmektedirler.²⁸

Doğu Akdeniz’e ilişkin olarak realist ve liberal perspektifle çalışma yürüten Tolga Demiryol, Türkiye’nin bölgede yürüttüğü güvenlikleştirme politikasının ekonomik iş birliklerine engel teşkil ettiğini ileri sürmektedir.²⁹ Ekonomik faydalara odaklanan Demiryol, meselenin güvenlik boyutuna taşınmanın siyasi bir gerilim yarattığını ifade etmektedir. Bir başka dış politika analizine dayandırılan Doğu Akdeniz çalışması,

²⁶ Merve Akbayır, Cem İsmail Savaş "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İİBF Dergisi* Cilt 21, Sayı 2, 2021, 224-228.

²⁷ Emre İşeri, "Turkey’s Entangled (Energy) Security Concerns and The Cyprus Question in the Eastern Mediterranean." *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation: From Europeanization to De-Europeanization*, 2019, 258-266.

²⁸ Pınar İpek, V. Tiber Gür, "Turkey’s Isolation from the Eastern Mediterranean Gas Forum: Ideational Mechanisms and Material Interests in Energy Politics." *Turkish Studies*, Cilt 23 Sayı 1, 2022, s.3-8

²⁹ Tolga Demiryol, "Between Security and Prosperity: Turkey and the Prospect of Energy Cooperation in The Eastern Mediterranean", *Turkish Studies*, Cilt 20 Sayı 3, 2019, 445-460.

Hakkı Taş'ın popülizm temelinde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının izlediği politikaların yarattığı etkiyi değerlendirmiştir.³⁰

Doğu Akdeniz'in stratejik öneminin ve kaynak keşiflerinin neden olduğu rekabete istianeden Türk dış politikası çerçevesinde ele alınan bir çalışma da Mustafa Kemal Öztopal ve Levent Yiğittepe tarafından enerji güvenliği ele alınmıştır. Öztopal ve Yiğittepe'ye göre, Doğu Akdeniz, enerji kaynaklarına ev sahipliği yapması ve önemli ticaret geçiş güzergahında yer alması nedeniyle bölgenin güvenleştirilmektedir.³¹ Buradaki kaynakların tüketim pazarlarına ulaştırılması rolü bölgenin çekiciliğini arttırmaktadır. Bölgesel ve küresel aktörlerin odağında olan keşiflerle rekabet sahasına dönüştüğü pek çok çalışmanın uzlaştığı bir gerçektir. Dolayısıyla pek çok çalışmaya konu olan Akdeniz enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye'nin güvenlik hamlelerine odaklanan çalışma, bölgedeki rekabetin sadece enerji üzerinden okunmasının eksik olacağını ve küresel aktörlerin de alanda hakimiyet kurma çabalarına işaret etmektedir. Bölgedeki kaynağın Türkiye üzerinden daha az Avrupa'ya ulaştırılması mümkün iken daha maliyetli güzergahların tercih edilmesi Türkiye'nin izole edilmesi ve haklarının yok sayılması Türkiye'nin meseleyi ulusal güvenlik ve dolayısıyla da enerji güvenliği bağlamında siyaset izlemesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu ekseninde ele alınan Doğu Akdeniz meselesi, yine aynı çalışmaya göre, Kuzey Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyan garantör olarak zaman zaman yumuşak zaman zaman yumuşak güç üzerinden tavır almaktadır.

Güvenlik çalışmalarının baskın hale gelmesinde konjonktürel gelişmelerin etkisinde şekillendiği gözlemlenebilmektedir. Birçok alanda değişim yaratan küreselleşme, teknolojik ve toplumsal gelişmeler devletlerin çok boyutlu güvenlik tedbirleri almasını gerektirmiştir. Literatür incelendiğinde, devletlerin, enerji güvenliğine ilişkin hassasiyetinin arkasında yatan nedenler daha anlaşılır hale gelmektedir. Küreselleşme ile tehdit tanımı değişmiş ve aynı zamanda çeşitlenmiştir. Uluslararası terörizm, sınır güvenliği, kaçak göçler, siber saldırılar, ulus-devlet yapılarını tehdit eden bölgesel ya da yerel düzeyde oluşumlar güvenliğin, yukarıda pek çok akademik çalışmada atıfta bulunulduğu üzere, askeri olmaktan çıkıp ekonomik,

³⁰ Hakkı Taş, "The Formulation and Implementation of Populist Foreign Policy: Turkey in the Eastern Mediterranean." *Mediterranean Politics*, Cilt 27 Sayı 5, 2022, 566-571.

³¹ Mustafa Kemal Öztopal ve Levent Yiğittepe, "Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'de Enerji Rekabeti", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Dergisi*, 2020, 260-263.

diplomatik alanlarda da enerji güvenlikleri konusunda yeni politikalar üretmelerini gerekli kılmıştır.³² Emre Hatipoğlu güvenlik çalışmalarında, keşfedilen enerji kaynaklarının üretim, fiyatlandırma ve kaynağın taşınması yani tüm bu tedarik sürecinin doğrudan enerji güvenliğinin temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu argümanını da Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi'nin 4A yaklaşımı çerçevesinde değerlendirerek, enerji güvenliğinin çok yönlü tarafını irdelemeye çalışmıştır. Bu yaklaşıma göre, enerji güvenliği için ilk olarak mevcudiyet (availability); petrol ya da doğal gaz kaynaklarının kullanıma hazır ve yeterli miktarda var olması gerektiğidir. Bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarından farklı bir algı ile yaklaşılmalıdır. İkinci olarak erişilebilirlik (Accessibility); kaynak rezervlerinin çıkarılabilir, işlenebilir olması maliyetli olabilmektedir. Hatipoğlu'nun deyimiyle ekonomik döngüye dahil edilebilmesi ihtiyaç duyan bölgelere iletilmesi noktasında güvenlik meselesi temel önemde yer almaktadır. Literatürde pek çok çalışmaya konu olan boru hatları ve alternatif güzergahlar tartışması bu noktada odak haline gelmektedir. Bölgesel istikrar bu anlamda tedarik zincirinin sağlıklı işleminde son derece mühimdir. Üçüncü olarak ekonomiklik (affordability); fiyat mekanizmasına işaret etmektedir. Fiyatlandırmanın makul seviyede tutulması ticaretin sürdürülebilir şekilde ilerlemesinde güvenlik hassasiyetine yine atıfta bulunmayı gerektirmektedir. Dördüncü olarak sosyal kabul edilebilirlik (Acceptability); enerji güvenliği konusu toplumsal boyuttan ayrı değildir ve bu ilkeye göre çevre ve toplum etkileşimi enerji üretim ve nakledilmesi süreçleriyle yakından ilişkilidir. Öyle ki toplumların demokrasi kavrayışının ve toplumun dokusunun enerji güvenliğinde rolü oldukça belirgindir.

Türkiye ekseninde bir diğer çalışma yürüten İsmail Şahin, Akdeniz'deki enerji güvenliği kapsamında keşfedilen enerjinin Avrupa pazarına transferinde Türkiye'nin kilit rol oynadığını vurgulamaktadır.³³ Enerji arzında güvenliğin birincil önemde olmasında kaynakların ekonomik olarak sunduğu payın kayda değer olduğuna dikkat çekmektedir.

Doğu Akdeniz'de vuku bulan gerilimin küresel ve bölgesel olarak jeopolitik ve stratejik manada önemli boyutlarının bulunmasının geleneksel güvenlik anlayışından

³² Emre Hatipoğlu, "Enerji Güvenliği", *Güvenlik Yazıları Serisi*, Sayı 44, Kasım 2019, 1-5

³³ İsmail Şahin, "Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği." *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Sayı 3, 2019, 10-16.

yararlanmayı gerektirdiğini savunan Ramazan İzol, bölgede enerji konusundaki gerilimin arka planında Türk-Yunan ilişkisindeki hem tarihsel çözümlenmemiş sorunların hem de deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin gerginliklerin bulunması bir de güncel olarak bölgede farklı aktörlerin enerjiden pay alma mücadelesinin jeopolitik rekabet yaratmış olması, enerji güvenliği konusunun hassas rolüne vurgu yapmıştır.³⁴

Enerji güvenliği bağlamında kapsamlı çalışmalar yürüten Mitat Çelikpala; enerji güvenliği konusunu gerek NATO zemininde gerekse uluslararası aktörler ve olaylar nezdinde tarihsel arka planlarıyla beraber³⁵ kapsamlı değerlendirmelerle literatüre katkı sunmuştur. Enerji güvenliğinin arz güvenliği olarak yani piyasaya uygun şekilde kaynakların enerji sahiplerine ulaşması anlamında klasik güvenlik anlayışı tartışmasının yeni olmadığını tarihsel olgu ve olaylarla anlatmıştır.³⁶ Çelikpala'nın bir diğer argümanı ise Doğu Akdeniz meselesini iş birliği üzerinden okunması gerektiği önerisiyle, ekonomik ve ticari faydaları öne çıkaracak ve devletlerin ortak çıkarlarını gözeterek hareket etmeleri yapıcı ilişkiler kurmalarını sağlayacaktır.³⁷ Küresel ve bölgesel aktörlerin yaklaşımlarını somut örneklerle anlatan Çelikpala, özellikle AB ve Türkiye'nin enerji güvenlik politikasının 2021 sonrasında değiştiğine işaret etmiştir. AB ile Mısır ve İsrail'in kaynağın Mısır üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören LNG projesinin askıya alınması Türkiye'nin Avrupa politikasına farklı bir bakış açısı kazandırdığını ileri sürmektedir. Doğal olarak Türkiye'nin beklentisinin ortak çıkarlarla uyumlu şekilde Avrupa'ya taşınacak olan enerjinin Türkiye üzerinden ulaştırılması ve denklemden dışlanmaması yönündedir. Bölgedeki sıcak gelişmelere de işaret eden Çelikpala, Suriye'de yaşanan gelişmeler, İsrail ile ilişkilerin gerilmesi, Kıbrıs meselesinin yeniden çözümsüzlüğe itilmesi, Mısır'ın ev sahipliğinde Yunanistan, Güney Kıbrıs, İtalya, İsrail, Ürdün ve Filistin'in toplandığı Doğu Akdeniz Gaz Forumu'ndan Türkiye'nin dışlanması gidişatı etkilemiş meseleyi güvenleştirilmeye evrilmiştir. Yine uluslararası aktörler bağlamında değerlendirme

³⁴ Ramazan İzol, "Güvenlik Boyutla Doğu Akdeniz Krizi", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt 9, Sayı 19, s.51.

³⁵ Mitat Çelikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s.86.

³⁶ Çelikpala, **a.g.m.** s.86.

³⁷ Mitat Çelikpala, 'Doğu Akdeniz'de İşbirliğini Enerji Üzerinden Okumak', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 14 Ekim 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/14/hbv1/>

yapan Çelikpala, Rusya'nın hamleleri, Ukrayna olan gerilimler, enerji oyununa teknolojileriyle dahil olan enerji şirketlerinin çıkar odaklı yaklaşımları enerji konusunun farklı yönler ve farklı başlıklarla yeniden gündem olmaya devam edecektir.³⁸

Bahsi geçen, Türkiye'nin dışlandığı, Doğu Akdeniz Gaz Forumunu (EMGF) nun yaklaşımını analiz eden Ferhat Kökyay; forumun iş birliğine ve enerji güvenliğine ne derece katkı sunduğunu sorgulamıştır. Meselenin salt ekonomik değil, uluslararası sistemde denge unsuru yarattığını savunmuştur.³⁹ Aktörlerin davranışlarını da analiz eden çalışmasında özellikle AB'nin bu foruma enerji güvenliği bağlamında yaklaştığı ve bu araçla bölgeye nüfuz etmeye çalıştığını bunun da kutuplaşmayı getireceğini ifade etmiştir. Bölgeden Türkiye'yi dışlama yönündeki politikaların dengeleri gözardı eden bir forumun büyük problemlerin oluşmasına neden olacağını ileri sürmüştür.

Doğu Akdeniz coğrafyasındaki enerji temelli askeri ve enerji güvenliği boyutlarının da olduğu kapsamlı bir analiz sunan Sina Kısacık ve Alper Gülbay bu stratejik sahalarda varlık göstermek isteyen küresel aktör olarak Rusya'nın Gazprom ve Rosneft gibi enerji şirketleri kanalıyla sürece dahil olduğunu ve bu ilişkilenenin yarattığı gelişmeler değerlendirilmiştir.⁴⁰ Türkiye ile alanda askeri güvenlik konusunda anlaşmazlığa düşse de ikili ilişki de kopuş tercih edilmemektedir. Bölgesel güvenlik konsepti ile analiz edilen çalışma Akdeniz'deki gelişmelerin ilişkilere yansımaları analiz edilmiştir.

Enerji konusunda güvenlik yaklaşımı çerçevesinde çalışma yürüten Emre İşeri, enerji arama çalışmalarının ve deniz alanlarının sınırlandırılması konusunun yarattığı gerilimin sadece Doğu Akdeniz'e özgü olmadığını ifade etmektedir. Doğu Çin Denizi, Kuzey Kutbu, İran-Birleşik Arap Emirlikleri, Paria Körfezi gibi bölgelerde de benzer sorunlar yaşanmaktadır.⁴¹ İşeri'ye göre, tartışmalı bölgelerde enerji rezervlerinin

³⁸ Mitat Çelikpala, "Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış." *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 41, Mayıs 2012, 8-15.

³⁹ Ferhat Kökyay, "Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu" *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2021, 217-223.

⁴⁰ Sina Kısacık, Alper Gülbay, "2000 Sonrası Türkiye ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Güvenlik ve Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 130, Sayı 257, 2022, 435-437.

⁴¹ Emre İşeri, Ahmet Çağrı Bartan, "Turkey's Geostrategic Vision and Energy Concerns in The Eastern Mediterranean Security Architecture: a View From Ankara." *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, 2019, 111-113.

keşfedilmesi, bu bölgede egemenlik ve bu kaynakların çıkarılması ve taşınmasını sağlama gibi iki önemli noktaya dikkat çekmektedir. Bu noktada ülkeler arası boru hatları yoluyla taşınması için barış ve iş birliği ve istikrar yerine neden çatışmanın mevcut olduğu sorgulanmıştır. Bu sorgulamaya göre İŞeri, Türkiye, hem büyüyen bir gaz pazarına hem de potansiyel bir geçiş yoluna sahiptir. Bölgesel bir enerji merkezi olma arzusu vardır. Türkiye dış politikası bağlamında sunulan analizde Türkiye'nin stratejik çıkarlarını korumak adına bölgesel siyasi anlaşmazlıklarda diplomasiden askeri caydırıcılık kullanılmaktadır.

Güvenlik bağlamında yapılan çalışmalarda salt Türkiye'nin değil AB'nin bu kapsamda Akdeniz'de izlediği politikaları konu alan çalışmalar da mevcuttur. Mehmet Akif Özer, Ufuk Ayhan ve İbrahim İrdem'in Güvenlik çalışmaları kapsamında incelediği AB'nin bölgesel güvenlik ekseninde attığı somut adımları inceleyen (ki Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan 1995, Barselona Deklarasyonuna kadar) bu çalışmada AB'nin güvenlik politikasının bir boyutu olarak bölgesel güvenlik konseptini bir araç olarak kullandığını ileri sürmektedirler.⁴² Yine bu çalışmaya göre AB'nin Doğu Akdeniz politikasını yürütürken enerji güvenliğine dair bakışı, Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakılmamasında çıkar odaklı ve realist bir politika benimsediklerinin ispatıdır. Esas amacın ekonomik kaygılar olduğu ancak siyasi ve güvenlik alanlarının sağlanmasında ihtiyacının iş birliğine gitmeyi gerekli kıldığı iddia edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği kapsamında bölgede izlediği politika ve girişimleri analiz eden pek çok çalışma mevcuttur. Mehmet Güneş ve Tayfun Arslan'ın, AB, Rusya ve Türkiye ekseninde çözümleme yapan çalışmasında; AB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin tedarikinin sağlanması yani enerji güvenliğini koruma yönünde bir siyaset geliştirmektedir.⁴³ Özellikle de enerji sotasını kullanan bir Rusya aktörünün de denklemin dışında bırakılması yine bu güvenlik kapsamında değerlendirilmektedir. Türkiye ise bu doğrultuda stratejik bir coğrafya olarak önemli geçiş güzergahı sunmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin AB tarafından enerji güvenliğinin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan AB'nin kendi enerji güvenliğini sağlarken aynı zamanda bölge devletleri ile de iş birliğine gitmektedir.

⁴² Mehmet Akif Özer, Ufuk Ayhan ve İbrahim İrdem, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Bölgesel Güvenlik", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2017, 167-170.

⁴³ Mehmet Güneş, Tayfun Arslan, "Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7 2018, 35-60.

Sina Kısacık ve Fahri Erenel'in spesifik olarak incelediği bu adımlardan biri olan, Doğu Akdeniz Gaz Girişimi dahilinde gaz taşıma projeleri yaparken, diğer yandan Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation Agreement- PESCO) Girişimi ile bölgeye bir güvenlik perspektifi de sunmaktadır.⁴⁴ Bahse konu çerçevede Türkiye ile arasında ciddi anlaşmazlıklar bulunmaktadır. AB'nin Akdeniz'de güvenlik bağlamında stratejiler üretirken Kıbrıs meselesinin önemli bir nokta teşkil ettiğini ileri süren Emre Erdemir, buradaki enerjinin ticarileşmesinin sadece bölge ülkeleri veya küresel enerji firmalarının değil bütün aktörleri ilgilendiren bir mesele olarak siyasi, ekonomik ve sosyal etkiler yaratan sahalar olarak ticarileşmesi gerekmektedir.⁴⁵

Doğu Akdeniz'e ilişkin çalışmaların özellikle de AB bağlamında yapılan değerlendirmelerin yaygın olarak bölgede halihazırda bulunan Türkiye Yunanistan gerilimini, Türkiye'nin üyeliğine mesafe konulması ve Kıbrıs meselesinin yarattığı çatışma durumunu enerji güvenliği konusundan bağımsız şekilde ele almamaktadır.⁴⁶ Bu noktaya dikkat çeken bir diğer çalışma, Ayşe Gülce Uygun tarafından dile getirilmiştir; AB'nin bölgede Güney Kıbrıs üzerinden de politikalarını sürdürmekte olduğu ifade edilmiştir. AB'nin Doğu Akdeniz'e yönelik yaklaşımında üye devletlerin egemenlik hakları mottosu ile çıkarlarının uyumlanması üzerinden ilerlediği ileri sürülmektedir.

Bölge, enerji rekabet sahasına dönüşmüştür. Çok aktörlü ve çok faktörlü girift bir hal almıştır. AB dışında, ABD, Çin, AB üyesi Fransa ve İtalya bölge dışından müdahil olan aktörler olarak Doğu Akdeniz konusunda politika üretmektedirler. Yurdagül Atun ve Ata Atun çalışmasında bu çok aktörlü meseleyi ve meydana gelen yeni güç dengesini mercek altına almıştır. Bu bölge dışı aktörlerin bölgeye olan ilgisini girişimlerinden okuyabilmekteyiz. Bu çalışmaya göre, bu aktörlerin, Güney Kıbrıs askeri üs ve limanlarını kullanmak üzere talepte bulunarak Rusya, ABD ve Fransa ile

⁴⁴ Sina KISACIK, Fahri Erenel, "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation-Pesco) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2019, 53-57.

⁴⁵ Emre Erdemir, "Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz: Hidrokarbon Kaynaklarının Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi", *EURO Politika*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.38

⁴⁶ Ayşe Gülce Uygun, "Doğu Akdeniz'de Paylaşım Rekabeti: Türkiye-Yunanistan Gerginliği ve Avrupa Birliği'nin Tutumu" *TYB Akademi*, Cilt 11, Sayı 31, 2021, 70-80.

anlaştığı iddia edilmiştir.⁴⁷ Bölge dışındaki aktörlerin sürece müdahil oluş biçimleri, bölgeyi güvenlik merkezli dinamikler üzerinden okuduklarını göstermektedir.

3. YETKİ ALANLARININ PAYLAŞIMI VE HUKUKİ AÇIDAN DEĞERLENDİRMELER

Doğu Akdeniz konusunda tartışma yaratan paylaşım sorununda referans verilen temel metin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku olmuştur. 1958'den itibaren deniz hukuku konferansları ile devletlerin deniz alanlarında sahip oldukları haklar genişletilmiştir.⁴⁸ Egemen haklar kapsamında daha önce teamül olan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) gibi uygulamalar Uluslararası deniz hukukuna yerleşmiş ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşme (BHDHS) ile yazılı düzenlemeye dönüşmüştür. Kıta sahanlığı, kıyısı olan devletlerin anakarasının denizde olan doğal uzantısı olarak karasularında 200 deniz mili mesafeye kadar yapılan ölçüme tanımlanmaktadır.⁴⁹ Deniz alanlarında tanınan bu hak ile sahip olunan kaynakların işletilmesinin yanı sıra bu kaynakların olası tükenmesine ilişkin kaygıları da güvencelemiş ve güvenlik ihtiyacının da hukuki bir zeminde korunması sağlamış olmaktadır.⁵⁰

Bu düzenlemelere göre MEB, karasularından itibaren en çok 200 deniz mili genişlikteki bölgede canlı, cansız denizaltında doğal kaynak arama ve işletme tüm haklara sahiptir. Bu sözleşme kıyısı bulunan devletlere kendi karasularında MEB ilan etme hakkı tanımaktadır. Öyle ki sahilleri bitişik ya da karşılıklı konumlanan devletler arasında hakkaniyet prensibine uygun şekilde anlaşmalar yapabilmeye özgürlüğü de vermektedir. (Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. Maddesinde gösterildiği gibi uluslararası hukuk kurallarına dayanan bir antlaşma olmalıdır.)⁵¹

⁴⁷ Yurdağül Atun, Ata Atun, "Doğu Akdeniz'de Yeni Siyasi Dengeler" *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Cilt 10, Sayı 39, 2018, 7-14.

⁴⁸ Cihat Yayıncı, Cihat, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, 50-70.

⁴⁹ Yayıncı, **a.g.m.** s.52.

⁵⁰ Sami Doğru, "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası İlişkiler Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması", *TBB Dergisi*, Cilt 119, 2015, 510-515.

⁵¹ Doğru, **a.g.m.** s.515.

Alan yazında, çok katmanlı çok boyutlu yönleriyle tartışma mevzusu olan Doğu Akdeniz'e ilişkin bir inceleme konusu da hukuki yönüyle yetki alanları bağlamında yürütülmektedir. Bu anlamda referans verilen Cihat Yayıncı Türkiye açısından sunduğu değerlendirme ve önerilerde Türkiye'nin Mısır, Kuzey Kıbrıs ve Suriye başta olmak üzere İsrail, Libya ve Lübnan ile karşılıklı kıyılara sahip olduğunu ve bu devletlerle deniz yetki alanına dair anlaşmalar yapma hakkının olduğunu ifade etmiştir.⁵² Karşı tarafta bloklaşan Güney Kıbrıs, İsrail, Lübnan ve Mısır'ın MEB sınırlandırma anlaşmalarının hukuka aykırı olduğunu ileri süren Umut Kedikli ve Taşkın Deniz'in çalışmasına göre hakkaniyet ilkelerine uygun değildir. Kuzey Kıbrıs'ın siyasi varlığı gözardı edilmiştir.⁵³

Doğu Akdeniz'deki gerilimin, kaynaklar üzerinde hak sahibi olan devletlerin bu uluslararası hukuk kuralları ışığında karşılıklı deniz alanlarının sınırlandırmaları noktasında çıktığı görülmektedir.⁵⁴ Eylem Yardımcı'nın çalışmasında işaret ettiği üzere Doğu Akdeniz'deki çıkmaz veya belirsizlik Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye'nin de 2019'da bu güvenlik arayışını Libya ile yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin muhtıra ile sağlama çabası bölgesel dengeler bakımından yeni etkiler yaratmıştır. Dolayısıyla bölgedeki gerilimin hukuki boyutuyla ele alan çalışmalar kıta sahanlığı ve MEB ekseninde argümanlar sunmakta ve tartışmanın esasında yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin olduğu ileri sürülmektedir. Bölge devletlerinin BMDHS'ne referansla hakça paylaşım ilkesine uygun üzerinde uzlaşmış oldukları bir anlaşmanın yapılmaması aksine ikili anlaşmalar yoluna gitmeleri bu hukuken tartışmalı zeminde hareket ettikleri görülmektedir. Bölgedeki diğer ittifak tarafına bakıldığında, Güney Kıbrıs'ın 2003'te Mısır ile, 2007'de Lübnan ve 2010'da ise İsrail ile MEB anlaşmaları yaparak ikili anlaşmalar yoluna gitmiştir.⁵⁵ Türkiye'nin varlık sahasına aykırı olarak açık denizlerinin yok

⁵² Cihat Yayıncı, Cihat, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, 50-70.

⁵³ Umut Deniz, Taşkın Kedikli, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 3, 2015, 400-407.

⁵⁴ Eylem Yardımcı, "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu Bağlamında Doğu Akdeniz Çıkmazı ve Libya Mutabakatıyla Değişen Dengeler", 2020, 32-37.

⁵⁵ Recep Yorulmaz, "Libya ile Mutabakatın Doğu Akdeniz Denklemine Etkisi", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Cilt 105, Ocak 2020, 3-7.

sayılması gerilimin ana hattını oluşturmuştur.⁵⁶ Bunun yanı sıra Yunanistan'ın da Girit, Kaşot, Rodos , Meis ve Çoban adalarının birleştiren bir ortay hat belirleyerek Türkiye'yi denklemden çıkarma hamlesi ve Güney Kıbrıs'a destek vermesi sorunların çözümsüzlüğe evrilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu noktada argümanı ise Yücel Acer'in de belirttiği üzere, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Türkiye'nin açık deniz alanlarını işgal etmekte ve Doğu Akdeniz'de hakça paylaşım ilkesine uygun hareket etmemeleri tarafları karşı karşıya getirmiştir.⁵⁷

Doğu Akdeniz'deki hakimiyet alanı yaratma mücadelesi ve bölgedeki somut yansıması olarak, deniz yetki alanlarına ilişkin hukuki temelden ziyade boşluklardan yararlanan tarafların hukuka aykırı tek taraflı ve hak ihlallerine varan adımların yarattığı gerilimler üzerinden okunabilmektedir. Deniz yetki alanlarına ilişkin belirsizlik ve sorunlar çözümlenmeden sondaj faaliyetlerine girişilmesi ve bloklaşmalar meseleyi karmaşık hale getirmektedir. Eylem Yardımcı'nın işaret ettiği ve Türkiye'nin de temel tezlerini oluşturan; Güney Kıbrıs'ın Kuzey Kıbrıs'ın tek temsilciymiş gibi 13 parsele bölerek enerji şirketleriyle arama faaliyetleri başlatması yetki alanlarını ihlal ettiğinin göstergesi olarak sunulmaktadır.⁵⁸ Yücel Acer'in Libya Mutabakatı özelinde yorumladığı çalışmasına göre ise, Türkiye bu hamlesi ile bölgede olası sonraki ihlallerin önüne geçecek hem de hukuki - siyasi etki yaratarak deniz alanlarını garanti altına alacaktır. Recep Yorulmaz'ın ifade ettiği gibi geleceğin enerji merkezi olma rolünü de üstlenmiş olacaktır.⁵⁹ Güney Kıbrıs'ın hamleleri yanında, Yücel Acer'in Yunanistan'ın da 2020 yılında Mısır ile münhasır ekonomik bölge anlaşması imzalamasını değerlendiren çalışmasında, Yunanistan'ın bölgede Türkiye ile ilişkisine yeni bir sürtüşme daha eklemiş ve bölgesel istikrarı riske atmış çözümden uzaklaşmış olduğunu savunmuştur.⁶⁰

⁵⁶ Arda Özkan, "Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge'nin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı", *II Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 2012, 370-377.

⁵⁷ Yücel Acer, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı" *Seta Analiz*, Cilt 301, 2019, 5-8.

⁵⁸ Eylem Yardımcı, "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu Bağlamında Doğu Akdeniz Çıkmazı ve Libya Mutabakatıyla Değişen Dengeler", 2020, 32-37.

⁵⁹ Recep Yorulmaz, "Libya ile Mutabakatın Doğu Akdeniz Denklemine Etkisi", *Orta Doğu Araştırmaları Merkezi*, Cilt 105, Ocak 2020, 3-7.

⁶⁰ Yücel Acer, "Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye", *Adalet Dergisi*, Cilt 65, 13-17.

Türkiye ve Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ilişkin politikalarını ve bölgede yaşanan gerginliklerin ne yöne sürükleneceği konusunda çalışmasında Emre Yılmaz; MEB konusu esasında devletlere iş birliğine gidilmesi konusunda fırsat sunmaktadır.⁶¹ Tek taraflı adımların güvenlik arayışına ket vurmaktadır. Yılmaz'ın çalışmasında, İsrail'deki enerji kaynaklarının keşfi sonrasında ABD gibi küresel aktörlerin dikkatini Kıbrıs sorununa vermesine neden olmuştur. 2014 müzakereleri ile diriltilmeye çalışılanın bu düşünce olduğu ileri sürülmektedir. Keza yine bu doğalgaz sahalarında arama ve işletme uygulamalarının Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın izlediği politikalar ile uluslararası aktörlerin gündemine sokulmuştur. Bölgedeki katmanlı uzlaşmazlıklar enerji denklemini çıkmaza sokmaktadır.

Sertaç Sami Başeren'in hukuki çerçeve ile bölgeyi mercek altına alan çalışmasında, yazar aktörlerin hamleleri bağlamında bir değerlendirme sunarak uluslararası hukuka atıfta bulunmuştur.⁶² Fransa'nın, Libya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için son dönemde bölgesel gelişmelere Yunanistan'ın yanında müdahale etmiştir. Türkiye'nin argümanı diğer çalışmalarda söylendiği gibi uluslararası hukukun ilgili kurallarına özel atıflar yaparak hak ve menfaatlerini korumaktır. Ancak Başeren'e göre bölgesel ya da küresel aktörlerin görünenin arkasında farklı amaçlarının bulunması sorunu çetrefilli hale getirmektedir. Bazı devletlerin bu kaynaklara sahip olma çabası ve pazarlara ulaşımını kontrol etme özelemleriyle birleştiğinde gerilimi haliyle tırmanmaktadır. Bu hırsların Avrupa Birliği'ni (AB) de etkilediğini ve bunun arkasında Rus gazına bağımlılığını azaltıp tedarik kanallarını çeşitlendirmeye çalışması yatmaktadır. Dolayısıyla da AB, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın tezlerini desteklemekte, bu amaçla, Doğu Akdeniz'den doğal gazın deniz altına dönecek boru hatlarıyla AB pazarlarına taşınmasını öngören EastMed Boru Hattı Projesi gibi yeni projeler gündeme getirilmektedir. Türkiye'nin dışlanması inşası planlanan jeolojik yapıda fazlaca maliyetli olsa da. Başeren'e göre, söz konusu projelerin sadece ekonomik değil, siyasi tercihleri de yansıttığını göstermektedir.

⁶¹ Emre Yılmaz, "Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı." *Seta Perspektif*, Cilt 188, 2018, 1-5.

⁶² Sertaç Hami Başeren, "Root Causes of the Eastern Mediterranean Dispute" *Insight Turkey*, Cilt 23, Sayı 1, 2021, 12-16.

4. KEŞFEDİLEN ENERJİ KAYNAKLARINA İLİŞKİN EKONOMİK PERSPEKTİFTEN BAKIŞ

Tüketimin en fazla olduğu kaynak olarak doğal gaz, devletleri kaynak ülkelerine bağımlı kılmaktadır. Ekonomi-politik bir yaklaşımla konuyu değerlendiren Deniz İstikbal ve Hacı Mehmet Boyraz, bölgede kutuplaşan devletlerin keşfedilen kaynakları hem ülkelerinde kullanarak dışa bağımlılıktan özgürleşecek hem de Avrupa gibi pazarlara ihraç ederek piyasayı canlandırma hedeflerinde izledikleri strateji ve iş birliklerini açıklamıştır.⁶³ Bu doğrultuda, bir taraf olarak Güney Kıbrıs, Yunanistan, Mısır ve İsrail aralarında yaptıkları MEB anlaşmaları ile bölgedeki kaynağı Avrupa pazarına ulaştırmayı amaçlamışlardır. İstikbal ve Boyraz'a göre, bu hedefle ekonomilerini canlandırarak, karşı bloklarında bulunan Türkiye'nin hem Kıbrıs konusunda hem Doğu Akdeniz'deki hak taleplerine köşeye sıkıştırmak ve kendi elini güçlendirmek istemektelerdir. Aynı doğrultuda East-Med projesiyle Doğu Akdeniz'e boru hattı inşası ile beraber ekonomik atılımlar ve bu alanı korumaya yönelik güvenlik arayışları da ekonomi-güvenlik anlayışı el ele yürüdüğünü kanıtlar niteliktedir. Türkiye açısından transfer güzergahı sunan coğrafyasının tüketim pazarlarına ulaştırılmasında alternatif enerji aktarım seçeneği sunmakta ve ekonomik fırsata dönüşmektedir.

Doğu Akdeniz'deki ekonomik ve stratejik rekabet, literatürde kaynakların transferi üzerinden akmaktadır. Bu doğrultuda kaynak arama ve sondaj ve nakledilmesi meselesi temel gündem maddesini oluşturmaktadır.⁶⁴ İsmail Kavaz'ın da vurguladığı üzere, doğal gazın dış piyasalara en uygun fiyatlandırma mekanizması ile güvenli şekilde aktarılması amacıyla sadece devletlerin değil uluslararası şirketlerin de çaba harcadığı faktörlerin başında gelmektedir.⁶⁵ Kavaz çalışmasında üç senaryoya dikkat çekmektedir: East-Med projesi, LNG transferi ve Türkiye üzerinden transfer seçeneklerinin artıları ya da eksileri analize tabi tutulmuştur. Sıvılaştırılmış doğaz gaz yani LNG'nin kısa vadede işe yarayacağı ancak uzun vadede kalıcı olmasında

⁶³ Deniz İstikbal, Deniz, Hacı Mehmet BOYRAZ, "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2019, 70-85.

⁶⁴ İsmail Kavaz, "The Energy Equation in The Eastern Mediterranean", *Insight Turkey*, Cilt 23, Sayı 1, 2021, 140-147.

⁶⁵ İsmail Kavaz, "Enerji Kaynakları ve Transfer Rotaları Bağlamında Doğu Akdeniz", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2020, 8-14.

kaynağın büyüklüğünün etkili faktör olacağı, East-Med projesinin gerek teknik gerek iktisadi olarak engelleri barındırdığı ifade edilmektedir. Muharrem Hilmi Özev, çalışmasında East-Med'in rafa kaldırılmasının sadece maliyetli olmasından değil, Çin ve Rusya'ya karşı izlenen dengeleme politikasında Türkiye gibi geçiş ülkesinin kaybetme riskini göze alamaması rol oynamıştır.⁶⁶ Akdeniz'de halihazırda MEB kaynaklı gerilimlerin sürmesi yatırım amacıyla şirketlerle yapılan görüşmelerin istenilen sonucu vermemesi ve en önemlisi de faaliyetleri süren arama-sondaj çalışmalarında kaynaklar net şekilde çıkarılamamıştır henüz.

Doğu Akdeniz tarihinden bugüne jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle de ulaşım ve ticaret konularında merkez olma özelliği bölgeye olan ilgiyi canlı kılmıştır. Hüseyin Tamer Hava'nın bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin bölgeyi enerji merkezi haline getirdiği gibi önemli ekonomik sahaya dönüştüğünü ileri sürmüştür.⁶⁷ Hava'ya göre, öte yandan münhasır ekonomik bölgeler konusunun belirsizliği bölgede rekabetin artacağını göstermektedir. Coğrafi konumu itibarıyla küresel enerji hareketliliğinin içinde bulunan Türkiye de bu rekabetin bir parçası olarak enerji üssü olmayı hedeflemektedir.

Ekonomik eksenli çalışmalar, enerji kaynaklarının ortaya çıkardığı ticari potansiyelin bölge ya da bölge dışı devletler nezdinde yeni ekonomi-politik anlaşmazlıklara neden olmuştur.⁶⁸ Volkan Özdemir ve Barış Hasan'ın odağına aldığı karşılaştırmalı Akdeniz ve Karadeniz bölgesi çalışmasında devletler arasında kurulan ticari ilişkilerin bölgesel sorunların çözümünde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Doğu Akdeniz örneğinde ise Türkiye ve Yunanistan anlaşmazlığı başta olmak üzere, MEB sorunu ve Kıbrıs sorunu tarafları jeopolitik bir uyuşmazlığa sürüklemektedir. Bu çalışma, Karadeniz havzasında sorunların ticari ilişkilerin gelişmiş olması ve iş birlikleri ile aşıldığını ancak Doğu Akdeniz için aynı yöntemin çalışmamasını kutuplaşmalara bağlamaktadır. Böylesi bir ortamda Türkiye'nin ekonomik politik araçları iyi kullanması ve hedefini yüksek tutması gerekmekte; sadece kaynakların

⁶⁶ Muharrem Hilmi Özev, "Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Enerji Güvenliği Bağlamında East-Med Projesinin Yeri, *TASAM*, Kasım 2022, 12-17.

⁶⁷ Hüseyin Tamer, Hava, "Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 35, 2020, 675-681.

⁶⁸ Volkan Özdemir, Barış Hasan, "Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme: Karadeniz ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 22, 2018, 410-416

transferini sağlayan nakliyecisi değil kaynak merkezliği yapma yönünde politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bunu sağlamada en önemli faktörün ticari gelişmeler olduğuna işaret eden zdemir ve Hasan, Karadeniz rneği üzerinden yaptığı çözümlemeyle ticari entegrasyon için kıyıdaş devletlerle ticaret yapması gerektiğini söyler. Türkiye'nin kıyı komşuları olan Güney Kıbrıs, Mısır, Lübnan ve Suriye ile ticaretinin yok seviyesinde olduğunu ileri sürmektedir.

Volkan Ediger, Balkan Devlen ve Deniz Bingöl McDonald'ın güç dengeleri çerçevesinde analiz ettiği çalışmasında, Levant havzasının tarihinden bu yana ticari öneme sahip olduğu ve bu ticari atfın enerjiye dönüşmesinde çatışma ve iş birliği noktaları irdelenmektedir.⁶⁹ çalışmaya göre, bölgede barışın sağlanmasının başat bir aktörün bölge dışında dengeleme stratejisiyle mümkün olacağı ifade edilmektedir. Türkiye'ye yönelik önerilerde ise bu ticari fırsatın değerlendirilmesinde bazı boru hatları projelerinin önemli rol oynayacağı yönündedir. LNG, kuzey-güney boru hattı projesi, Mavi Akım ve Samsun-Ceyhan petrol hattının stratejik kapsamda değerlendirilip iş birliğine götürebileceğine işaret etmektedirler.

Adnan Dal'ın kapsamlı çözümleme sunduğu çalışmasına göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde, değerren g tanımını artık salt askeri enstrümanlarla değer, kaynakların etkin yönetilmesi ve stratejik ilişkilerin geliştirilmesi ile mümkün görünmektedir.⁷⁰ Sermaye, pazar ve ticaret ağlarıyla artık devlet-dışı aktörler ve transnasyonel ilişkilerin ön plana çıktığı ekonomik çıkarların belirleyici olduğu bir sürece değerilmektedir. Bu bağlamda, literatürde sıklıkla vurgulanan jeoekonomik yaklaşımlara referans verilmektedir. Yeni g tanımının ekonominin coğrafya üzerinde etkili hale geldiği ve teknolojik gelişmelerin de son derece belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi bölgedeki devletlerin ekonomik etkinliğini arttırmasını sağlayan önemli bir faktördür. Pazar oluşturmanın yanı sıra baskı aracı oluşturma kabiliyetine sahip olmak anlamına da gelmektedir. Tıpkı Rusya'nın enerji

⁶⁹ ř. Volkan Ediger, Balkan Devlen ve Deniz McDonald, "Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33, Bahar 2012, 76-81.

⁷⁰ Adnan Dal, "Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi", *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, Cilt 65, s.77.

kapasitesini dış politikada stratejik bir enstrüman olarak kullanarak siyasi ve ekonomik baskı yaratması gibi.

Askeri güç ve ittifaklar -hala önemini korumakla beraber- yerini ticari iş birlikleri, yatırımlar ve serbest ticaretin alması, gücün yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Bu küresel etkileri Akdeniz bölge nazarında da gözlemek mümkündür

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.KÜRESELLEŞME TEORİSİ

Bu çalışma küreselleşmeyi bir proje olarak ele alan yaklaşımların aksine, tarihsel arka planı olan, bir sürece işaret eden, dünyadaki farklı coğrafyaların kültür, değerler, ekonomik düzen gibi pek çok katmanda entegre olması, yaklaşması ya da bütünleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda genel kabul görmüş olduğu üzere başlangıcı 1970'lere dayandırılan süreç, siyasi ve ekonomik dönüşümle 1990'larda popüler bir söylem haline gelen küreselleşme özellikle Soğuk Savaş sonrası şekillenen ve günümüze kadar uzanan süreçte klasik ulus-devlet temel aktörlü argümanların ötesinde çok aktörlü ve sınır aşan bir noktaya evrilmiştir. Ulus-devlet nosyonunun ötesinde var olan diğer aktörlerle karşılıklı bağımlılık koşullarının hakim olduğu bir zeminden söz edilebilir. Ulus-üstü örgütlenmelerin yanı sıra ekonomiye yön verecek güçte konumlanan şirketlerin de varlık alanı bulunduğu kompleks karşılıklı bağımlılıkların gündemde olduğu aktörler sahnedir artık. Sermayenin serbestçe dolaşımını sağlayarak ekonomik çıkarları koruyacak iş birliklerinin sağlanarak birçok alanda entegrasyonun sağlandığı bir süreç yaşanmaktadır.

Sosyal bilimler literatüründe ana başlık olarak tüm toplumsal, sosyal değişim ve dönüşümlerin tıklandığı bir valiz kavram haline gelmiş olan küreselleşme kavramı ekonomik, politik ve sosyo-kültürel boyutların girift yapısıyla değerlendirilebilir. Küreselleşme olgusuna ilişkin analizlerin, üzerine uzlaşmış ortak bir tanım geliştirilememesi küreselleşmenin farklı boyutlarına yapılan vurgulardan kaynaklanmaktadır. Grahame Thompson'ın da vurguladığı üzere aynı zamanda sosyo-kültürel bir sürece de işaret eden bu kavramsallaştırma toplumsal, ekonomik ve kültürel etkileşimlerden bağımsız bir değerlendirmenin mümkün olmadığı kompleks bir olgudur.⁷¹

⁷¹ Duygu Dumanlı Kürkçü, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar", *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*,, Cilt 3 Sayı 2, 2013, 5-7

Küreselleşmenin maddi-ekonomik, teknolojik ve kültürel boyutlarına odaklanılmış tüm bu ayrımlara rağmen üzerine uzlaşmış noktalar da mevcuttur. Bu noktalardan ilki, tüm dünyada toplumsal bir değişim yaşandığı gerçeğidir. Teknolojik gelişmeler ile uzakların yakın olduğu bu değişim veya dönüşümün kaçınılmaz bir hızla gerçekleştiği ikinci bir ortak görüş olmuştur. Bu süreç tüm toplumları, bireyleri, kurumları, ulusları ve bu aktörlerin birbirleriyle kurdukları ilişki ağını arttırdığı ve derinden etkilediği görülmektedir. Bu perspektiften, Modernite ile eş zamanlı geliştiği algısı değerlendirildiğinde, kavramın tarihsel arka planını göz ardı etmek anlamına geleceği fark edilecektir. Dolayısıyla tek bir döneme ait bir oluşum değildir. Tüm dünyayı etkileyen, değiştiren ve hatta dönüştüren bir sürece işaret etmektedir. Üçüncü nokta ise, küreselleşmenin çok boyutluluğu üzerine varılmış uzlaşıdır. Literatüre bakıldığında, kuramcılar, küreselleşmenin ekonomi, siyaset, kültür ve teknoloji gibi boyutlarının her biri üzerinden temellendirerek bir kavramsallaştırma ile analiz geliştirmiş olsa da kavramın girift yapısının farkındadırlar. Dolayısıyla küreselleşmenin bir sürece işaret ettiği, girift yapıya sahip, belirli bir döneme indirgenemeyen, bir eğilimin adı olduğu çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Literatürde küreselleşme kavramına ilişkin tartışmalara bakıldığında, kavramın çok boyutlu oluşu sebebiyle her bir boyuta odaklanılmış farklı argümanlar üzerinden teorik analizlerin yapıldığı görülmektedir. Temel tartışma ekonomik bütünleşme kanalı üzerinden aksa da uzakların yakın olması, kültürel benzeşmeler, sınırların belirginliğini yitirmesi ya da daha doğru bir ifadeyle bulanıklaşması, ulus-devlet egemenliğinin sorgulanması, teknolojik gelişmelerin tüm bu sürecin motoru olması farklı boyutlara kapı aralamıştır. Farklı görüşler mevcut olsa da üzerine uzlaşmış bir nokta vardır ki, toplumlar arasındaki bağlantıların, ilişki ağlarının ve etkileşimlerinin arttığıdır. George Modelski'nin, küreselleşmenin büyük güçler arasındaki bağlantıların arttığı şeklinde ileri sürdüğü görüş, bu argümanı desteklemektedir.⁷² Diğer bir perspektif, egemenlik kavramı üzerinden geliştirilen yaklaşımdır. Küreselleşme sürecinin ulus-devlet dışındaki aktörleri de dahil eden ulus-üstü organizasyonların politik değişim ve dönüşüm sürecini de içeren politik bir duruma işaret ettiği yönündedir.

⁷² Duygu Dumanlı Kürkçü, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar", *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*, Cilt 3 Sayı 2, 2013, 8-11.

Küreselleşme kavramına ilişkin sıklıkla referans verilen, kapsamlı teorik perspektif Held ve McGrew tarafından geliştirilmiştir. Onlara göre küreselleşme, bölgeler arasında belli ölçüde ağlar meydana getiren ve toplumsal ilişkilerin dönüşümü temsil eden bir süreç olarak tanımlanmaktadır.⁷³ Held ve McGrew'in "Büyük Küreselleşme Tartışması" çalışması, küreselleşme olgusuna ilişkin bir sınıflandırma yaparak önemli bir çözümleme geliştirilmiştir. "Küreselleşmeciler", "şüpheciler" ve "dönüşümcüler" olarak üç grup halinde sınıflandırılmıştır. Konuya ilişkin pek çok çalışma Held ve McGrew'in küreselleşme olgusuna dair farklı bakış açılarını gruplandırarak analiz etmiş iken böyle bir gruplandırmaya gidilmediği "küreselleşmeciler ve şüpheciler" olarak belirtilen ikili grupların birer ideal tiplerden ibaret olduğu görüşünün de ileri sürüldüğü çalışmalar da mevcuttur. Hatta alan yazında, üçüncü grup olarak ele alınan "dönüşümcüler" ya da "orta yol"cuların ise Held ve McGrew'in çözümlemesinde yer almadığı ve sonradan üretildikleri ileri sürülmektedir.⁷⁴ Held ve McGrew de yukarıda farklı bakış açıları sunan sosyal bilimciler gibi uzlaşılara dair ortak argümanlar paylaşmaktadırlar. Özellikle küreselleşme sürecine girilmiş ekonomik, toplumsal ve kültürel çok boyutlu, hızlı bir dönüşüm sürecine girilmiş olan 21. yüzyıl konjonktüründe işaret edilen bu dönüşüm sürecinin uluslar, toplumlar ve kurumlar arasında karşılıklı bağımlılığı arttırdığına dair bir uzlaşma mevcuttur. Bu argümanlardan hareketle Held ve McGrew'in alan yazınına kazandırdığı çalışma yakından bakmayı gerekli kılmıştır.

Held ve McGrew çalışmalarıyla küreselleşmeye ilişkin tartışmaya ışık tutmuş ve sınıflandırma yöntemi ile literatürde toparlayıcı bir yol haritası sunmuştur. Küreselleşme olgusuna dair çalışmalara referans vermek kaçınılmaz olmakla beraber, çalışma, sunulan bu yöntem ile istikamette kaybolmadan ve disiplinli ilerleme kaydetmek adına katkı sağlamıştır. Esasen aşırı küreselleşmeci ve kuşkucu ekol olarak ikili bir sınıflandırma yapmış olsalar da, literatürde üçüncü bir sınıflandırmadan da bahsedilmektedir. Literatürün de katkısıyla kazandırılan bahsi geçen üçüncü sınıflandırma bu çalışma için de referans kaynağı olmuştur.

⁷³ David Held ve Antony McGREW, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008 Akt: Duygu Dumanlı Kürkçü, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar", *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*, Cilt 3 Sayı 2, 2013, s.9.

⁷⁴ İpek Cebeci, "Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi", *Journal of Sociological Studies*, Sayı 43, 2011, 360-367.

2. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI

2.1.EKONOMİK BOYUTU ÖNCELEYEN TARTIŞMALAR: KÜRESELLEŞMECİLER

Küreselleşme argümanlarının sıklıkla aktığı temel tartışma alanı kavramın ekonomik boyutu olmuştur. Bu bakış açısı kapitalist dünya ekonomisi ve ticaretin ulusları aşan nitelikteki hareketliliğine odaklanılmıştır. Ekonomik ilişki ağlarının artması ve aktörler arasında farklı seviyelerde kurulan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin beraber geliştiği bir düzene işaret etmektedir.

Küreselleşme kavramının ekonomik çıkış noktası olarak ele alınması esasen liberal düşünürlerden kaynaklanmaktadır. Tarihsel arka plan dikkate alındığında anlaşılır bir durumdur. Piyasaların serbestliği, rekabet, sermaye, bırakınız yapsınlar, geçsinler sloganlarının yükseldiği Muray Rohtbard ve David Friedman gibi teorisyenlerden kaynağını alan ekolün argümanlarıyla desteklenmiştir.⁷⁵

Ana argümanların ekonomik boyut üzerinden aktığı ekol, sıklıkla ekonomik küreselleşmeci yaklaşım olarak da adlandırılmaktadır. Yine literatürde liberal ve neo-liberal, aşırı ya da hiper küreselleşmeci ekol olarak da ele alınmaktadır. Temel argümanları egemenlik kavramı üzerine inşa edilmiştir. Ulus-devlet yapısının küreselleşme süreci içinde aşındığı, iktidarın farklı kurumlarla paylaşıldığı ya da egemenlik kavramının dönüştüğü ileri sürülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası, ulus-devletlerin egemenliklerinin uluslararası ekonomik tabanlı kurumlar (IMF ve DB) ulus-ötesi organizasyonlar (AB) ve küreselleşmenin maddi temeline işaret eden bir kurum olarak piyasalar ve yeni aktörler olarak şirketlere devrettiği iddia edilmektedir.⁷⁶ Ulus-devletin işlevselliğini kaybettiği ve piyasaların bahsi geçen küresel süreçte devletlere meydan okuduğu yönünde radikal argümanlar öne sürülmektedir. Öyle ki bu görüşe göre, devletler bu küresel dönemde hareket alanı

⁷⁵ Cahit Aydemir, Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6 Sayı 20, 2017, 260-267.

⁷⁶ Duygu Dumanlı Kürkçü, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*, Cilt 3 Sayı 2, 2013, s.10.

bulabilmek için ulus-ötesi aktörlerle işbirliği ilişkisi geliştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla siyasal iktidarın da dönüşüme girdiği bu süreçte devletler kaybedenler hanesinde yerini alarak siyasi ve ekonomik çözüm üreten aygıt olma fonksiyonunu kaybetmiştir. Uluslararası finans, ticaret ve üretim ağları gibi ekonomik maddi temellere işaret eden yapıların küresel ölçekte yeni formlarda kurumların roller üstlenmesinin yolunu açmıştır. Çok uluslu kurumsal oluşumların artması, piyasalarda farklı araçların ortaya çıkması ve popüler kültürün yaygınlaşması küreselleşme sürecinin diğer neticeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷

Aşırı küreselleşmecilerin ileri sürdükleri yaklaşımın bir diğer boyutu toplumsal değişime ilişkindir. Bu modele göre, küreselleşme süreci zıtlıkları barındırmakta; sistemin kazananları olmakla beraber sürecin riskler yaratması dolayısıyla kaybedenlerin de mevcut olduğu ancak yine de toplumsal değişim dinamiğinin insanlık adına refah ve istikrar sağlayan önemli avantajların olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Diğer adıyla hiper-küreselleşmeci ekip, 1990'lardan itibaren küreselleşmeyi bir ideoloji gibi savunarak ulus-devlet, egemenlik ve iktidar kavramlarını sorunsallaştırarak, temel argümanlarını bu tartışma üzerinden kurgulamışlardır. Ulus-devletin artık küresel dünyada hareket etmek için fazla hantal bir yapıya sahip olduğunu ve piyasa karşısında yenilgiye uğradığını ileri sürmüştür. Küreselleşmenin getirdiği değişim ve dönüşümlerin tüm toplumsalı, kültürü, değerleri, ekonomik yapıyı kuşattığı bir dönemde ulus-devletin oluşan yeni gündemdeki sorunları çözebilecek ya da yönetebilecek kabiliyette olmadığını iddia etmektedirler.

Küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu ileri süren bu ekoldeki yazarlardan Kenichi Ohmae, 1990'da "Sınırsız Dünya: Uluslararası Ekonomide Güç ve Strateji" adlı çalışmasında bu sürecin sınırsız bir bilgi, düşünce ve para hareketliliği yarattığını ve ulus-devletin temel prensibi olan ulusallık ve ülkeselliği ciddi anlamda yok etmekte olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁸ Ulus-devlet nosyonunun demode olduğu piyasanın kendi hakimiyeti ile kurumlarını yarattığı ve devletlere üstünlük kurduğu bir süreçten bahsedilir. Öyle ki artık devletlerin ulus-ötesi aktörlerle işbirliğine gitmeden küresel platformda hareket alanı kalmadığı ileri sürülür. Piyasa ilkelerinin devletlerin üstünde

⁷⁷ İbrahim AYTEKİN, "Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt 1, Sayı 2, 125-133.

⁷⁸ AYTEKİN, **a.g.m.** s. 126.

konumlandırıldığı bu yaklaşım Neoliberallere göre memnuniyet vericidir. Ancak radikaller ya da Neo-Marksist perspektiften küresel kapitalizmin çarklarının daha da sivrileştiği bir süreci yansıttığını düşünürler. Aşırı küreselleşmeciler kendi aralarında tonlamalarda farklılık göstermektedir. Marksist akademisyen Andre Tosel, kavramı daha ekonomik tezlerle temellendirmekle birlikte ulus aşan sermaye hareketliliği ve ticari birliği ile bilgi akışının genişlemesine işaret ederek eşitsiz kurulan ilişkilerden bahsetmektedir.⁷⁹ George Henri ise Tosel'in aksine salt ekonomik tezlerden hareket etmemekte, farklı alanlarda farklı gelişim seviyesinde seyreden bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Uluslararası ticaretten siyasi yapıya, iletişimin mesafeleri kısalttığı teknolojik gelişmelerden kültürel transferlere kadar her bir alanda farklı hızlarda ilerlemelere işaret eden bir kavram olarak ele almıştır. Bu argümanlar ya da veriler ışığında analiz edildiğinde, literatürde *business globalization*⁸⁰ olarak adlandırılan daha fazla profesyonel iş dünyasına gönderme yapan, ekonomik temelli argümanların üretildiği bir perspektifi yansıttığı görülür. Ekonomik alan dışındaki boyutların göz ardı edildiği bir çerçeve sunulduğu dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin toplumsalda yarattığı etki ya da dönüşümün ne şekilde veya hangi kanallarla gerçekleştiği üzerinde bir görüş ifade edilmemiş görünmektedir. Toplumsal boyuttan bağımsız yapılan değerlendirmeler bu boyutun değişmez, sabit bir veri olarak alınması bütünsel bir perspektif sunmamaktadır. Her ne kadar tonlamalarda farklılık olsa da küreselleşmeye dair olumlu bir sürece işaret ettiği konusunda hemfikirlidir.

2.2. POLİTİK BOYUT: İLİŞKİLER AĞI OLARAK KÜRESELLEŞME VE ŞÜPHECİLER

David Held ve taraftarlarınca “küreselleşme karşıtları”⁸¹ olarak ifade bulan grup, ilk Anthony Giddens tarafından “Şüpheciler” kavramı olarak kullanılmıştır.⁸² Giddens, küreselleşme sürecini eleştirmiştir.

⁷⁹ İbrahim AYTEKİN, “Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt 1, Sayı 2, 125-133.

⁸⁰ AYTEKİN, **a.g.m.** s.126.

⁸¹ George Modelski, “Globalization”, *Global Transformations Reader*, David Held, Anthony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Politiy Press, 2000, 51-55.

⁸² Anthony Giddens, “The Globalizing of Modernity”, *Global Transformations Reader*, David Held, Antony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Politiy Press, 2000, 55-60.

Küreselleşmeci ekole güçlü itiraz Paul Hirst ve Grahame Thompson'un "Küreselleşme Sorgulanıyor" çalışmasından gelir.⁸³ Hirst ve Thompson başta küreselleşme kavramını sorgulayarak küresel olanın ne olduğunu sorunsallaştırarak irdelemişlerdir. Küreselleşmeci yaklaşımın öne sürdüğü her bir argümanı kendi tezleriyle çürütmeye çalıştıkları görülür.

Gelişen uluslararası ekonominin özelliklerine dikkat çekmişlerdir. Küreselleşmeci tezleri sorgularken daha ekonomik temelli perspektiften değerlendirmelerde bulunarak, bu sürecin bütünleşmiş bir düzen ya da evrensel bir dönüşüm olmaktan uzak olduğunu ve küresel, bir bütünleşmeden ziyade, sadece ülke ekonomilerinin uluslararası bir hal aldığı bir yapıdan söz edilebileceğini belirtmişlerdir. Küreselleşmecilerin aksine kaçınılmaz bir süreç olmadığını bunun bilinçli şekilde üretilen bir proje olduğunu ileri sürerler. Popüler bir kavram haline gelen küreselleşmenin esasen küçülen dünyayı ifade ettiğini iddia ederler.⁸⁴

Yeni bir adlandırma olarak Küreselleşme'nin kavram haline gelmesi 1970'ler gibi geç bir tarihe tekabül etmektedir. Şüpheli yaklaşım halihazırda zaten var olan, tarihsel bir arka planı göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gereken bir süreç olduğuna işaret etmektedirler.

Küreselleşmeci ekol, küreselleşme olgusunu temelinde ekonomik argümanlara dayandırmış ve esasen entegre olmuş bir dünya ticaret sistemini tarif etmek üzerine temellendirilmiştir. Ancak şüpheci gerçek anlamda bütünleşmiş bir ticaret ağının zaten ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluşmuş olduğunu ileri sürerek eleştirirler. Dolayısıyla sürecin hiç de benzersiz olmadığını uluslararası ticaret, piyasa ya da yatırımlar olarak sayılan bu enstrümanların I. Dünya Savaşı öncesi dönemde de mevcut olduğunu iddia ederler. Öyle ki I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini kapitalist devletlerin serbestleşmiş ekonomilerinin yarattığı zenginleşmeye bağlayarak bu zenginleşmenin de bir birikim yarattığına ve rekabet yarattığı argümanını savunurlar. Küreselleşme karşıtı olarak da ifade edilen şüpheli ekol, bu nedenle de esasen küreselleşmenin benzersiz bir süreç olmadığını tarihte zaten örneklerinin yaşandığını ifade etmektedirler. Ekonomik küreselleşme olarak ifade edilen bu sürecin aslında

⁸³ Paul Hirst, Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel), Ankara: Dost Kitabevi, 1998, 100-115.

⁸⁴ Mehmet Kaya, "Küreselleşme Yaklaşımları", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 2009, 61-66.

Batılı kapitalist ekonomilerin diğer coğrafyalara dayattıkları bir ekonomik dönüşüm modelinden başka bir şey olmadığını ileri sürerler.⁸⁵ Öte yandan küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu ifade etmek aynı zamanda olumsuz sonuçlarının normalleştirilmesi anlamına gelmektedir. Salt ekonomik dayatmalar değil, sürecin getirdiği büyük boyutlarda eşitsizliklerin yaygınlaşması; gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında uçurumun genişlemesi, yoksulluğun yapısal bir problem haline gelmesi; siyasal dengesizliklerin meydana gelmesi, çevresel zararların yarattığı maliyetler gibi pek çok alanda hasarların yaşandığı bir sürece de işaret etmektedir. Bahsi geçen konuya ilişkin çözümleme yapmak gerekirse, aşırı küreselleşmeciler bu yapısal sorunları göz ardı etmekte iken şüpheci yaklaşım, ekonomik küreselleşme sebebiyle dünyada farklı coğrafyalarda hala eşitsizlik, dışlanma ve yoksullukların yaşanmakta olduğu yönünde argümanlar geliştirmektedir. Küreselleşmeci ekolün küreselleşme sürecini refah, zenginlik ve piyasaların egemenliği olarak idealize etmeleri bu argümanların aslında sürecin getirdiği olumsuzları maskeleydiklerini, gerçekçi bir bakıştan uzak oldukları yönünde eleştirilere maruz kalmalarına neden olmuştur. Şüphecilerce, aşırı küreselleşmeciler tarafından ılımlı ve iyimser çizilen tablonun gerçekçi olmamakla beraber, oyunun kazananlar ve kaybedenler gibi taraflar yarattığı ve bu taraflar arasındaki ekonomik farkın derinleştirmekte olduğu savunulmaktadır. Küreselleşme yıkıcı bir sürece işaret etmektedir. Yarattığı taraflar arasında da birtakım kutuplaştırmaları arttırmaktadır. Yine de bu olumsuz sürecin üstesinden gelmek imkânsız değildir. Eleştirel yaklaşım tam da bu noktada yine en güvenilir araç olarak ulus-devlet kavramına işaret etmektedir. Zorlu ekonomik koşulların yine ulus-devletler tarafından yönetilerek düzenin yeniden tesis edileceğini ileri sürmektedirler.

Piyasa, ticaret, yatırım gibi öne çıkarılan finansal enstrümanların ulusal temelden bağımsız olduğu hatta ulus-devleti alt ettiği yönündeki argümanları eleştiren kuşkucular, ulus-üstü kurumların hala egemenliği sarsacak çoğunlukta olmadığını söylerler. Bu kurumların da zaten ulusal temelli olduğu bir adım ötesi çok uluslu ticaret yaptıkları savunulur.

⁸⁵ Mehmet Kaya, “Küreselleşme Yaklaşımları”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 2009, 61-66.

Ekonomik boyuta dayandırılan argümanların dışında diğer sosyal alanları da etkisiyle saran küreselleşme sürecine eleştiriler diğer perspektiflerden de gelmektedir. Sosyolog Antony Giddens, küreselleşmeyi daha büyük ölçüde dünyada toplumsal ilişkilerin artması olarak ifade etmektedir.⁸⁶ Küreselleşmeyi modernitenin evrildiği bir süreç olarak ele aldığı görülmektedir. Ona göre modernleşme daha fazla boyutta ilişkilerin yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemdeki kapitalist düzen, ulus-devlet ve askerlik düzeni gibi kurum veya aktörler arasındaki ilişkiye de işaret eden Giddens, sadece toplumlar arası değil bireyler arasındaki sosyal ilişkilere de atıf yapmaktadır. Ve bu sosyal ilişkilerin artmasında teknolojik gelişmelerin belirleyici rol oynadığını ileri sürmektedir. Ulaşım ve internet sınır aşan ilişkiler geliştirmiş zaman ve mekânın ötesine geçmeyi olanaklı kılmıştır.

Küreselleşme kavramsallaştırması tartışmalarına katılan bir diğer sosyal bilimci Bauman ise yine Giddens gibi farklı boyutlar, kurumlar ve fenomenler arasındaki ilişkiyi vurgulamakla beraber kavramın esasen bir sürece işaret ettiğini belirtir.⁸⁷ Ve bu sürecin egemenlik ve iktidar gibi eski dönemin güçlü kavramlarının tekelinde olamayacağını belirtmektedir. Aksine ulus-devleti etkileyen, tümüyle saran veya dönüştüren bir düzlem yaratmıştır. Bu değerlendirmeye göre eski dünya düzeninden kopuş yapısal değişiklikleri getirmiştir.

2.3. DÖNÜŞÜMCÜ EKOL

Literatürde küreselleşmeye ilişkin çalışmalarda Held ve McGrew'in ikili sınıflandırma yöntemi sıklıkla referansta bulunmuş ve araştırmacılara bir yol haritası sunarak fayda sağlamaktadır. Ancak dönüşümcü ekol olarak adlandırılan yaklaşım, Held ve McGrew'in çalışmasında yer almaz. Literatürde bu yöntemi benimseyen fazla sayıda teorisyenin zengin argümanlarını göz ardı etmek pek olası görünmemektedir.

⁸⁶ Anthony Giddens, "The Globalizing of Modernity", *Global Transformations Reader*, David Held, Antony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Polity Press, 2000, 55-60.

⁸⁷ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, 65-70.

Dönüşümcü yaklaşım, aşırı küreselleşmeci ekolü devletlerin egemenliğini yitirdiği yönündeki ulus-devletin pasifleştirildiği bu tutumu eleştirmekle beraber, şüphecilerin küreselleşme sürecini değişmeyen halihazırda zaten var olan uluslararasılaşma süreci olarak ele aldıkları ve dolayısıyla küreselleşme sürecinin görmezden gelindiği bir yaklaşım olarak şüphecileri eleştirerek iki perspektiften farklı bir noktada konumlanmaktadır. Ekonomik, siyasal, sosyal, teknoloji gibi pek çok boyuttan toplumsal dönüşümlere kadar bir bütün olarak etrafı sarılan, karşı konulması güç bir süreci ifade etmektedir.

Küreselleşmenin modern toplumun yeni düzenini şekillendirecek sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlerinin itici gücü olduğu ileri sürülmektedirler. Aşırı küreselleşmeciler ve şüphecilerle kıyaslandığında daha ılımlı bir bakış açısına sahip oldukları anlaşılır. Dönüşümcü yaklaşım bu sürecin geleceğine yönelik tahminde bulunmaz. Aşırı küreselleşmeci yaklaşımın ulus-devletin gücünü yitirdiği argümanını ve aksini savunan kuşkucuların argümanlarını reddederek farklı bir perspektif sunarlar. Dönüşümcüler, yeni bir egemenlik biçimi olarak ulus-üstü ağlara ve artan ilişki ve temaslara işaret etmektedirler.

Devlet tartışmaları açısından, ulus-devletlerin varlıklarını koruduklarını ve egemenlik temsiliyetine sahip olduklarını iddia ederler. Devlet bu küreselleşme sürecinde değişime uğramakta ve bu dönüşümle beraber yeniden şekillenmektedir. Değişen yeni dünya düzenine uyum sağlama çabasında, yeniden yapılanmaktadır. Bu süreç salt devletleri değil, toplumsal ilişkileri de dönüştürmüştür. Küresel ekonomi baskısı dışında kimlik ve değerleri de dönüştüren toplumsal ilişkileri de zorlayan kırılgan bir süreçtir. Dolayısıyla devlet, neo-liberal politikalara eklemlendiği ölçüde sürece adapte olmuş görünmektedir.⁸⁸ Her ne kadar ekonomik küreselleşme sermaye, piyasa, ticari faaliyetler olarak değerlendirilse de devletler hala kendi ulusal gidişatında yasalar yaparak sınırları belirleyebilen dolayısıyla da süreci etkileyebilme kabiliyetine sahip organizasyonlardır.

Dönüşümcü yaklaşımı benimseyenler bu süreci idealize etmedikleri görülmektedir. İçinde çelişkileri de barındıran bir arka plana sahip olduğu için sürecin evrileceği nokta hakkında keskin yorumlarda bulunmadıkları ve daha temkinli

⁸⁸ Mehmet Kaya, “Küreselleşme Yaklaşımları”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 2009, s. 65

argümanlar sundukları söylenebilir. Salt ekonomik piyasa temelli analizleri değil toplumsal dönüşümdeki yansımaları da değerlendirmeye alınarak toplumların benzeştiği ya da farklılaştığı noktalara da temas etmişlerdir. Küreselleşmenin bir bakıma homojenleşme süreci olduğunu ileri süren aşırı küreselci yaklaşımın tüm dünyayı tek toplum olarak görmesi eleştiri oklarını üzerine çekmelerine neden olmuş, yüzeysel bir bakış açısı olarak değerlendirilmiştir. Her devlet ya da toplumun entegre olma seviyesi, benzeşmesi ya da marjinalleşmesi ile sonuçlanan belirsiz ama aynı zamanda süregiden bir süreç içinde olduklarına inanılmaktadır. Dönüşümcüler küreselleşmenin toplum üzerinde ve sosyo-ekonomik düzenin yeniden şekillenmesinde itici bir güç olduğu argümanından hareket etmektedir. Küreselleşme sürecinin varlığı reddedilmemekte ve bu noktada şüphecilerden ayrılmaktadırlar.

Küreselleşmeye ilişkin teorik tartışmaya farklı bir perspektifle alan yazına katkı sağlayan Manuel Castells'in Enformasyon Çağı başlıklı çalışması ve ağ toplumu kavramsallaştırmasına yer vermek konuya ilişkin daha bütünlüklü bir kavrayış sağlayacaktır. Castells, günümüzde deneyimlenen küreselleşmenin arka planında yatan esas sebebin enformasyon devrimi olduğunu ve devrim olarak nitelenen bu dönüşümün kapitalizmin yeni bir leveli olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁹ Esasen teknoloji ve ekonomik gelişmelerin baz alınmasından hareketle ticaret, bilişim ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla sağlanan olanakların ağlar içinde örgütlenmesi olarak ifade edilmektedir.⁹⁰ Castells'in işaret ettiği ağ örgütlenmesi -toplumsal dönüşümden ayrı tahlil edilmeyen- değişim süreci, yeni dönemin yapılarını oluşturmaktadır. Bu yeni yapılar Castells'in küreselleşme kavramına ilişkin geliştirdiği çalışmalarında ana eksene yerleştirdiği "ağ toplumu" kavramı üzerine bina edilmektedir. Bahsi geçen bu ağlar dönüşen ilişki ve ilişki biçimlerine gönderme yaptığı için çalışma açısından anlamlıdır. Bu argümana göre, toplumsal ilişkiler, ekonomik anlamda ticaret ilişkileri, kültürel ilişkiler, siyasal ilişkiler ve medya ağlar şeklinde örgütlenmektedir. Dolayısıyla değerlendirildiğinde pek çok alanda farklı ağlar söz konusudur. Küresel medya ağlarında büyük medya şirketlerine ve hatta daha farklı bir uzantı denilebilecek sosyal medyaya kadar bir bağlantı söz konusudur. Uluslararası örgütlenmelerdeki

⁸⁹ Mehmet Özdemir, *Batı Merkezli Uluslararası Medyada Ortadoğu'nun Temsili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, s.72-81.

⁹⁰ Özdemir, **a.g.m.** s. 85.

kurumlar ise kendi içinde siyasal ağlar mevcuttur. Castells'e göre, tüm bu ağlar arasındaki ilişkilenenin devamlılığını sağlayan ve yeni dönem dönüşümünü açıklayan motor kavram enformasyon teknolojisidir. Toplumlari kurumları ve yapıları birbirine bağlayan bu teknolojidir. Uzakları yakın eden bu teknoloji ile özellikle küreselleşmenin ekonomik ve kültürel boyutlarına gönderme yapılarak artık klasik anlamdaki sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçildiği argümanı savunulmaktadır.

Castells teorisinde enformasyon ile ağ toplumu arasında kurulan bağı sağlayan etkinliğin internet olduğunu ileri sürer.⁹¹ İnternetin salt teknolojik alandaki gelişmelere değil toplumun örgütlenme biçimini de etkisi altına aldığını ifade etmeye çalışır. Toplumun yapısındaki değişiklik, tüm kurumlar ve bu kurumların içlerindeki organizasyonu da şekillendiren bir ağıdır. Castells'in teorisinde bahsettiği ağ esasen toplum ve sosyal ilişkilerin organizasyonu ile alakalıdır.

Somutlaştırmak gerekirse, bu mekanizmalar iktidar araçları da olabilmekle beraber siyasal süreçler ve mali ilişkiler de olabilmektedir. Üretimden küresel pazarlara, medyadan iletişime, işgücünden sosyal hareketlere toplumdaki pek çok kurumların bu ağlar biçimindeki örgütlenme yapısına işaret etmektedir. Küreselleşme sürecindeki bu dönüşümler aynı zamanda aracılık eden kurumlar olarak konumlanmaktadır. Toplumun her alanında konumlanan bu ağlar devletleri hatta devlet dışı aktörler olarak şirketleri de dahil eden dinamik yapılardır. Artık klasik anlamda salt ulus-devlet iktidarı değil, birçok iktidar odağı ilişkilerinin de kurulduğu ağlar mevcuttur.

Bir diğer önemli husus; Castells'in enformasyon kavramına işaret eden teknolojik gelişmeler ile devlet politikaları ve şirket stratejilerinin yeni bir ekonomik düzende farklı biçimde ilişki kurmaları olmuştur. Daha farklı bir düşünce yapısıyla iş birliklerine gidildiği görülmektedir. Bu hala şirketlerin ulus-devletlerden bağımsız ve bağımsız şekilde hareket ettikleri anlamına gelmemekle beraber küreselleşme sürecinde ortaklaşan bir örgütlenme şekline tabi aynı düzende yer almaktadırlar.

Küreselleşme tartışmalarına önemli bir perspektif sunan Roland Robertson'ın

⁹¹ Füsün Kökalan Çımrın, "Manuel Castells'i Yeniden Okumak: Küresel Ağ Hareketleri Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4 Sayı 2, 2011, 65-77

küreselleşme olgusuna ilişkin en önemli katkısı küreselleşme kavramını kültürü öne çıkararak vermiş olmasıdır. Özellikle küreselleşmenin ekonomide yarattığı etkinin medya aracılığı ile ulusları aşan şekilde küresel bir kültür meydana getirdiğini ileri sürmektedir.⁹² Küreselleşme olgusunun batının modernitesinin evrensel boyutta yayılması olarak ele almaktadır. Yerel ile küreselin temasına dikkat çekerek farklılıkların öne çıktığını ifade etmektedir. Bu vesile ile küreselleşme ile dünyanın tek bir mekân haline gelerek küçüldüğünü ileri sürmektedir.⁹³ Küreselleşme tanımında öne çıkanlar ise; bireyler, ulus devletler ve dünya sistemi olmak üzere farklı düzeylerdir.

Robertson, Küreselleşmenin farklılıkların bir arada olma halinin modern kökleri olmadığı anlamına gelmediğini ileri sürerek tarihselliğini göz ardı etmemektedir. Dolayısıyla bireyden ulus devlete tüm bu yapıların küresel sahada birer bileşen olduğu ve etkileşim halinde olduklarını ileri sürmektedir. Ulus-devlet üzerinde dönen tartışmalar konusunda ise, özellikle de devletin yok olduğu, aşındığı veya işlevini yitirdiği yönündeki argümanlara katılmamaktadır. Aksine, ulus-devletin ilerleyişinin devletler arasındaki ilişkiye bağlayarak varlığının hala güçlü olduğunu ifade etmektedir. Küreselleşmenin bu varlığı zedelediğini farkındalığını ve varlığını şekillendirdiğini ileri sürmektedir.

Bir diğer önemli argümanı ise küreselleşme tartışmalarında ekonomi merkezli okumalar eşliğinde ilerleyen küreselleşme olgusunun kültürü dışladığı ya da ikincil plana atıldığı yönündeki eleştirileridir. Literatüre önemli katkı sunan bu argümana göre kültür belirleyici birincil etkendir. Kültürün göz ardı edilmesi, ekonomik merkezli yaklaşımın ideolojik ve tarafgirliğe kaymasına neden olabilir. Öte yandan küreselleşme olgusunu Batı hegemonyasının yayılması ya da aynışması olarak okumanın kültürün etkinliğini gözden kaçırarak bir yaklaşım olduğunu iddia etmektedir. Nitekim Robertson'a göre farklılıklar hala varlığını korumakta ve bir yanıyla da kimliklere ve toplumlara fırsatlar sunmaktadır. Farklı kültürlerin etkileşiminde olduğunun altını çizmektedir. Zaten küresel kültür denilen şeyin de

⁹² Roland Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage Publications Ltd; 1st edition, 1992, s.200-224.

⁹³ Roland Robertson, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Çeviri: Ü. H. Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 221-225

farklı kültürlerinin etkileşiminin sonucu olduğunu ifade etmektedir.

Robertson, ekonomi temelli bir okuma ile küreselleşmenin, sınırları silikleştiren tek bir toplum yaratma projesi olarak okuma özcülüğünden uzaklaşmış olmaktadır. Küreselleşme analizinin merkezine kültür kavramını yerleştirerek farklılıkların varlığını sürdürdüğünü değişimin mümkün olduğuna işaret etmiştir.

Sonuç olarak, küreselleşme olgusuna ilişkin farklı bakış açıları mevcuttur. Ulus-devlet, bağımsızlık, egemenlik, askeri güvenlik gibi kavramların görece, eski vurgusunun azaldığı bir döneme işaret eden küreselleşme çok aktörlü ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır. Salt ulus-devletler arası ilişki biçimleri değil aynı zamanda çok uluslu şirketler, bölgeler arası ve ulus üstü örgütlenmeler, sivil toplum kuruluşları gibi pek çok aktörün ilişkilendiği kompleks ilişki ağlarından bahsedilebilmektedir.

Literatürde Held ve McGrew'in alan yazına kazandırdıkları çalışmalarında öne sürdükleri ikili sınıflandırma modeli olmasına rağmen, küreselleşme tartışması içerisinde üçüncü bir kategori olarak dönüşümcüler oluşmuştur. 1980'lerde sıklıkla işaret edilen kavram 1990'larda sosyal bilimler literatüründe anahtar kavram haline gelmiştir. Kavrama ilişkin fazlaca görüş farklılığı olmasının temelinde teorisyenlerin farklı görüşlere sahip olması yatar. Aşırı küreselleşmeci olarak ele alınan ekol temsilcileri liberal teorisyenler iken, kuşkucular eleştirel sosyal bilimcilerden oluşmaktadır.⁹⁴ Dönüşümcüler ise, orta yol sunan, iki ana yaklaşımın avantajlı ve dezavantajlı yönlerini süzgeçten geçirip inşa ettikleri eklektik bir analiz sunmuşlardır.

Küreselleşmenin bir ideoloji gibi savunulması ve tarihsel bağlamından kopuk şekilde proje olarak ele alınması birçok dinamiğin göz ardı edilmesine sebep olacaktır. 21. Yüzyıldaki toplumsal değişimi ya da eğilimi anlamlandırmak adına çoklu boyutlarının ilişkiselliği çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Küreselleşmenin kompleks bir ekonomik düzen yarattığı görünür olmakla beraber, sistem içinde devletler, kurumlar ve ulus ötesi ağların bir arada olduğu çok aktörlü bir yapı söz konusudur.

⁹⁴ Alpcan Acar, Süleyman Ekici, Osman Ağır, "Bölgesel Sorunların Küreselleşmesi: Doğu Akdeniz Örneği", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2021, Cilt 20, Sayı 4, 2021, 1988-1996.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGE DEVLETLERİ ARASINDA ARTAN İLİŞKİ

Küreselleşme; ekonomik, toplumsal ve siyasi alanları da etkisi altına alan dinamik bir süreçtir. Doğu Akdeniz meselesine ilişkin literatürde de yine küreselleşmenin sirayet ettiği alanlar temelinde analize tabi tutulması anlaşılırdır. Ekonominin temel belirleyici kabul edildiği ya da güvenlik kavramının ekonomik güvenlik ile içselleştirildiği bir çerçevede devletlerin politika belirlerken bu minvalde konumlanma arayışları olduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz'e ilişkin gelişmelerin Küreselleşme teorisi çerçevesinde okunması gerek uluslararası ilişkileri gerek bölge devletleri arasındaki ilişkilerin ne boyutta ve nasıl şekillendiğini anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

Bölgedeki enerji kaynaklarının keşfi ile pay alma mücadelesinin yanı sıra bölgede halihazırda var olan deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorunu ve Kıbrıs sorunu ile beraber girift bir mesele haline dönüşmesi aktörler arasındaki ilişkiyi yeniden değişime uğratmıştır. Bu pay alma mücadelesine bölge devletleri dışında ulus ötesi aktörlerin de bir şekilde müdahil olmaları bölgedeki sorunları küresel bir mesele seviyesine taşımış görünmektedir.

Küreselleşme kavramına ilişkin kapsamlı bir teorik perspektif sunan, Held ve McGrew küreselleşmenin, “kıtalar arası veya bölgeler arası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç” olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵ Küreselleşme ile dönüşen ilişki biçimlerine dikkat çeken teorisyenler, sadece ulus-devletler arası ilişki biçimlerinin değil aynı zamanda çok uluslu şirketler, bölgeler arası ve ulus üstü örgütlenmeler, sivil toplum kuruluşları gibi pek çok aktörün ilişkilendiği kompleks ilişki ağlarından bahsedilebilmektedir. Doğu Akdeniz meselesi küreselleşme ile dönüşüme uğramış ilişkileri göstermek adına

⁹⁵ Duygu Dumanlı Kürkçü, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*,, Cilt 3 Sayı 2, 2013, 5-7

özel bir örnek sunmaktadır. Bölgesel meselelerin küreselleştiği aktörlerin tutum ve davranışları ve olaylar üzerinden de okunabilmektedir.

Bölgede yaşanan enerji paylaşım krizi deniz yetki alanları tartışmalarını da bölgesel devletler bağlamında yeniden gündeme getirmiştir. Bu sorunun varlığı esasen bölge devletlerini iş birliğine gitmeye teşvik etmiş itici güç oluşturmuştur. Çözümde iş birliğine işaret eden bu katmanlı sorunlar devletler arasındaki güncel ilişki biçimlerini etkileyen projeler, anlaşmalar ve koalisyonlar gibi enstrümanların aktif hale gelmesini sağlamıştır. Bölge devletleri arasında yer yer çıkar ve güvenlik iklimlerini gündeme getirmiş, çatışma çözümleri bağlamında ele alınmasına neden olan olaylar ya da siyasi hamlelerin gözlenmesine de olanak tanımıştır. Tabii bölgesel barış ortamı tahminlerinin yerini çatışma öngörülerine bırakmasında bölge devletlerinin -aşağıda daha geniş yer verileceği üzere- kaynaklara ilişkin proje ve iş birliği arayışlarını kendi ulusal çıkarları için bir enstrüman olarak kullanması olacaktır.⁹⁶ Özekin'in de ifade ettiği gibi Türkiye'nin ötelendiği yalnızlaştırıldığı benzer çıkarlara sahip olan devletlerin de kulüpleştiği yakın ittifaklara girdiği bir ortam oluşmuş oldu.⁹⁷ Bölge devletlerinin hamleleri daha yakından incelendiğinde girdikleri işbirliği ilişkisinde sadece ortak projelere değil askeri desteklemelere kadar kapsamlı ittifakların kurulduğu görülecektir.

Kaynakların keşfinin yeni fırsatlar sunması beraberinde tehditleri de getirmiş görünmektedir. Özellikle Türkiye açısından keşfin, iş birliğini tetikleyeceği beklentisi hakimken aksine geçmişten bugüne var olan uyuşmazlıkları da perçinlemiş yeni bir belirsizliğe sürüklemiş görünmektedir. Kıyıdaş devletler arasında ekonomik iş birlikleri temelinde kurulan ilişkilerin yanı sıra bunu sekteye uğratan güç temelli siyasi ve askeri beraberliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye özelinde 2010'a kadar münasip-yerinde siyaset izlerken yerini daha sert bir siyasete yönelten ve aynı zamanda Doğu Akdeniz meselesinin uyuşmazlığındaki ilk kıvılcımın temeli, Güney Kıbrıs'ın diplomatik ve ekonomik hamleleriyle atılmıştır. Diğer kıyıdaş ve bölge dışı devletler ve şirketlerle kurduğu ilişkiler ve anlaşmalarla tartışmalı sularda arama faaliyetlerine girmesi Türkiye'nin başta sözlü tepkilerine ardından daha sert politikalar

⁹⁶ İsmail Şahin, "Doğu Akdeniz Krizinde Bölgesel Aktörler ve Beklentiler", Presentation Type, 2021, 110-116.

⁹⁷ Muhammed Kürşad Özekin, "Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, 2020, 30-35.

izlemesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu hamleleri egemenlik meselesi noktasında görmesinde Yayıcı'nın ifade ettiği gibi "Sevilla Haritası"nda da somutlaştığı gibi Akdeniz, Adalar ve Ege'deki deniz yetki alanlarının ve Kıbrıs'taki Türklerin haklarına gasp olarak değerlendirilmektedir.⁹⁸

Küreselleşme nosyonunun işaret ettiği devletler ve diğer aktörler arasında artan ilişki ve ilişkilene biçimleri Doğu Akdeniz özelinde incelenebilmektedir. Gerek ekonomik temelli iş birlikleri gerekse artan diplomatik temaslar ispatlar niteliktedir. Güç temelli, çıkar çatışması ve devlet merkezli klasik realist ya neo-realist argümanların bu temel nosyonlarını öne çıkaran analizlerin bölgedeki ilişkilene biçimini ifade etmede yeterli ve yekpare bir tanımın olmadığı görülmektedir. Bölge devletlerinin ulusal çıkarları için Akdeniz meselesini araçsallaştırıldığı aşıkardır. Yer yer çatışmaların ve sert politikaların izlendiği de inkâr edilmemektedir. Ancak sadece çatışma eksenli değil, yer yer iş birliğine gidilerek enerji konusunda kârı maksimize etmek amacıyla ve çatışmanın yaratacağı maliyetli politikalara da uzak durulduğu görülmektedir. İşbirliğinin mümkün olduğu senaryo değerlendirildiğinde ikili anlaşmalar ve sınırlandırma anlaşmalarının varlığı bu ihtimali güçlendirmiş diyebiliyoruz. Enerji kaynaklarının ekonomik getirisi devletler arasında rekabet doğurmuştur. Bu da güvenlik ikilemi yarattığı gibi bu ikilem çerçevesinde iş birliğine gidildiği görülmektedir.⁹⁹ Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın tarihsel bakiye olarak kalan Kıbrıs ve Ege'deki uyuşmazlıklardan dolayı Türkiye'yi tehdit görmesi ve keşfedilen kaynaklar üzerinden diğer kıyıdaş devletlerle ve küresel şirketlerle işbirliğine gitmesi güvenlik ikilemini yansıttığı gibi küreselleşme teorisinin öngördüğü sadece ulus-devletlerle değil diğer aktörlerle de ilişkilene ve temaslarının artması küreselleşme teorisinin argümanlarını desteklemektedir. Küreselleşme ile devletler arasında karşılıklı bağımlılıkların arttığı, özellikle de ekonomik boyutu ön plana çıkaran bu süreçte siyasal ilişkilerin de bu ekseninde geliştiği görülmektedir. Küreselleşme sürecinin doğal bir getirisi olarak karşılıklı ilişkilere yön vermektedir.¹⁰⁰ Enerji kaynaklarının sağlayacağı fayda ve kazan-kazan yaklaşımının iş birliğini getireceği

⁹⁸ Cihat Yaycı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü ve Etkisi", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 7, Sayı 14, 2011, 25-30.

⁹⁹ Adem Ali İren, Melike Atlı, "Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz ve Enerji Güvenliği" *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 2022, 328-331.

¹⁰⁰ Muharrem Gürkaynak, Serhan Yalçın, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir inceleme" *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, 2009, 80-84.

tahminlerini güçlendirmektedir. Bu doğrultuda, bölge devletlerinin enerji rezervlerinin çıkarılması, işlenmesi ve bölge dışındaki pazarlara ulaştırılması noktasında ciddi finansal ve teknolojik desteklere ihtiyaç duydukları açıktır. Yabancı şirketlerle sondaj faaliyetlerinin yürütülmesi teknolojik ihtiyaçların giderildiği görülmektedir.

Doğu Akdeniz’de Güney Kıbrıs ve Yunanistan’ın ilan ettikleri parsellerde küresel şirketlerle anlaşarak faaliyetlerine başlaması, buna karşılık Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’tan ruhsat alarak ve Libya ile ikili anlaşmalara giderek Türkiye Petrolleri firması vasıtasıyla faaliyetlerini yürüttüğü görülmektedir.

Castells’in enformasyon çağı ve ağ toplumu tezi teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile artan ilişki ağları ve yeni ilişki biçimleri vurgusu Doğu Akdeniz meselesinde devletler, şirketler ve bölge dışı aktörlerle kurulan ilişkileri anlamlandırmada yerinde bir örnek sunmaktadır. Castells’in enformasyon kavramıyla işaret ettiği teknolojik gelişmeler ile devlet politikaları ve şirket stratejilerinin yeni bir ekonomik düzende farklı biçimde ilişki kurmalarıdır. Teknolojiye duyulan ihtiyaç ilişki biçimlerini de dönüştürmüştür. Keza Doğu Akdeniz’de kıyı devletlerinin arama faaliyetlerinde şirketleri devreye sokması anlaşılırdır. Ağ toplumu olarak ifade edilen ise ilişkiler ve ilişki biçimleridir. Değişen veya önemi artan yeni aktörlerin söz konusu olduğu vurgulanır. Sadece ekonomik temelli ticaret, finans, siyasi ilişkiler, diplomasi değil aynı zamanda toplumsal ilişkilerden sosyal medyaya kadar tüm ağlarla bir bağlantının söz konusu olduğu ileri sürülmektedir.

Görüldüğü üzere küreselleşme ile artan teknolojik ihtiyaçlar karşılıklı bağımlılıkları arttırmış, aktörleri dönüştürmüş ve izlenilen politikaları etkilemiş iş birliğini tetiklemiştir. Doğu Akdeniz’in küresel rekabet sahasına dönüşmesinde kaynakların keşfinin temel aktör olduğu aşıkardır. Küreselleşme ile de ekonominin artan önemi bölgede devletler arasındaki diplomatik temasları arttırmıştır. Yine aktörlerde çeşitliliğin meydana gelmesi klasik realist kavrayışla analiz biriminin devlet olduğu argümanından ziyade uluslararası şirketler ve ulus-ötesi organizasyonların bulunduğu bir çeşitlenmeye evrilmiştir. Bölge dışı devletler, Avrupa Birliği ve yabancı çok ortaklı şirketler gibi genişleyebilmektedir. Doğu Akdeniz’in önemli saha haline dönüşmesinde enerji kaynaklarından ziyade ticari transfer noktasında bulunması son derece etkilidir. Hele ki küreselleşme ile sınırlarlar bu kadar muğlaklaşmışken. Dolayısıyla bölge dışı aktörlerin müdahil olmaları kaçınılmaz olmuştur.

Bölge devletlerinin hamleleri ve tutumlarını küreselleşme teorisi minvalinde değerlendirmek meseleyi anlaşılır kılacaktır.

1.YUNANİSTAN VE GÜNEY KIBRIS

Literatürde sıklıkla referans verilen ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin hazırladığı 2010 yılı raporu, İsrail ile Kıbrıs arasında Leviathan adı verilen sahada yaklaşık 3,5 trilyon metreküp doğal gaz kaynağı ve 1,7 milyar varil petrol kaynağının mevcudiyetinden bahsedilmektedir.¹⁰¹ Güney Kıbrıs'ın harekete geçmesinde ise etkili olan Leviathan ve Tamar alanlarında İsrail'in Noble Enerji şirketi vasıtasıyla yaptığı keşif olmuştur. Enerji şirketlerinin teknolojileri sürece müdahil olmaları sahneye küreselleşmenin vurguladığı aktör çeşitliliğini gösterir niteliktedir. Yeni aktörler olarak şirketlerin dikkatlerini verdiği sahada Güney Kıbrıs'ın da adanın güneyini on üç parsel bölerek ihalelere açmıştır. Kuzey Kıbrıs Türklerinin izni ya da onayı alınmadan adanın tek hâkimi gibi tek taraflı kararlar alarak sondaj faaliyetlerini başlatmıştır. Bu faaliyetler için 2.,3. Ve 9. Sahada İtalyan ENI ve Kore KOGAS şirketlerine; 10. Ve 11. Parselde Fransız TOTAL ve Rus NOVATEK, ABD'li Noble Energy firması ise 12. Sahada çalışmalarını sürdürmektedir. Tartışmalı sahalar ise, İsrail ve Lübnan arasında 9. Parsel; Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs arasında 1.,2.,3.,8.,9.,12. Ve 13. Sahalar; Türkiye ile Güney Kıbrıs arasında ise 1.,4.,5.,6.,7. Sahalardır.

Doğu Akdeniz'e ilişkin krizin derinleşmesinde bölge devletlerinin MEB ilanları gibi tek taraflı hamleleri ve bütüncül bir çözüm üretmek yerine yani bölge devletlerini de kapsamak yerine ikili anlaşmalara gitmeleri olmuştur. Özellikle de bölgede Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Türkiye ekseninde yaşanan gerilimler enerji güvenliği konusunu sıklıkla gündeme getirmiştir. Öte yandan Güney Kıbrıs, Suriye, Libya, Lübnan, İsrail tek taraflı MEB ilan etmişlerdir. Fazla sayıda kıyıdaş ülkelerin bulunması ve tüm taraflarca üzerinde anlaşılması MEB anlaşmasının bulunmaması keşif sonrası kaynakların dağılımı sorunu dışında ihraç güzergahlarında bir devletin

¹⁰¹ Umut Kedikli, Önder Çalağan "Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi", *Sosyal Bilimler Metinleri*, Cilt 2017, Sayı 1, 2017, 125-127.

diğer devletten bağımsız yollarını kullanmaması mümkün görünmemektedir.¹⁰² Diğer bir çıkmaz bahsi geçtiği üzere Güney Kıbrıs'ın 2003 yılında Mısır, 2004 yılında Lübnan, 2010'da ise İsrail ile eşit uzaklık prensibini esas alan anlaşmalar yapması olmuştur. Bu anlaşmalara referansla ihalelerle uluslararası şirketlerin enerji denklemine müdahil olmasına olanak sağlamıştır.

Doğu Akdeniz enerji meselesi, 2000'li yıllarda yoğunlukla gündemi meşgul etse de kaynaklarda Güney Kıbrıs'ın 1979'da Mısır ile bir anlaşma imzalayarak arama faaliyetlerini planladığı görülmektedir. Türkiye'nin itirazları ve Birleşmiş Milletler'in devreye girmesiyle başarısızlığa uğramıştır. Enerji ihtiyacındaki artış, karşılıklı bağımlılık ve arkada dönen krizler dönemin profilini çizmektedir.

Güney Kıbrıs'ın bölge devletleri ile yaptığı ikili anlaşmalar ve yabancı şirketlere kendi sahası olarak ilan ettiği alanlarda vermiş olduğu ihaleler değerlendirildiğinde, adadaki Türk halkının iradesi olmaksızın adanın tek hamisi gibi hareket etmesi krizi tırmandırmıştır. Buna karşılık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise 2011'de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na 1, 2, 3, 8, 9, 12 ve 13 numaralı sahalar için arama izni vermiştir.¹⁰³ Türk halkının hakları göz ardı edilirken öte yandan uluslararası şirketlerin dahil olmaları ile sorun uluslararası bir mesele haline gelmiş oldu.

Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın benimsediği temel politika Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ı enerji denklemi dışında tutmak üzerinden şekillenmektedir. En önemli politikası ise keşfedilen ya da potansiyel enerji kaynaklarının bölge dışı pazarlara ve Avrupa'ya ihracında proje sunumları ile hareket etmek olmuştur. Yani konuyu Avrupa Birliği projesi haline getirerek elini güçlendirmek istemekte ve Doğu Akdeniz'i de AB bölgesi fikrini yerleştirme çabasıyla ulus-aşan hatta bölge aşan bir meseleye dönüştürmektir. Doğu Akdeniz Gaz Forumu ve Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (EastMed) başta olmak üzere bu planlarla Akdeniz gazının Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir. Güney Kıbrıs, İsrail ve Yunanistan'ın Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ı en uzun kıyıya hattına sahip olan devlet olmasına rağmen dışlanması meseleyi kaygan bir zemine taşınmasına sebep olmuştur. Siyasi ve özellikle de ticari iş birliğinin göstergesi niteliğindeki gelişmeler sürerken Türkiye'nin pozisyonu öte yandan enerji

¹⁰² Emre Yılmaz, "Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı", *Seta Perspektif*, Sayı 188, Mart 2018, 1-5.

¹⁰³ [TPAO'ya petrol arama izni \(dunyabulteni.net\)](http://tpao.gov.tr/dunyabulteni.net) (erişim tarihi: 17.03.2023).

güvenlik sorununun da devam ettiğini göstermektedir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs tarafı ise bu adımları ulusal mesele olarak addetmektedir.

Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın Türkiye ile halihazırda var olan Kıbrıs ve Ege'de adalar meselesini -Doğu Akdeniz meselesini fırsata çevirerek- kendi planlarına uygun çözümler ve AB projelerini araçsallaştırarak farklı bir seviyeye taşıdığı görülmektedir. Güney Kıbrıs'ın tezlerine bakıldığında, Kıbrıs, uluslararası ortamda Kıbrıs Cumhuriyeti statüsü tanınmakla beraber temsilcisi kendileridir. Karasuları ise 12 mildir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) dayandırmaktadırlar. Türkiye'nin hakkaniyet ilkesi temelinde MEB ve kıta sahanlığı sınırlandırılması gerektiği yönündeki tezini dayanaksız değerlendirmektedir. Yine Türkiye'nin tek taraflı hareket ettiğini ileri sürerek deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda uluslararası hukuka uygun davranmadıklarını ileri sürmektedirler. Bu doğrultuda Türkiye'nin 1958 Cenevre Sözleşmesi ve 1982 BMDHS'ne taraf olmadıklarını yine MEB ilan etmediklerini ve kıyıdaş devletlerle de herhangi bir kıta sahanlığı sözleşmesi yapmadığını ileri sürerler. Türkiye Petrolleri şirketine ruhsat vermelerinin de MEB ve kıta sahanlığı haklarını ihlal ettiklerini dile getirmektedirler.¹⁰⁴ Yine Güney Kıbrıs, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın haklarını ihlal ettiği gibi uluslararası hukukun öngördüğü karşılıklı kıyıları bulunan devletlerin hakça sınırlandırma yapma prensibini de göz ardı etmiş görünüyor.

Güney Kıbrıs, bölge devletleri ile sadece MEB anlaşmaları imzalamakla yetinmemekte, daha kapsamlı anlaşmalarla yakın ilişkiler tesis etme çabası içine girmektedir. Mısır ile 2006 yılında enerjiden kültür alanına kadar birçok boyutta iş birliği içeren beş tane ikili antlaşma imzaladığı görülmektedir.

Yunanistan ile geçmişten gelen çözümlenmemiş problemler Doğu Akdeniz enerji meselesine eklenmiştir. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması temel sorunu özelinde Girit, Rodos, Meis, Kaşot ve Kerpe adalarına ilişkin MEB sınırlandırma anlaşmasını ortay hat prensibine uygun şekilde yapmaktadır. Türkiye'yi Antalya körfezine sıkıştırarak olan bu görüş hakkaniyet prensibine uygun olmadığı gerekçesiyle Türkiye tarafından kabul görmemektedir. Öte yandan Türkiye;

¹⁰⁴ Cihat Yayıncı, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, 10-15.

“coğrafyanın üstünlüğü” prensibine işaret etmekte ve kıta sahanlığına ilişkin olarak Uluslararası Adalet Divanı’nın aldığı emsal kararlara atıfta bulunmaktadır. “Eşit uzaklık ya da başka herhangi bir sınırlandırma metodunun uygunluğunu coğrafi şartlar belirler”¹⁰⁵ Uluslararası mahkemelerin coğrafi koşullar göz önünde bulundurularak eşit uzaklık prensibinin hakça olup olmadığı değerlendirilmelidir. Coğrafya unsuru, anakara kıyılarının uzunluğu önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Yunanistan’ın adalara kıta sahanlığı tanınması yönündeki çabası ve bu doğrultuda Mısır ve Libya ile sınırlandırma anlaşmalarına girişmesi Mısır tarafından belirsizlikte kalmıştır. Güney Kıbrıs ile Mısır’ın imzaladığı MEB anlaşmasına ise Türkiye nota vererek karşılık vermiş, bölgede gerilimler artmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırlandırma uyuşmazlığında temel mesele olan adalar meselesinde kıta sahanlığının tanınması hak ihlali yaratmasından ziyade nüfus, coğrafi yapı, konum unsurlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. En azından kıyı anakara devletlerle aynı statüde olmaması gerekmektedir. Yunanistan’ın alenen adalar üzerinden yetki alanlarını genişletme istediği gözlemlenebilmektedir. Öte yandan Yunanistan ana karası ile Türkiye’nin kıyıları arasında Yunanistan’ın temel prensip olarak öne sürdüğü ortay hat ters tarafta kalan adalar konumundan dolayı karasularına sahipse de kıta sahanlığına için aynı durum söz konusu değildir.¹⁰⁶

Nihayetinde Güney Kıbrıs ve Yunanistan ikilisinin hedefi Türkiye ile olan sınırlandırma uyuşmazlığı konusunu uluslararası seviyeye taşımak ve destek alma çabası içinde oldukları görülmektedir. Yunanistan, Fransa ile 2021’de “Güvenlik ve Savunma Alanında Stratejik İşbirliği Anlaşması” imzalamış AB ile de yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir.¹⁰⁷ Ancak düzenlenen anlaşmanın kritik bir maddesi var ki, iki NATO üyesi arasında üçüncü bir NATO üyesi olan Türkiye’yi hedef almış olmasıdır.¹⁰⁸ En önemlisi de sorunu askeri bir boyuta taşınmış güvenlikleştirilmiştir.

¹⁰⁵ Yaycı, **a.g.m.**, s.15.

¹⁰⁶ Cihat Yaycı, *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2020, 52-57.

¹⁰⁷ Ferhat Pirinççi, “Yunanistan’ın Silahlanması ve İttifakları Üzerine”, [Yunanistan’ın Silahlanması ve İttifakları Üzerine | Güvenlik | SETA \(setav.org\)](https://setav.org/) 2020 (erişim:17.03.2023).

¹⁰⁸ Sinan Ülgen, Soli Özel, “France and Greece in a Defense Partnership: a View from Turkey. *Institut Montaigne*, Sayı 26, 2021, 5-8.

2.TÜRKİYE’NİN YAKLAŞIMI

Türkiye’nin Doğu Akdeniz’e ilişkin temel politikası “deniz yetki alanlarının ilgili tüm kıyı devletleri arasında yapılacak antlaşmalar yoluyla belirlenmesi” mottosuna dayanmaktaydı. Ancak bölge devletlerinin ve özellikle de Yunanistan ve Güney Kıbrıs’ın izlediği politika ve hamleler Türkiye’nin de dönem dönem izlediği politikaları değiştirmiş yer yer saldırgan politika ve söylemler benimsemesine neden olmuştur. Temel dayanağı ya da daha doğru bir ifadeyle hassasiyeti Kıbrıs Türklerinin keşfedilen kaynaklar üzerinde haklarının olduğu ve bu sağlanan ekonomik avantajdan bu toplumun da payına düşeni hakkaniyetle almasıdır. Hatta bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler nezdinde özel bir fon oluşturularak enerji gelirlerinin adil dağıtımını sağlaması yönünde bir formülasyon sunmuştur.¹⁰⁹ Enerji keşifleri sonrasında Türkiye tavrı olarak işbirliğini öncelemektedir.

Bölgedeki gerilimin tarihsel arka planı yeni politika belirlemede oldukça etkili görünmektedir. Yaşanan olaylar arasında kopuş değil eklenerek devam eden bir sarmala dönüşmüştür. Başta Yunanistan ile olan rekabet, Kıbrıs meselesi, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı sorunu, Filistin dolayısıyla İsrail ile gerilim ve tüm bunların yanı sıra yasadışı göç, kaçakçılık, kimlik gibi küreselleşmenin etkisi ile yeni meydana gelen krizler enerji paylaşım mücadelesinde tarafların konumlanışında oldukça etkili olmuştur. Enerji keşifleri sonrasında ise MEB ve kıta sahanlığı konusu yeniden gündeme gelmiştir. Güney Kıbrıs’ın uzlaşmadan uzak tavrı ve on üç parseli yabancı şirketlere açması ve bu alanların Türkiye’nin MEB alanı ile çakışması Türkiye tarafından “egemenlik meselesi” olarak okunmuş bölgede tansiyonu yükseltmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin en büyük hamlesi Libya Hükümeti ile “Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatı” imzalayarak diplomatik kazanım sağlaması olmuştur.¹¹⁰ Bir diğer adımı ise aynı zamanda dış politikasında kademeli olarak sert politikaya yönelerek sondaj gemilerini de alana yönlendirmesi olmuş ve NAVTEX’lerle gerilimin dozunu arttırması olmuştur. Sonraki süreçte ise askeri tatbikatlara evrilen bir döneme girilmiştir. İzlenilen politikadaki dozun artışını tetikleyen ise Türkiye’nin bazı girişimlerden dışlanması ve Yunanistan-Güney Kıbrıs’ın hamleleri olmuştur.

¹⁰⁹ Emre Yılmaz, “Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, *Seta Perspektif*, Sayı 188, Mart 2018, 1-5.

¹¹⁰ Eren Alper Yılmaz, “Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt 1, Sayı 48, 2020, 30-33.

Tarafların uluslararası metinleri dayanak göstererek çıkışlar yaptığı bir sürece girilmiş, Türkiye açısından da bu noktada “egemenlik meselesi” olarak kodlanmıştır. Bölge atmosferinde tarafların MEB alanlarını genişletme çabası, “egemenlik” haklarına sahip çıkmak, kıyıdaşlar arasında üstünlük sağlamak gibi hedefleri mevcuttur.

Enerji kaynaklarının keşfi ile yaşanan gelişmeler, tarihsel çözüme kavuşmamış birtakım sorunlara eklenerek bölge dışı aktörlerin de Yunanistan ve Güney Kıbrıs’ın hamleleri ile davet edildiği çok aktörlü çok amaçlı kompleks bir hal almıştır. Gerek bölgesel gerek bölge dışı devletler ve diğer aktörler başta ekonomik temelli kaygılarla siyasi ve güvenlik odaklı stratejilerle hareket etmektedirler. Küreselleşmenin bölge düzeyinde hatta bölgeyi aşan seviyede yarattığı etki başat etken olarak ekonomik kaygıların belirleyici hal aldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin önemli addedilecek hamlesi 21 Eylül 2011’de New York’ta Kuzey Kıbrıs ile “Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması” yapmış olduğu diplomatik girişimdir. Her ne kadar Akdeniz’deki enerji krizine karşı atılmış bir adım gibi görünse de esasen Kıbrıs meselesine de çözüm geliştirme amacını içeren kapsamlı bir hukuki-siyasi belgedir.¹¹¹Anlaşma mahiyeti itibarıyla önemlidir: Türkiye’nin ve Kıbrıs’ın egemenlik hassasiyetinin deniz alanlarını tehdit etmektedir. Diğer bir önemli çıkarım ise mevzu bahis enerji konusunun Kıbrıs meselesinden bağımsız değerlendirmenin yetersiz kalacağıdır. Enerji krizi sonrasında Küreselleşmenin getirisi olan çok aktörlü çok ilişkili yapının Kıbrıs gibi halihazırda çözümlenmemiş sorunları da farklı bir boyuta taşımaktadır. Dolayısıyla Küreselleşen dünyada bölgesel olarak başlayan krizlerin küresele evrilmesi yani artık bölgesel olanın ulusötesi etki yaratması kapsamlı ve kalıcı çözümlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Daha fazla ilişkilenebilir ve işbirliğini gerektirdiği görülmektedir. Bir aktörün diğerini dışladığı bir atmosferde çözüm değil farklı krizler silsilesini beraberinde getireceğe benziyor.

Güney Kıbrıs’ın ilan ettiği münhasır ekonomik bölgelerde doğalgaz arama faaliyeti için uluslararası ihale açarak çakışan parsellerde ABD menşeli Noble Energy firması ile çalışmaları başlatması Türkiye tarafından sert adımların atıldığı süreci başlatmıştır. Türkiye’nin KKTC ile anlaşma yapmasının bazı dayanakları vardır: Kıbrıs’taki Türk halkı adanın eşit diğer ortağıdır. Güney Kıbrıs adanın tek meşru yönetimi değildir.

¹¹¹ İsmail Şahin, “Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıta Sahanlığı Anlaşması”, *Adalet Dergisi*, Cilt 1 Sayı 48, 2020, 51-53.

Bunun aksine atılan adımlar Türkiye tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir.

Anlaşmanın sağladığı hukuki dayanakla Kuzey Kıbrıs, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) KKTC deniz alanlarında arama faaliyetlerini başlatması için ruhsat vermiş oldu.¹¹² Ruhsat sonrası ise Türkiye Piri Reis gemisini sismik araştırmalar için Kıbrıs sahasına gönderdi.

Türkiye'nin enerji denklemindeki dengeleri değiştiren bir diğer önemli hamlesi ittifak arayışını da sonuçlandırdığı Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. 2019'da imzalanan mutabakat iki tarafın da karşılıklı deniz yetki alanlarının sınırı belginleşmiştir.¹¹³ Türkiye'nin bu girişimi enerji güvenliğini sağladığı yönünde yorumlansa da farklı boyutlarıyla etkiler yaratmıştır. Hakkaniyet ilkesi esas alınarak imzalanan anlaşma hukuktan doğan hakları koruma altına almayı sağlamış sahada işbirliğinin tesis edilebileceğinin göstergesi olmuştur. Türkiye deniz yetki alanlarını belirlemek amacıyla ittifak kurduğu Libya ile dengeleri değiştirmiştir. Bu mutabakat sayesinde Yunanistan dışında batı sınırını çizmiş oldu.

Güney Kıbrıs'ın Mısır ve İsrail ile kurduğu ittifaklara karşılık bu anlaşma ile varlığı yok sayılan ve sadece Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın girişimlerine itiraz eden konumdan çıkarak komşu başka bir devletle kurduğu işbirliği vasıtasıyla kabul görmüştür. Bu hamlesi ile yetki sınırlandırmasına ilişkin olarak hukuki bir zemin oluşturduğu gibi fiilen de girişimde bulunabilecek bir devlet pozisyonuna geçmiş hukuki bağlamda da elini güçlendirmiş olmuştur.¹¹⁴

Bölgedeki devletlerin ikili anlaşmalar yoluyla işbirliği arayışına girmelerinin yanı sıra yeni bir strateji olarak proje ya da forumlar yoluyla bir araya geldikleri

¹¹² [Koca Piri Reis Gemisi yola çıktı - Son Dakika Haberleri İnternet \(hurriyet.com.tr\)](https://www.hurriyet.com.tr/koca-piri-reis-gemisi-yola-çikti-son-dakika-haberleri-internet) (erişim tarihi: 07.04.2023).

¹¹³ Zeynep Paralı, "Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Uluslararası Politikaya Etkileri", *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Say 1, 2020, 56-58.

¹¹⁴ Yücel Acer, *SETA Analiz: Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı*, SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2019. 15-17.

görülmektedir.¹¹⁵ Doğu Akdeniz Forumu bu doğrultuda Yunanistan, Mısır, Filistin, İsrail, İtalya, Ürdün ve Kıbrıs'ın Türkiye ve Güney Kıbrıs'ı dışlayarak oluşturduğu girişimlerden biridir. Enerji kaynaklarının pazarlara aktarımını sağlamak adına ekonomik ve enerji güvenliği temelli işbirliği ilişkisini tesis etme çabalarına işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin adımları Doğu Akdeniz'de varlığını yok sayan girişimleri önleyecek düzeyde bir etki yaratmıştır. Libya ile deniz sınırını belirlemiş olması da artı bir puan olarak hanesine yazılmış olmuştur.

Doğu Akdeniz'de işbirliğine alan hazırlayan keşiflerin doğurduğu bir diğer girişim 2018 yılında İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın çıkarılan gazı Avrupa pazarına taşınmasını sağlayacak EastMed (Doğu Akdeniz Boru Hattı) boru hattı projesidir. Avrupa Birliği'nin (AB) Rusya'ya olan enerji bağımlılığına karşı enerji tedarikçisinde çeşitlenmeye gitmek amacıyla desteklediği bir proje olmuştur.¹¹⁶ Finansmanın AB tarafından sağlandığı İtalyan Edison ve Yunan DEPA şirketlerince yürütüldüğü farklı aktörlerin ilişkilendiği gözlemlenebilir bir örnek sunmaktadır.

Küreselleşme teorisi çerçevesine tam anlamıyla oturan bu ilişki biçimi sadece ulus-devletin temel aktör olduğu realist, neorealist teorileri aşan aksine AB gibi ulus ötesi organizasyonların ve uluslararası şirketlerin de -ki küreselleşmenin motoru olarak görülür- müdahil olduğu çoklu aktörlerin bir araya geldiğini göstermektedir. Küreselleşme teorisinin Dönüşümcü küreselleşme teorisyenlerinin de işaret ettiği ulus-devletin varlığının hala güçlü olduğu ancak şirketler gibi farklı aktörlerle de işbirliği ilişkilenesinin gerekli hatta zorunlu hal aldığı görülmekle beraber teorilerin ana aktör olarak addettikleri aktörlerin dönüşüme uğradığını göstermektedir. Bölgesel sorunların artık bölgeleri aşan etki yarattığı uzakların yakın olduğu bir süreçte Doğu Akdeniz meselesi de küreselleşmenin sunduğu yeni siyasi formata sahne olmaktadır. EastMed projesinde de görüldüğü üzere İsrail, Mısır ve Yunanistan AB'ce fonlanmaktadır. Ancak Türkiye gibi jeopolitik ve jeostratejik bir sahaya ev sahipliği yapan bir devletin dışlanarak ittifak inşa etmek bölgedeki uyuşmazlıkları arttırdığı gibi böylesi projelerin de başarıya ulaşmasına engel olacaktır. Nitekim maliyetli

¹¹⁵ Murat Ercan, Mehmet Can Kılınç, "Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı". *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2020,23-25.

¹¹⁶ Hami Sertaç Başeren, "Root Causes of The Eastern Mediterranean Dispute", *Insight Turkey*, Cilt 23, Sayı 1, 2021, 12-14.2021.

görülmekte ve ertelenmekte oluşu bu argümanı destekler niteliktedir. Öte yandan Türkiye'nin bölgedeki kıyıdaşlarla iyi komşuluk ilişkisi kurması gerekmektedir. Mısır ile olan gergin tutumunu gözden geçirmesi gerekmektedir. Kaynağın taşınmasında alternatif bir yol sunan Mısır LNG tesislerinde işlenebilmesi olasıdır.¹¹⁷

Kıyıdaş devletlerin siyasi atmosferi değerlendirildiğinde; siyasi-ekonomik istikrarı sağlayamayan aktörlerin olduğu göze çarpar. Sıcak bir bölge olarak Türkiye, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın gergin ilişkilerinin yanı sıra ekonomik olarak krizlerle sınındığı bir süreçtedirler. İsrail-Filistin çatışmaları, Suriye'deki iç savaş, Lübnan ve Mısır yine aynı şekilde iç karışıklıklarına şahitlik etmekteyiz.¹¹⁸ Ancak İsrail sahasındaki Leviathan bölgesindeki keşiflerle bölgede güçlü bir pozisyona yerleşmesi, Mısır ile ilişkilerinde yeni bir boyuta taşındığı da görülmektedir. Bölgede Arap Baharı olarak adlandırılan sürece eklenen enerji keşifle bölge nazarında kıyıdaşların ilişkisini farklı bir boyuta taşımış görünmektedir.

Özetle, Türkiye'nin başlangıçta ortak çıkarlarla uyumlu şekilde iş birliği kurulacağı yönündeki tahayyülü tüm bu adımlar, gelişmeler ve girişimler sonucu yalnızlaştırılması yerini askeri söylem ve enstrümanlara bırakmıştır. Libya ile yapmış olduğu anlaşma ile görünür olduğu gibi sınırlarını da belirginleştirmiş ve diğer aktörlerin olası anlaşmalarına da set koymuş olmuştur. 2012 ve 2017'de Barbaros Hayrettin Paşa ve MTA Oruç Reis adlı sismik araştırma gemilerini sahaya sürmüş¹¹⁹ altyapı çalışmalarına hız vererek gecikmiş olduğu enerji rekabet mücadelesine fiziken de katılmış oldu. 2017'de ise Fatih, Yavuz, Kanuni ve Abdülhamid Han adlı sondaj gemileri de eklenerek filo ağını genişletmiş oldu.

3. İSRAİL

Doğu Akdeniz'de herhangi bir uyuşmazlık yaşamadan Güney Kıbrıs dışında başka bir devletle sınırlandırma anlaşması dahi yapmadan ilettiği koordinatlarla MEB ilanı Birleşmiş Milletler tarafından kabul görmüştür. Tamar ve Leviathan bölgesinde

¹¹⁷ Eren Alper Yılmaz, "Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt 1, Sayı 48, 2020, 30-33.

¹¹⁸ Işıl Acar, Mutlu Yılmaz, "Doğu Akdeniz Kıta sahanlığı Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı", *TUCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 2018, 602-605.

¹¹⁹ Mitat Çelikpala, "Doğu Akdeniz'de İşbirliğini Enerji Üzerinden Okumak", *Panorama Çevrimiçi Yayın*, 14 Ekim 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/14/hbv1>

keşfettiği doğal gaz kaynağı İsrail'i enerji bağımlısı bir devlet olmaktan çıkarmış bölgede yeni bir güç haline getirmiştir. Bölgedeki denkleme değiştiren enerji meselesi devletler arasındaki ilişki dengesini de yeniden kurması gerektiğini göstermiştir. Aktörler de bu doğrultuda adımlar atmıştır; İsrail Mısır ile ilişkilerini yeni bir zemine taşımıştır.¹²⁰

İsrail'in bölgede şanslı bir aktör olarak, yani tartışmasız bir sahada keşfini yapıp sondaj faaliyetlerini başarıyla sonuçlandırması nedeniyle bu sıfatla nitelendirilmektedir, bu noktada nihai hedefi enerji ihraç eden bir pozisyonda kaynakların pazarlara taşınması ve satışlarının güvenli bir şekilde sağlanmasıdır.¹²¹ Bu bağlamda kaynakların Avrupa'ya taşınmasında enerji güvenliği önemli bir hale gelmektedir. Dolayısıyla kaynaklar bölgedeki aktörlere siyasi, ekonomik ve jeostratejik-jeopolitik perspektiften fayda sağlasa da askeri ve politik anlamda sorumluluklar ve riskleri de barındırmaktadır.

4. MISIR

Arap Baharı sonrasında yaşanan darbe ve iç huzursuzlukları ile gündemi sıklıkla sıcak olan Mısır, Doğu Akdeniz enerji paylaşım meselesinde de oldukça aktif siyaset izlediği görülmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde, Münhasır Ekonomik Bölge'sini 1983 yılında BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre oluşturan ilk ülke olmuştur. Ardından 1980'lerde Mısır'ı Kıbrıs ve Lübnan izlemiştir. Ancak Türkiye, İsrail ve Suriye bu sözleşmeye taraf değildir. Bölgedeki enerji politikasına ilişkin olarak bölge devletlerine nazara hızlı adımlar atmış görünen Mısır 1990'ların hemen başında British Petroleum, ENI ve British Gas gibi dev şirketlerin yatırımlarını üstüne çekmiştir. Bu bağlamda ilişki biçimleri bölge nezdinde analiz edildiğinde yaşanan olaylar ve izlenen politikalar, ulus-ötesi ve uluslararası aktörleri denklemin dışında tahayyül etmenin güçleştiği küresel bir dönemin izdüşümünü yansıtmadadır.

2003 yılına gelindiğinde Mısır, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) satışlarını başta Ürdün, Suriye, İsrail ve Lübnan'a yapmıştır. Nihai hedefi Avrupa gibi geniş pazarlara

¹²⁰ Nazlı Üstün, "Doğu Akdeniz'de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi", *Konya Ticaret Odası, Konya, Ocak 2016*, 12-15.

¹²¹ Muazzez Harunoğulları, "Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet", *International Journal of Geography and Geography Education*, 2020, Cilt 42, 455-460.

ulaşmak olan Mısır, AB'nin de desteklediği projelerde önde yer almaktadır. Hem LNG vasıtasıyla hem de enerjinin taşınmasını sağlayan boru hatları projeleriyle bölgesel enerji merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Bu doğrultuda 2018'de İsrail menşeli sondaj firması Delek Drilling ve Amerikan ortağı Noble Energy ile anlaşma imzalamıştır.¹²² Devam eden süreçte yukarıda bahsi de geçtiği üzere çıkarılan kaynağın iç talepten sonra Avrupa'ya taşınmasına ilişkin Güney Kıbrıs ve İsrail ile anlaşmalar yaptığı görülmektedir.

5. SURİYE

Suriye değerlendirilirken iç dinamikleri ve iç savaş dolayısıyla uzun yıllar yaşanan gerginlikler göz önünde bulundurularak diğer devletlerden farklı şekilde kıyaslanmalıdır. İç savaş nedeniyle aktif bir tavır ya da politika izleyemediği görülmektedir. Başta anlaşılacağı üzere güvenlik temelli kaygılar sebebiyle çalışmaların yürütülmesi pek mümkün olamamıştır. 2003 yılında onayladıkları yasa ile MEB ve kıta sahanlığını Birleşmiş Milletlere bildirmiştir. Ardından arama çalışmalarının yapılması için ihaleye açmıştır. Yayıcı'ya göre ilan ettiği sahanın kuzey kesimi Türkiye'nin MEB'i ile çakışmaktadır.¹²³ Ancak ülke içindeki karışıklıklar ve istikrarsızlıklar nedeniyle çalışmalar askıya alınmıştır. Bölgedeki güvenlik sorunu politik dengeleri de doğrudan etkilemiştir. Özellikle de ABD ve Rusya gibi bölge dışındaki aktörlerin Suriye üzerinden denkleme müdahil oldukları görülmüştür. Tartus ve Banyas limanlarına askeri olarak da konuşlanan Rusya, Akdeniz'deki dengeleri de değiştirmiştir. 2013 yılına gelindiğinde, Rus şirket Soyuz Neft Gas, Suriye'nin yetki alanlarında doğal gaz aramak için anlaşma imzalamıştır.¹²⁴ Öte yandan medyaya yansıyan haberlere göre ise, Rus petrol şirketlerinden Capital Limited ve Eastmed Amrit ile Esad rejimi ile anlaşma yapmışlardır.

Suriye nezdinde kurulan ilişkilere bakıldığında yine sadece bölge devleti değil, bölge dışı devletler ve şirketlerin iç içe geçmiş yapıları göze çarpmaktadır. Doğu Akdeniz'deki enerji

¹²² [Avrupa Birliği Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için İsrail ve Mısır ile doğal gaz anlaşması imzaladı | Euronews](#) (erişim tarihi: 19.04.2023).

¹²³ Cihat Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, 20-23.

¹²⁴ [Esad rejiminin yaygın organına göre Rusya Doğu Akdeniz'de doğal gaz ve petrol arayacak \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 16.04.2023).

denkleminde yer bulma mücadelesi Suriye tarafında bu üçgen ilişki şeklinde ilerlediği görülmektedir.

6. LÜBNAN

Doğu Akdeniz’de çıkarılan kaynakların pazarlara aktarılmasında önemli bir güzergâha sahip olan Lübnan, bölgede İsrail ile kıta sahanlığına dair gerilimli bir ilişki içindedir. Ancak diğer bölge devletlerinden farklı olarak 1982 yılındaki BM Deniz Hukuku Sözleşmesine taraf olmuştur. Bu sözleşmeye bağlı olarak MEB ve karasularını deklare etmiştir. Lübnan’ın İsrail ile yetki alanlarına ilişkin anlaşmazlığı Türkiye’nin ittifak arayışında bir çözüm sunma ihtimalini akıllara getirmiştir.¹²⁵ Enerji paylaşım mücadelesinde siyasi çekişmelere sahne olan Doğu Akdeniz’de Lübnan’ın benimseyeceği politikaların, sadece bölge özelinde değil, küresel enerji sistemindeki dengeleri de ciddi düzeyde etkileyeceği tahmin ediliyor.

İç dinamikleri, politik yapısı ve kırılğan ekonomisi ile öne çıkan bir ülke olarak Akdeniz’deki enerji keşifleri sonrasında bir motivasyon olmuştur. Daha öncesinde enerji ihtiyacını Mısır’dan Arap Doğal Gaz Boru hattı aracılığıyla tedarik etmiştir. Ancak Arap Baharı sırasında yaşanan kargaşa ve Lübnan’ın ekonomik olarak artık karşılayamayacağı noktaya gelince ithalat askıya alınmıştır.

Bir diğer önemli aktör olarak ele aldığımız şirketler ile kurulan ilişkiler odağa alındığında, 2019’da sahalarını ihaleye açan Lübnan, Total, ENI ve Novatek gibi şirketlerle anlaşmalar imzaladığı görülmektedir.¹²⁶ Öte yandan da Rusya menşeli Rosneft ve Dar el-Hendese ile depolanacak yakıt için tesis inşa etmektedir.¹²⁷ Lübnan nezdinde de değerlendirildiğinde teknoloji desteği ile bağlantılı olarak sondaj faaliyetleri konusunda şirketlerle tıpkı devletler gibi iş birliğine gidilmektedir.

Lübnan’ın Türkiye ile uzlaşabilir bir zemin yaratma potansiyeli olduğu gibi Rusya ile kurduğu yakın ilişki dikkat çekmektedir. Mısır ve Güney Kıbrıs ile de aynı şekilde İtalya

¹²⁵ [Doğu Akdeniz’de Lübnan-İsrail anlaşmazlığı Türkiye’ye yarayabilir \(aa.com.tr\)](http://aa.com.tr) (erişim tarihi: 03.05.2023).

¹²⁶ [Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı \(haberturk.com\)](http://haberturk.com) (erişim tarihi: 03.05.2023).

¹²⁷ [Mısır’ın gazını Lübnan’a taşıyacak boru hattı onarılıyor - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](http://trthaber.com) (erişim tarihi:03.05.2023)

üzerinden de Avrupa'ya enerjinin aktarımını sağlayacak projelere de ortaklık etmektedir. Rusya ile iyi ilişkiler kurması diğer taraftan uyuşmazlık yaşadığı İsrail ile dirsek temasında olan ABD'nin sahayı Rusya'ya bırakmamak adına İsrail ile Lübnan arasında arabuluculuk yapmaktadır. Bölgesel gerilime bölge dışı aktörler de müdahil olmaktadır.

Bu noktada yapılacak analiz temel aktör olarak ele alınan devletler arasındaki güç çekişmeleri, kaynak ve ticari güzergahları kontrol altında tutma kapasitesine öncelik veren jeopolitik analiz ve küreselleşme teorisi ışığında artan ilişki biçimlerine işaret eden analiz de aynı doğrultuda Doğu Akdeniz enerji meselesine uygun çerçeve sunmaktadır. Küreselleşme teorisinin esas aldığı ekonomik faktör ayağında; ortak ekonomik çıkarların belirleyici rol oynadığı yeni dönemde iş birlikleri önemli derecede ön plana çıkmaktadır. Teknolojileriyle sürece dahil olan enerji şirketleri kaynakların çıkarılmasında oldukça etkindirler. Kaynakların çıkarılması, işletilmesi ve taşınmasının oldukça maliyetli süreçler olması güçlü ekonomilerin varlığını zorunlu kılmakta. Bu noktada kurulan ikili ya da çoklu anlaşmaların ortak çıkarlar söz konusu olduğunda çatışmaların yerini alabilmektedir. Keşiflerle birlikte önemli ticari güzergahların ekonomik değerlendirmesi bu çerçevede işlerlik kazandığının ispatı niteliğindedir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz değerlendirildiğinde ekonomi ve teknolojinin devletlere güç atfeden önemli faktörler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Literatürde referans verilen jeopolitik, jeoekonomik ve küreselleşme yaklaşımlarının esasında birbirinden kopuş değil aksine birbirini tamamlayan ve bölge dinamiklerinin etkinliğini anlaşılır kılan bağlantılar söz konusudur.

Özetle, Mısır ve İsrail'in kaynakları iç talebi karşıladıktan sonra AB pazarına nakledilmesini sağlamak adına kapsamlı iş birlikleri gerek ikili düzeyde gerek Türkiye gibi bazı aktörleri dışlayarak çoklu görüşmeler şeklinde bir araya geldiler. LNG olarak da yani sıvılaştırılmış gazın Mısır üzerinde AB pazarına aktarımı 2022'de yapılan anlaşmalarla sağlanmıştır.¹²⁸ Bu noktada enerji güvenliği konusu yoğun olarak gündeme gelen tartışmalar arasındadır. Türkiye açısından başlangıçta gerek bölge ülkeleri ile gerek AB gibi ulus ötesi aktörlerle ortak çıkar paydasında iş birliği

¹²⁸ Mitat Çelikkpala, "Doğu Akdeniz'de İşbirliğini Enerji Üzerinden Okumak", *Panorama Çevrimiçi Yayın*, 14 Ekim 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/14/hbv1>

ilişkisinin kurulabileceği tahayyülü mevcut iken yerini tırmandıran hamlelere ve sert ve yer yer askeri söylem ve davranışlara bırakmıştır. Bu tutumun benimsenmesinde bölgede var olan uyuşmazlıklar oldukça etkili olmuştur.

Türk-İsrail ilişkilerindeki gerilimler, Arap ayaklanmalarının bölgede dengeleri değiştiren etkileri keza yine Suriye’de uzun yıllar süren iç çatışmalar, Yunanistan-Güney Kıbrıs ile tarihsel çözümlenmemiş meseleler ve AB, ABD ve Türkiye arasına giren mesafe gibi uzun uzadıya sayılabilecek pek çok hassasiyet Doğu Akdeniz’i en azından Türkiye tarafından iş birliği tahayyülünün yerine artık kesin şekilde rekabet sahasına çevirmiştir. Bu noktada bölgesel dışlanmayı askeri boyutlara taşıdığı görülmüştür. Ancak bölgesel dengeler yekpare değildir. Türkiye’nin komşuları ile bozulmuş ilişkilerini yeniden inşa etme ihtimali her zaman mümkündür. Gerek İsrail ile yakın zamanlarda büyükelçi atamaları yapılması bunun bir göstergesidir. Mısır ile ilişkiler uzun zaman belirsizlik hakimken seçim arefesinde yumuşak mesajlar da verilmeye başlanmışsa da asgari ölçekte ilişkilenebilecek en azından sorunların çözümünde iş birliğine gidebilmekte etkin bir dil kurulabilecektir.

Şu bir gerçektir ki, Doğu Akdeniz meselesi artık bölgesel değil küresel bir mesele olarak, AB gibi ulus ötesi organizasyonlardan şirketlere kadar pek çok aktörü içine çeken yeni bir rekabet sahasıdır. Mithat Çelikpala’nın da ifade ettiği üzere uzlaşmaz tavırların ve dışlanmışlığın kurumsallaşıp yani kalıcı hale dönüşmeden her şeye rağmen müzakereler yoluyla iş birliği opsiyonunu zorlamak gereklidir.

En önemli analiz ise yine küreselleşme argümanlarının ışığında, ekonomik ve ticari işbirliğinin ortak çıkarlar paydasında buluşmanın işbirliğini getireceği dolayısıyla da bölgedeki sorunların aşılmasını sağlayarak kalıcı çözümler inşa etmenin kapısını açacağı söylenebilir.

Bölgedeki devletler arasında geçmişten tarihsel bakiye kalmış olan sorunlar veya gerilimlerin mevcudiyetini korumaktadır. Ancak devletler dönüşümcü küreselci ekolün de ileri sürdüğü üzere hala güçlü aktörlerdir. Sadece piyasa, şirketler ya da ulus ötesi aktörler politik dengeleri devletler olmaksızın belirleyemiyorlar. Küreselleşen ile dönüşen düzen çok aktörlü, çok faktörlü ve daha fazla ilişki ve diplomatik temas gerektirmektedir. Gerek politik, gerek ekonomik gelişmeler aktörleri işbirliği yapmaya itmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGE DIŞI AKTÖRLER VE TUTUMLARI

Doğu Akdeniz enerji meselesinin artık bölge devletlerini ilgilendiren bir sorun olmaktan ziyade bölgedeki rekabet denkleminde direkt ya da dolaylı şekilde bölge dışı aktörlerin eklenmesi meseleyi küresel bir seviyeye taşımıştır. Bölge dışındaki bu aktörlerin keşfedilen enerji kaynakları üzerindeki planları en nihayetinde belirleyici rol oynamıştır. Ancak hangi argümanlar üzerinden strateji belirledikleri ya da bölgedeki aktörlerle kurdukları ilişki biçimleri ve bu politikaların bölgeye yansımaları meseleyi anlamlandırmak adına üzerinde durulması gereken konuları oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesi tarihsel sürece yeniden odaklandığında küresel rekabetin her dönemde farklı dinamiklerle gündemde olduğu bir jeopolitik saha olagelmıştır. Stratejik noktada yer alması, önemli geçiş güzergahlarını barındırması ve ilerleyen süreçte de enerji keşifleriyle beraber önemini canlı tutmaya devam etmektedir. Gerek bölgesel gerekse bölge dışındaki aktörlerin bölgeye dair arzuları ve hedefleri bölgeyi rekabet sahası haline getirmiştir. Bölgede enerjinin keşfedilmesi küresel dengelerin yeniden okunmasını gerekli kılmıştır.

Başta Avrupa Birliği (AB), Rusya, ABD ve Çin gibi küresel aktörler bölgeye uzak olsa da sahadaki enerji denklemini şekillendirecek etkinliğe sahiptir. Bölgedeki potansiyel rezervler bu aktörlerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği gibi denklemde diğer aktörlerle kurdukları ilişki biçimlerinde de politik olarak yeniden konumlanışlarını belirleyecektir. Kaynakların küresel pazarlara taşınması konusu bir diğer gündem maddesini oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'in stratejik deniz yollarını birbirine bağlaması, Atlantik'ten Pasifik'e ABD ile Çin arasındaki küresel güç rekabetine, Rusya'nın tarihsel arzusu olan sıcak denizlere inme hedefi, AB'nin daha fazla offansif politika yürüten bir Rusya ile olan enerji bağımlılığını azaltma çabası olarak sıralayacağımız pek çok faktör Akdeniz bölgesindeki dengeleri doğrudan şekillendirmektedir.

Küreselleşmiş yeni dünya düzeninde “güçlü olma hali” güçlü kalkınan ekonomilere sahip olmak ile tanımlanmaktadır. Hem bölgesel hem de küresel aktörler için bu güce sahip olmak ve bu gücü koruyup sürdürülebilir kılmak adına önemli enerji

kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır.¹²⁹ Nitekim bahsi geçen küresel aktörler de bu doğrultuda politika izlemekte ve enerjiyi siyasi ve ekonomik baskı aracı olarak görmektedirler. AB'nin ve Rusya'nın hamleleri bu argümanı destekler niteliktedir. AB'nin enerji bağımlılığına karşı alternatif proje ve geçiş güzergahları arayışı keza yine Rusya'nın kaynaklarını zaman zaman keserek ya da fiyat arttırımına giderek baskı enstrümanı olarak kullandığı süreçlere şahitlik edilecektir.

1.ULUS-ÖTESİ BİR ORGANİZASYON: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU

Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'e yönelik politikası çok boyutlu bir yaklaşımı içermektedir. Doğu Akdeniz'in sahip olduğu potansiyel rezerv miktarı, enerjinin çıkarılmasından, işlenmesine ve Avrupa pazarına taşınmasına kadar her bir adımı çetrefilli olan ve buna göre politika belirlemeyi gerekli kılan bir süreçler silsilesine işaret etmektedir. Öte yandan sıklıkla vurgulandığı üzere AB'nin temel motivasyonunu oluşturan enerjide dışa bağımlı olma halinden sıyrılarak enerjiye kolaylıkla ve güvenli erişimi sağlama noktasına varmak istemesi bölgeye olan ilgisini açıklamaktadır. Bu doğrultuda siyasi girişimlerde bulunan AB politikasını, boru hattı projeleri, bazı bölge devletleri ile organize ettiği forumlar ve PESCO yani güvenlik temelli girişimler gibi belli sac ayakları üzerine oturttuğu görülmektedir.

Kısaca tarihsel olarak bakıldığında, AB'nin Doğu Akdeniz'e olan ilgisinin yeni olmadığı anlaşılacaktır. Bölge, AB'nin ekonomik, coğrafik ve jeopolitik olarak doğrudan politika ürettiği bir saha olagelmıştır.¹³⁰ Ayşe Gülce Uygun'un da yerinde analiziyle ifade ettiği, Doğu Akdeniz bağlamında, AB'nin bütünleşme sürecinde ticari-ekonomik işbirlikleri ile başlayan ilişkilene biçimi sonrasında güvenlik eksenli bir doğrultuda ilerleyen siyasi istikrarın sağlanması adına politika üretilen bir saha haline gelmiştir. Global Akdeniz Politikası (1972), Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1990), Barselona süreci olarak da ele alınan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (1995), ve 2008'deki

¹²⁹ Mehmet Güneş, Tayfun Arslan, "Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Say 7, 2018, 33-35.

¹³⁰ Ayşe Gülce Uygun, "Doğu Akdeniz'de Paylaşım Rekabeti: Türkiye-Yunanistan Gerginliği ve Avrupa Birliği'nin Tutumu", *TYB Akademi*, Cilt 11, Say 31, 2021, 78-80.

Akdeniz için Birlik olarak somutlanan girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. Bugüne gelindiğinde hala önemini koruyan stratejik bir noktayı ifade etmektedir.

Avrupa için, bölgede keşfedilen potansiyel enerji kaynakları; ihtiyaçlarının karşılanması, enerji kaynaklarının çeşitlenmesi¹³¹ ve keza yine tedarikçi portföyünün de çeşitlenmesi için son derece önemlidir. Avusturya barajları, Fransa'nın nükleer enerji santralleri, Kuzey Denizi'ndeki petrol kuyuları, Hollanda ve Danimarka'nın doğal gaz alanları, Polonya'nın kömür madenleri bu çeşitliliği örnekler nitelikte olsa da miktar bazında ürettiğinden daha fazla tüketime sahip olması onu bölge dışında da arayışa yönlendirmiştir.¹³² Petrolü OPEC ülkelerinden karşılayan AB, doğal gazı Rusya, Norveç ve Cezayir'den almaktadır. Eurostat verilerine göre, AB'nin tüketici pozisyonunun oturduğu, son yıllarda Rusya'ya olan enerji bağımlılığının yüzde elli dört gibi ciddi bir oranda seyrettiği görülmüştür. Bu veriler ışığında AB'nin, yeni bir hedef belirlemek adına dikkat çeken hamlesi Lizbon Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde, enerjide arz güvenliği, enerji kaynaklarının geliştirilmesi, enerji ağlarının oluşturulması ve enerji piyasasının çalışmasını sağlamak adına sıralanabilir pek çok hedef gündeme gelmiştir.

AB'nin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarından faydalanmak adına pek çok planı var gibi; Harunoğulları'nın çalışmasına göre Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak alternatif kaynaklara erişim sağlamak adına, Suriye tarafında bulunan kaynaklar üzerinde planları bulunmaktadır. Bölge her ne kadar Rusya'nın kontrolünde olsa da AB de bölgedeki denkleme yerini almak için her koldan aktif siyaset yürütmektedir. İlginç olanı da Suriye'deki terör örgütlerine (PKK, PYD) sağladığı maddi destek ile sıklıkla vurguladığı “enerji güvenliği” ilkesini bu araçlarla “güvenli bölge oluşturmak”, Kuzey Irak'tan stratejik nokta olan Doğu Akdeniz güzergahından petrolü ve doğal gazı Avrupa'ya ulaştırmaktır. Doğu Akdeniz denkleminde yer bulma çabalarından bir diğeri hamlesi, İsrail ile Mısır gazını Avrupa'ya taşımayı öngören boru hattı projesidir. Bunu da Yunanistan eliyle İsrail ve Güney Kıbrıs ile anlaşma yaparak somutlaşmasını sağlamaktır. EastMed projesi AB'nin Doğu Akdeniz'e ilişkin

¹³¹ Muazzez Harunoğulları, “Enerji Kaynaklarının Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Politikaları”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Cilt 3, Sayı 1, 2017, 169-171.

¹³² Mehmet Güneş, Tayfun Arslan, “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, 33-35.

politikasında sac ayaklarından birini oluşturmaktadır. Planlanan boru hattı projesi, İsrail'in Leviathan sahasından başlayarak Girit Adası ve Yunanistan'a bağlanarak İtalya'ya kadar gitmesi düşünülmektedir. Bahsi geçen hat, Yunan gaz şirketi DEPA (Public Gas Corporation of Greece) ile İtalyan menşeli şirket Edison ortak girişimiyle oluşturulan IGI Poseidon S.A. tarafından geliştirildiği öne sürülmektedir.¹³³

Avrupa Birliği'nin bölge devletleriyle girmiş olduğu işbirliği ilişkisi aşikardır. Bu ilişkiyi sadece Yunanistan ile değil, Güney Kıbrıs, İsrail ve Yunanistan ile de kurmaktadır. Planladığı projelerde ortak bir zeminde ilişkileneceği aynı zamanda bölge dışı bir aktör olarak nasıl bölgeye dahil olarak varlığını meşrulaştırdığının da bir göstergesi olarak okunabilir. Her ne kadar Türkiye'yi denklemden dışlayan hamleler olsa da. Ancak ilerleyen aşamalarda bu projelerin gerek maliyeti gerekse küreselleşmiş bir dünya düzeninde son kertede her bir aktörle de ilişki kurmak zorunda olduğu anlaşılacaktır. Konu bütünlüğünü bozmamak adına tekrar değinilecektir. Öte yandan küreselleşmenin işaret ettiği ilişkileneceğinin artışıyla uluslararası şirketlerin de -yukarıdaki bölümde bahsi geçtiği üzere- sadece bölge devletlerinin değil aynı zamanda AB gibi ulus ötesi organizasyonlar tarafından da bölgedeki enerji denklemine bir şekilde dahil edildiği görülmektedir. Şirketler ile ihtiyaç duydukları teknolojilerden faydalanmak, şirketleri bölgede bir diğer aktör olma seviyesine taşımış görünmektedir. Artık realist düzendeki tek ve yekpare olarak tahayyül edilen ulus-devletlerin her şeye hakim yekvücut her şeyi bünyesinde çözen bir güç değil gerektiğinde küresel dünyanın yeni aktör versiyonları ile de işbirliği ilişkisine giren gerektiğinde yetki paylaşımı yapan ya da stratejilerini yerine getirmesi için görev verilen bir oluşum haline gelmiştir. Küreselleşme teorisine yeniden atıfta bulunmak gerekirse, aşırı küreselleşmecilerin ulus-devletin gücünü tamamen kaybettiği şirketler ve piyasaya tamamen yenik düştüğü bir profilden ziyade, dönüşümcü küreselciler olarak ifade edilen grubun işaret ettiği ulus-devletin varlığını korusa da artık tek hâkim güç değil, şirketler ya da piyasadaki aktörlerle kendini yeniden konumlandığı bir siyasi, ekonomik ve sosyal düzende yer alacaktır.

AB'nin EastMed öncesi çabaladığı diğer proje, TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) ve sıklıkla LNG olarak geçen sıvılaştırılmış doğal gazın Avrupa'ya taşınması meselesi

¹³³ Yücel Acer, "EastMed Projesinde Dönüm Noktasına Mı Geliniyor?", SETA, Sayı 326, Şubat 2022, 1-6.

Avrupa'nın artan talebini karşılamaya yetmemiş görünüyor. Dolayısıyla da EastMed projesine ağırlık vermesi anlaşılırdır. AB'nin bu proje doğrultusunda Yunanistan ile kurduğu ilişki her ne kadar onu araç haline getirmiş görünse de Yunanistan'ın da ulaşmak istediği hedefleri vardır. Türkiye ile yaşadığı yıllardır çözüme kavuşmamış problemleri için AB desteği elini güçlendirmiş ve ona karşı bir blok oluşturmuş olsa da öte yandan daha stratejik planları da vardır; İsrail ve Mısır ile ilişki kurarak ikili ilişkilerini güçlendirmiş, denklemde varlığını güçlendirmiştir. Öte yandan AB gibi bölge dışı devletleri ve organizasyonları sürece dahil etmiş meseleyi küresel bir seviyeye taşımıştır. Yine kendi hesabına göre, bir diğer bölge dışı aktör olan ABD ile de bu bağlamda ortaklık kurmanın yolunu bulmuştur. ABD'nin de AB'yi desteklediği EastMed projesi bu bağlamda ABD ile ortaklığın kapısını açmış görünmektedir.

EastMed projesi aynı zamanda bölgede gerilime sebep olan son gelişmelerden biridir. Bölgedeki gerilimin esas dinamiklerini hatırlamak gerekirse, Güney Kıbrıs'ın tek taraflı atmış olduğu adımlarla başlayan süreç, münhasır ekonomik alanlar üzerinde ortak bir uzlaşının olmayışı krizin çözüm zeminden yoksun kalmasına sebebiyet vermişti. Güney Kıbrıs'ın Mısır ve İsrail ile MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalaması, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs ile istişare etmeden çakışan sahaları ihalelerle yabancı şirketlere açması krizi tırmandırmıştı. Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye ile, Türkiye'nin Libya ile ikili anlaşmalar imzalaması çok yönlü sorun haline gelse de gerek ikili gerekse Türkiye dışlanmış olsa da çoklu müzakere ya da forumlarla aktörlerin bir araya gelmeleri keşfedilen kaynaklar üzerindeki çatışmaların çözümünün kalıcı işbirliği ilişkisi kurmaktan geçtiğine dair ip uçları da sunmaktadır.

AB'nin projeler stratejisinde de görüldüğü üzere planlanan güzergahların maliyetli oluşu ilerleyen aşamalarda Türkiye'nin de sürece dahil edilmek durumunda kalacağını göstermektedir. Küreselleşme sonrası dönemde izdüşümünü Doğu Akdeniz'de de gördüğümüz üzere süreç işbirliği noktasına evrilmektedir. Bir puzzle'nin parçaları gibi her bir yanlış hamle krize sebebiyet vermekte ve her bir parça sürece dahil edildiğinde çok aktörlü uzlaşılarda parçaların yerine oturacağı, çözümün de işbirliğinden geçtiğini bölgedeki gerilimler nazarında da gözlemleyebilmekteyiz. Bölgedeki sorunu çatışmalar ya da gerilimler üzerinden okumak eksik bir analize götürebilir. Çünkü bölgede ikili ya da çoklu olsa da işbirliği ilişkisi kurulabilmektedir. Ve en önemlisi de ikili ilişkiler kurulsa da aktörleri bir araya getiren esas zemin

ekonomik çıkarlar olmaktadır. Fonksiyonalist yaklaşıma göre AB gibi bir örgütün de esasen ekonomik işbirliklerinin bir sonraki safhası siyasi işbirliklerine de evrileceği argümanından hareketle birlik olarak alanlarını genişletmesinde bu görüş etkili olmuştur. Ekonomik çıkarlar temelinde bir araya gelen aktörlerin tavır ve tutumları keskin değil aksine esnek ilişki biçimlerini de getirecektir.

AB bağlamına döndüğümüzde, AB'nin Doğu Akdeniz denklemine hangi gerekçelerle müdahil olduğunu ve Yunanistan üzerinden angaje olduğunu incelemiştik. Meşruiyetini hangi zemine oturttuğuna bakıldığında gelişmeler değerlendirildiğinde anlaşılır kılınacaktır. Avrupa Birliği'nin bölgeye ilişkin farklı pek çok hedefleri bağlamında ilgi duyduğu ifade edilmişti. Bölgedeki krizin de esası olmakla bir boyutuna işaret eden gelişme sıklıkla vurgulandığı üzere Güney Kıbrıs'ın tüm Kıbrıs adasının tek temsilcisi sıfatını kullanarak tek taraflı kararlar alması ve AB üyelik avantajını kullanması AB'nin doğal olarak sürecin bir parçası haline gelmesine sebebiyet vermiştir. Yine bölgede çözümlenememiş bir Kıbrıs meselesinin olması, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginlikler, Türkiye'nin AB'ye üye olma arzusu gibi nedenler AB'nin bölgeye olan ilgisini taze tutmaktadır. Güney Kıbrıs'ın meseleyi küresel boyuta taşıyacak hamlelerde bulunması bölgeyi AB'nin doğal sınırları haline çevirmişe benziyor. Yine Yunanistan'ın AB'ye üye, Türkiye'nin aday olduğu ana gerilimin bölgede Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Türkiye arasında olması AB'nin tartışmalı gündeme müdahil oluşunu açıkladığı gibi ortamın büründüğü görüntüyü de açıklamaktadır.¹³⁴ Aynı zamanda AB'nin bölge nazarında izlediği politikanın ya da tutumun esasını irdelememizi sağlayacaktır. AB sürece dahil olacak dayanakları sağlamakla birlikte bölgede dengeleyici rolü de üstlenmiştir. Bunu da bölge devletlerinin "egemenlik" haklarını koruma iddiasıyla ve kendince Türkiye'nin fevri tavırlarına karşı caydırıcı açıklama ya da yaptırımlarla önlemeye çalışarak yapmaktadır. Bir AB lideri olarak Almanya'nın arabulucu rolüne girmesi Türkiye ile Yunanistan'ı dengelemeye çalışması önemli bir adım olsa da gelişmeler incelendiğinde süreç biraz çetrefilli görünmektedir. Başlangıçta gemisini bakım için çeken Türkiye esasında iyi niyet göstergesi olarak değerlendirmiş müzakereye açık kapı bırakmıştır. Ancak o süreçte Yunanistan'ın Mısır ile MEB anlaşması yapması

¹³⁴ Ayşe Gülce Uygun, "Doğu Akdeniz'de Paylaşım Rekabeti: Türkiye-Yunanistan Gerginliği ve Avrupa Birliği'nin Tutumu", *TYB Akademi*, Cilt 11, Say 31, 2021, 78-80.

gerilim yaratmış ve AB'nin arabuluculuk misyonunu da zedelemiş görünmektedir. 2020'de bu hamleye karşılık Türkiye, Oruç Reis gemisini sahaya sürerek NAVTEX¹³⁵ ilan etmiştir.¹³⁶ Bu gelişmeler üzerine AB konuyu Liderler zirvesinde kritik edip, Türkiye'ye yönelik eleştirilerde bulunmuş Türkiye'nin bölgede sürdürdüğü çalışmaları durdurma çağrısı yapmıştır. Türkiye, üstüne bir de Yavuz gemisini sahaya yönlendirdiğinde AB tarafından yaptırım kararı ilan edilmiştir.¹³⁷ AB Dış İlişkiler Konseyi'nin almış olduğu yaptırım kararında Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın baskısının olduğu da görülmektedir.¹³⁸ Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ni araçsallaştırması Türkiye ve AB arasında gerilim yarattığı gibi bölgedeki olası çözümlerin de önünü tıkamaktadır. Bu noktada gelişmeler gerilimi arttırsa da bölgede istikrar ve güvenlik kaygısının var olduğu su götürmez bir gerçektir. Enerji güvenliği bölge ya da bölge dışı devlet ya da aktörler tarafından birincil önemde bir ilke olmaktadır. Bölgedeki gerilimin tırmanması tüm tarafların çıkarlarına uygun görünmemektedir. Öte yandan Avrupa Birliği bağlamında değerlendirildiğinde de EastMed projesinin Türkiye dışlandığı takdirde maliyetlerinin artması makul görünmemektedir.¹³⁹ Dolayısıyla nihai çözüm çatışmadan değil işbirliğinden geçmektedir. Bu Türkiye için de bölge devletleri için de kaynakları Avrupa'ya güvenli şekilde nakletmekle ilgilenen AB için de geçerlidir. Gerilimlerin süreci tıkadığı ortadadır. EastMed projesini destekleyen bir diğer bölge dışı aktör ABD'dir. Ancak konjontüre göre hareket eden ABD bu projeye olan desteğini geri çekince ölü doğmuş bir proje olarak rafa kalkmış oldu.

Öte yandan Avrupa Birliğinin her şeyden önce bir ekonomik birlik olduğunu hatırlamak gerekir.¹⁴⁰ Aynı zamanda homojen bir yapıda da değildir. Doğu Akdeniz meselesi nezdinde de ortak bir perspektif benimsemeleri gerekmektedir. Bu konu muğlak bir görünüme sahiptir. AB çok sesli bir organizasyon olarak diplomasi gibi

¹³⁵ (Navigational Telex) Deniz Emniyet Bilgilerini yaymak için kullanılan sistemdir.

¹³⁶ [SON DAKİKA: Türkiye NAVTEX ilan etti! Yunanistan - Mısır işbirliğine karşı ilan edilen NAVTEX nedir, anlamı ne demek? - Son Dakika Haberler \(sabah.com.tr\)](https://www.sabah.com.tr/12.05.2023/son-dakika-turkiye-navtex-ilan-etti-yunanistan-misir-isbirligine-karsi-ilan-edilen-navtex-nedir-anlami-ne-demek?) (erişim tarihi: 12.05.2023).

¹³⁷ [AB'den Türkiye'ye yaptırım adımı - Son dakika dünya haberleri - Sözcü \(sozcu.com.tr\)](https://www.sozcu.com.tr/12.05.2023/ab-den-turkiye-ye-yaptirim-adimi-son-dakika-dunya-haberleri) (erişim tarihi: 12.05.2023)

¹³⁸ Ünal Özgür, "Doğu Akdeniz Enerji Denkleminde Türkiye'nin Yeri", *EURO Politika*, Cilt 3, Say 2, 2019,17-19.

¹³⁹ Ferhat Pirinççi, [EastMed Rafa Kalkıyor, Peki Yunanistan'ın Planları? | Dış Politika | SETA \(setav.org\)](https://www.seta.org.tr/12.05.2023/eastmed-rafa-kalkiyor-pek-yunanistan-in-planlari?) (erişim tarihi: 12.05.2023)

¹⁴⁰ C. Spyros Nitsopoulos, N. Harilaos Psaraftis, "The role of Mediterranean Short Sea Shipping in the EU Transport Chain: The Case of Greece", *WMU Journal of Maritime Affairs*, Sayı 7, 2008, 17-19.

yumuşak politikaları destekleyen devletleri barındırdığı gibi Fransa gibi sert askeri politikaları yürürlüğe koymak isteyen üyelere de sahiptir. Birlik olarak ortak dış politika belirleme konusunda yeterince başarılı değillerdir. Özellikle de güvenlik konusunda. Bir diğer üye İspanya; AB'nin yaptırım kararını eleştiren İspanya Dış İşleri Bakanı ve aynı zamanda AB'nin güvenlik politikasından sorumlu bakanı Josep Borrell'in görüşleri AB'nin yaptırım tutumuna yönelik eleştirileri son derece dikkate değerdir. Borrell'in görüşüne göre, Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Güney Kıbrıs ile olan gerilimin yaptırımlar yoluyla değil müzakere yoluyla çözülmesi ve tarafların buna teşvik edilmesi gerekmektedir. Yaptırımların caydırıcı olmadığını Türkiye'nin aldığı kararlara işaret ederek açıklamaktadır. Bir diğer önemli nokta ise, AB'nin Türkiye'siz bir denklemin tahayyülünün başka yönleriyle yeni problemleri de doğuracağıdır. Özellikle de göç ve güvenlik konularında Türkiye ile işbirliği ilişkisine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla AB'nin dönemsel olarak almış olduğu yaptırım kararları baz alınarak Doğu Akdeniz'deki tutumunu yekpare bir karar olarak değerlendirmek yetersiz olacaktır. Birlik'in homojen olmadığı göz önünde tutulmalıdır. Bu noktada ikinci önemli çıkarım ise küreselleşme ile bir noktada meydana gelen olayın küreselde yarattığı etkinin boyutu, olayların döngüsü ve her bir gelişmenin çok yönlü etkinliği, devletlerin bir konuda aldığı kararın diğer taraftaki ilişkiyi kaybetmek anlamına geldiğini Doğu Akdeniz nezdinde AB'nin tutumlarındaki zikzaklardan da anlaşılacaktır. Her bir krizin veya gerilimin nihai çözümü ve gidişatı işbirliği kapısına açılmaktadır. Aksi halde ya projeler rafa kalkmakta ya da alınan kararlar uzun vadede sürdürülebilir olmamaktadır.

Avrupa Birliği'nin izlediği politikaları bir şablon gibi üç sac ayağında tasarlandığında -tekrar vurgulamak gerekirse- bölge devletleri ile düzenlediği forumlar üzerinden kurduğu ilişki, ikincisi boru hattı projeleriyle keşfedilen enerji kaynaklarının Avrupa'ya nakledilmesini sağlayacak ve bu bağlamda da izlediği politikaları somutlaştırmak adına attığı adımlar, üçüncüsü PESCO¹⁴¹ (Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması) ile enerji güvenliği bağlamında geliştirdiği girişimler olarak gruplandırabiliriz. AB'nin enerji güvenliğini sağlamaya

¹⁴¹ The Permanent Structure Cooperation-PESCO: Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması

ilişkin askerî güvenlik parametreleri kapsamında geliştirdiği bölge devletleri ile kurduğu bir işbirliği projesi olarak değerlendirilebilmektedir.¹⁴²

Bölge devletlerinin yürüttüğü arama faaliyetleri sırasında deniz sınırlandırma konusunda üzerinde uzlaşmış bir anlaşmanın olmayışından kaynaklanan çakışan sulardaki gerginlikler bahsi geçen denkleme askeri güçlerin de dahil edilmesinin önünü açmış oldu. AB'nin bölgeye bakış açısını da yansıtan bu gelişmede, Arap ayaklanmaları, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki pürüzler, Yunanistan-Türkiye arasındaki gerilimler gibi bölgenin sıcaklığını koruduğu gelişmelerin yanı sıra, küreselleşme ile tehdidin muğlaklaşması; uluslararası terörizm, sınır güvenliği, kaçak göçler ve siber saldırılar meselenin bir ayağının güvenlik olmasını anlaşılır kılan diğer nedenler olarak okunabilir. Öte yandan AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı inşa ettiği stratejilerde temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Rusya ile Ukrayna arasında uzun yıllar süren gerilimin savaşa dönüşmesi dolayısıyla Rusya'nın izlediği saldırgan politika AB ülkelerini temkinli adımlar atmaya farklı tedarikçiler aramaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda yönünü Doğu Akdeniz'e çevirmiş olan AB, tedarikçilerini de çeşitlendirerek bölgede bir enerji terminali kurmak istemektedir. Bu da enerji güvenliği bağlamında bölgede siyasi istikrar ve huzurun sağlanmasına bağlıdır. AB'nin son yıllarda izlediği "Avrupa Komşuluk Politikası" nı çağrıştıran bu hedef, genişleyen AB sınırlarına komşu bölgelerde istikrar ve güvenliğin sağlanmasına yönelik attığı adımlar örgütün yaklaşımını da -askeri PESCO adımı ile çelişse de- yansıtmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz için Birlik gibi Akdeniz'e yönelik girişimleri yansıtmaktadır.

PESCO, AB'nin, "Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP)" alt ayaklarından "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)" kapsamında attığı adımlardan biri olarak görülebilir. Bir nevi Avrupa ordusu olarak arzu edilen organizasyon AB ülkeleri arasında askeri iş birliğini öngörmektedir. Ancak AB'nin Türkiye ile kurduğu ilişkiye pozitif yansıma yaratmayacağı ortadadır. Bu organizasyon bu bağlamda belli tartışmaları da gündeme getirmektedir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile kurduğu ilişkiler göz önüne alındığında Türkiye tarafından böyle bir organizasyonun tehdit

¹⁴² Sina Kısacık, Fahri Erenel, "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation-Pesco) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2019, 52-55.

edici görülmesi normaldir, hele ki Türkiye'ye karşı alınan yaptırım kararları sonrası. NATO'ya alternatif bir örgütlenme olup olmadığı sorgulanabilir. İkinci bir soru, Güney Kıbrıs'ın PESCO desteğiyle, bölgede faaliyet yürüten, zaman zaman meseleyi güvenlikleştiren bir Türk askeri kuvvetlerine karşı bir savunma mekanizması olarak araçsallaştırması söz konusu kaygılar arasında sayılabilir.

AB içinde daha agresif bir politika yürüten Fransa için ise bu organizasyon son derece tatmin edici görülmektedir. Güney Kıbrıs'ta donanma üssü kurması akıllara PESCO ile hamlelerini meşru zemine oturtturarak sert müdahalelerde bulunma ihtimalini de canlı tutmaktadır. Böyle bir atmosferde her tarafı sarılmış bir Türkiye'nin, arkasına devletten ulus-üstü sayılacak organizasyonlara kadar her boyutta desteği arkasına alan bir Yunanistan ve Güney Kıbrıs rakipleriyle mücadelenin adil olmayacağı açıktır.

Avrupa Birliği'nin PESCO politikası analiz edildiğinde, "Avrupa ordusu" fikri hayalleri süslese de çıkmazları olan bir proje gibi görünmektedir. Kendini yumuşak güç olarak tarif eden bir AB topluluğunun, kendini tanımladığı kimliğe ters düşmekle birlikte, savaş deneyimi ya da kültürünün de yeterince olmadığı bir organizasyon yapısına sahip olması onu alıkoymaktadır. Öte yandan NATO'nun varlığı ve Türkiye'nin de askeri kültür ve ordu yapısıyla bu organizasyon güçlü bir üyesi olması bu planın handikaplarından birisidir. Bölgede askeri bir organizasyonun yürüttüğü faaliyetler, gerilimi tırmandırmaktan başka bir şeye hizmet etmeyecektir. Bu analizler ışığında, Doğu Akdeniz'deki hükümetler arası ya da hükümetler-üstü organizasyon girişimlerinin sürdürülebilir olup olmadığı tartışma konusudur. Bu politik adımların bir noktada tıkanmasının sebebi genel bir uzlaşıdan uzak olmasıdır. Yani çok taraflı, tüm aktörlerin sürece dahil edildiği bir çözüm arayışından uzak olan her bir plan kalıcı olmamaktadır. Küreselleşen bir dünyada her bir aktörün arasında artık görünmeyen bir bağ vardır. Kurulan ilişki biçimleri bu yüzden kayda değerdir. Her bir etki tepki yaratacaktır. Birbirinden bağımsız hareket etmek olumlu ya da olumsuz bir etki yaratacaktır. Dolayısıyla her bir hamlenin başarısız ya da geçici olması aktörleri işbirliğine itmektir.

2. RUSYA

Rusya, enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Ekonomisi büyük ölçüde enerji ihracatına dayanan Rusya, küresel güç olma iddiasıyla dış politika stratejisini

kurgulamaktadır. Avrupa Birliği'nin bölgedeki Yunanistan, Güney Kıbrıs ve İsrail ile yürürlüğe girmesini sağladığı ABD'nin de desteklediği EastMed projesine karşılık Rusya ise Kuzey Akımı ve Türk Akımı projeleri ile rekabete girmektedir. Rusya, "AB pazarının talep güvenliği" ne bağımlılığı nedeniyle Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynaklar üzerinde de etkin politika yürütmeye çabalamaktadır.¹⁴³ Doğu Akdeniz'e yönelik politikalarına odaklanıldığında, özellikle bölge ülkeleri ile Avrupa ve ABD güçlerinin politikalarına ters düşecek tutumda bulunmak yerine dengeleme politikası izlemektedir. Her ne kadar bölge devletleri AB yanlısı siyaset izlese de. Yukarıdaki bölümde de genişçe bahsi geçtiği üzere, Güney Kıbrıs ve İsrail, sahalarını Avrupa ve ABD menşeli yabancı şirketlerce faaliyetlerini yürütmeyi tercih etmeleri ve bunun yanı sıra EastMed gibi ses getiren projelerin adı altında işbirliği ilişkisi kurmaları bu argümanı destekler niteliktedir. Ancak bu durum Rusya ile de ilişki kurmasına engel değildir.

Projeler stratejisi ayağında, AB'nin EastMed'ine karşılık Rusya Türk Akımı ve Kuzey Akım projeleriyle karşılık vermiş görünmektedir. Türk Akımı projesi ile tedarikçi olarak Rusya'nın taşıdığı doğalgaz rotasında Ukrayna güzergahı dışında ulaştırılacak yolları çeşitlendirme amacı taşımaktadır. Bu hamlesi ile ihracat hacmini arttırmakla beraber Ukrayna'nın da rolünü de zayıflatmış olacaktır.¹⁴⁴ AB'nin bazı üyelerince desteklenen proje ABD tarafından bağımlı kılma hamlesi olarak okunmuş doğal olarak desteklenmeyecektir. 2020 yılında resmen açılışı yapılan Türk Akım hattı üç hat şeklinde Türkiye'ye Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir.¹⁴⁵ Gazprom şirketi tarafından yürütülen proje Türkiye'de bahsi geçen gaz hattının Kara Bölümü 2 kısmının yapımı ve işletmesine ilişkin BOTAS'ın yüzde 50 iştirakiyle TürkAkım Gaz Taşıma A.Ş. (TAGTAŞ) kurulmuştur.¹⁴⁶ Projeler stratejisinin bir diğeri Kuzey Akım. Kuzey Akım projesi ile Rusya'dan başlayan boru

¹⁴³ Muharrem Hilmi ÖZEV ve Zuleykha KAZIMOVA, "Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Enerji Güvenliği Bağlamında EastMed Projesinin Yeri", *TASAM*, 2022, 7-11.

¹⁴⁴ Efe Sıvış, "Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD-Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2019, 1375-1377.

¹⁴⁵ [Türk Akımı doğalgaz boru hattı açıldı \(TürkAkım Hattı Projesi\) - Son Dakika Ekonomi Haberleri | NTV Haber \(erişim tarihi: 12.06.2023\).](#)

¹⁴⁶ [TürkAkım Gaz Taşıma A.Ş. \(TAGTAŞ\) | BOTAS - Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi \(botas.gov.tr\) \(erişim tarihi: 12.06.2023\).](#)

hattının Almanya'nın Baltık Denizi kıyılarına kadar uzanması planlanıyor.¹⁴⁷ Avrupa'ya esasen Almanya'ya enerji taşıma amacı bulunan Rusya temelde ticari amaçlarla inşa etse de bu atılımı tehdit görenler de olmuştur. ABD, Rusya'nın AB'yi kendine bağımlı etme çabası olarak değerlendirdiği proje desteklenmese de Almanya gibi diğer Avrupa ülkeleri de sıcak bakmaktadır.¹⁴⁸ Projenin Polonya ve Ukrayna'yı es geçmesi uygun fiyatlı enerji tedarikini sağlasa da bu ülkelerin de itirazıyla karşılaşacaktır.¹⁴⁹ Güvenlik ve rekabetçi fiyatlarla tedarik arayışında olan Avrupa'nın ihtiyacını karşılayacaktır. Proje yine yeni aktörler olan şirketler vasıtasıyla planlanacaktır; Gazprom şirketi yanı sıra Royal Dutch Shell, Wintershall, Engie, OMV gibi şirketleri ortaklığında başlatılmıştır.¹⁵⁰

Doğu Akdeniz'deki keşfin küresel dengelerde önemli bir etki yarattığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bölge devletleri ile sıkı işbirliği içinde olan AB'nin tedarikçi çeşitliliği sağlamak adına geliştirdiği ortak projelerle denkleme dahil olduğu görülmüştür. Çok kutuplu düzende güçlü şekilde yerini alma çabasında olan Rusya AB'nin talep güvenliğine son derece bağımlıdır.¹⁵¹ Enerji konusunu dış politika stratejisi olarak araştıran Rusya, kendi projeleri ile bu bağımlılıktan sıyrılmak için Doğu Akdeniz dahil pek çok sahada politika üretmektedir. Dolayısıyla ürettiği projeler Doğu Akdeniz'de kurulan dengelerle yakından ilişkilidir. Doğu Akdeniz'de izlediği strateji bu yüzden de daha çok dengeleme siyaseti üzerine kurulmuştur.

Bir diğer stratejisi Suriye iç savaşına başarılı şekilde müdahil olarak yeni çok aktörlü küresel düzende ben de varım mesajı vererek konumunu güçlendirmişti. Bu vesile ile Doğu Akdeniz'de de etkin politika yürütecek sahayı yaratmış olmaktadır. Öte yandan da Gazprom, Rosneft ve Novatek isimli büyük şirketler aracılığıyla bölge devletleri ile işbirliği kurmak adına keşfedilen kaynak sahalarında faaliyet sürdürmeyi planlamaktadır.

¹⁴⁷ [Kuzey Akım 2 projesi nedir? Almanya, Rusya ve Avrupa için önemi ne? | Euronews \(erişim tarihi: 12.06.2023\).](#)

¹⁴⁸ [Kuzey akım 2 projesi nedir? Kuzey akım 2 projesi hangi ülkelerden geçiyor ve güzergahı nedir? \(hurriyet.com.tr\) \(erişim tarihi: 12.06.2023\).](#)

¹⁴⁹ [Kuzey Akım 2 projesi nedir? Almanya, Rusya ve Avrupa için önemi ne? | Euronews \(erişim tarihi: 12.06.2023\).](#)

¹⁵⁰ Stoilko Bichikliski, Çiğden Nas, "Avrupa Birliği'nin Kuzey Akım 2 Projesine Yönelik Yaklaşımı", *Bilge Strateji*, Cilt 13, Sayı 24, 149-152.

¹⁵¹ Murat Kağan Kozanhan, "Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2022, 57-60.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'e ilişkin politikalarına bakıldığında belli ayakları olan kapsamlı ve çok yönlü stratejik planlar kurguladığı görülmektedir. İzlediği sert dış politikalarla gündemden düşmeyen Rusya, Akdeniz'de aksine, bölge ülkeleri ile yumuşak ilişkiler kurarak zaman zaman da destekleyerek bölge ülkelerinin AB ve ABD yanlısı politikalarına rağmen onları dengeleme politikası izlemektedir. Stratejisinin ikinci ayağı, Suriye'deki iç savaşa müdahil olarak küresel çok aktörlü güç yarışında bir yandan yerini alırken diğer yandan da Doğu Akdeniz'de limana sahip olarak (Tartus limanı) doğrudan eklemlenme fırsatı yakalamıştır. Bir diğer strateji ayağı talep güvenliği. Enerji güvenliği konusunda Rusya'nın ihracatında son derece önemli bir konu başlığı olmakla beraber en büyük sorunudur da. Özellikle de Ukrayna müdahalesi sonrası Avrupa ülkelerinin uyguladığı yaptırımlar göz önüne alınırsa. Enerji güvenliğine ilişkin kaynakların güvenli hatlarla pazarlara ulaştırılması ihracatçı bir devlet olarak Rusya için önemlidir. Bu bağlamda hassas ekonomisini sürdürülebilir kılmak için tedarikçisi olduğu pazarlar ve aktörlerle işbirliği ilişkisini güçlendirmek durumundadır.

Takip ettiği bir politika da şirketler kanalı ile Akdeniz'deki devletlerle işbirliği yapma amacını taşımaktadır. Gazprom, Rosneft ve Novatek gibi Rusya'nın en büyük ve en çok sondaj faaliyetleri yürüten şirketlerdir. Dikkat çeken tarafı ise bizzat devlet kontrolünde olmasıdır.

Bölgedeki atmosfer, bölgeye çeşitli enstrümanlarla eklemlenme fırsatı bulan aktörlerin konumlanışında son derece etkili olmuştur. Bölgenin istikrarlı olmayan coğrafyada bulunması zorlu koşullar sunsa da krizlerden ya da çatlaklardan yeni politikalar üretilebilmiştir. Doğu Akdeniz'deki krizin esasını da yansıtan bir diğer etmen bölge devletlerinden Türkiye, Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile yakından ilgili olan ve atmosferdeki güç dengesinin konumlanışını destekler nitelikte argüman sunan bir etken olarak Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olmasıdır. AB'nin doğal coğrafyası olarak görülmesini anlaşılır kılmaktadır. AB'nin doğrudan ya da dolaylı müdahil olmasında temel araçlardan birini sunmaktadır. Akdeniz'deki denkleme bölgedeki devletlerle kurduğu ilişki ile katılan AB, verdiği kurumsal üyelik sıfatıyla bölgeyi doğal kıyısı haline getirmiştir.

Rusya'nın yukarıda ifade edilen hedeflerini gerçekleştirmek adına Doğu Akdeniz'e ilişkin politikaları siyasi-jeopolitik, enerji ve güvenliğe dayalı olarak boyutlandırmak

mümkündür. Rusya'nın artık çok kutuplu bir düzende yerini küresel bir güç olarak alma çabasında hem ABD hem de AB ve NATO gibi örgütlenmelerle mücadeleden geçtiği görülmektedir. Yeni küreselleşmiş dönemde Doğu Akdeniz gibi önemli bir rekabet sahasında konumlanmak istemesi hele de konu enerji ise anlaşılırdır. Politikasının enerji boyutunda tedarikçisi olduğu pazarlara güvenli transferi sağlamak için alternatif güzergahlara ihtiyaç duymaktadır. Sadece Avrupa pazarına değil aynı zamanda büyüyen Avrasya pazarına da ulaşarak ağını genişletmek istemektedir. Bu bağlamda sadece kendi gazını değil alternatif keşfedilen sahalarda da faaliyet yürütmektedir.

Rusya'nın sahadaki rakiplerinden AB tarafına bakış açısı değerlendirildiğinde; Avrupa'nın bir bütün olarak homojen talepleri ve tutumları olan devletleri barındırması stratejilerini genişletmesinde alan tanımaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın kurduğu ilişkinin seviyesi de değişebilmektedir. Avrupa bölgesinde Baltık ülkeleri, Letonya, Litvanya ve Polonya enerji konusunda Rusya'ya ciddi seviyede bağımlı durumdadır. Rusya'nın enerji güvenliği konusunda aşması gereken Ukrayna ile olan istikrarsız ilişki biçimidir. 2006 ve 2009 yıllarında doğalgaz krizi ile bozulan ilişkiler Ukrayna müdahalesine evrilen süreci başlatmıştır. Enerjinin güvenli şekilde taşınmasının önünü tıkayan bu gelişme ilişkileri bozduğu gibi AB'den ABD'ye kadar pek çok aktörün yaptırımlarıyla sonuçlanmıştır. Rusya ise Ukrayna ile yaşanan krizden sonra alternatif güzergahları kullanmak adına Kuzey Akımı projesine odaklanmıştır. Bu proje başta Almanya tarafından desteklense de Polonya ve ABD tarafından reddedildiğinde rafa kalkacaktır. Rusya'ya ve projelerine bağımlı kalarak tekelleşmesini kurumlaştırmanın enerji güvenliği politikaları açısından ikna edici olmadığı yönünde hassasiyetleri gündeme getirmiştir.

Doğu Akdeniz özelinde bölge devletleri ile kurduğu ilişkilere ve tutumlarına yakından bakıldığında ılımlı, uyumlu ve temkinli görünmektedir. Suriye'ye askeri operasyonlarla destek vererek iç savaş sürecine müdahil olan Rusya etkinliğini arttırarak, Doğu Akdeniz'e de bir nevi kıyıdaş olmuş oldu. Akdeniz'deki kriz sürerken Güney Kıbrıs'ın tek taraflı doğal kaynakları aramaya açarken ve kıta sahanlığı

konularında Güney Kıbrıs'tan yana bir tutum sergilediği görülmektedir.¹⁵² Özellikle Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın AB kapsamında, 2011 yılında borç krizinin gündeme gelmesiyle Rusya'nın borç vererek işbirliği fırsatını yakaladığı ifade edilebilir. İkili anlaşmalar yolu ile kurulan ilişkiler güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu görüş Yunanistan için de geçerli olacaktır. Geçmişte, 1995'te askeri ve teknik işbirliği kurmak amacıyla anlaşma imzaladıkları görülmektedir. Yunanistan'ın NATO üyeliğine rağmen askeri alanda ilişki kurması dikkat çekmekle beraber Rusya'nın etkinliğini de göstermektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında İsrail ile herhangi bir çatışma noktası olmadan olumlu ilişkiler kurduğu gözlemlenebilmektedir. Gerek Kırım krizinde gerek İran, Suriye ile yakınlığı İsrail ile gerginlik yaratmadan tarafların uzlaşma siyaseti izlediği görülmektedir. Rusya'nın, Avrupa ve ABD yanlısı bir rota izleyen Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İsrail ile olumlu sayılabilecek ilişkiler kurması başarılı sayılabilir. Bölge dışı aktörlerin müdahil olma halinin pek tabii başta Türkiye olmak üzere bölge devletlerine yansımaları farklı olacaktır. Bu bağlamda Rusya'nın işbirliklerinin Türkiye ile ilişkisine yansımaları da ilginçtir. Olumlu perspektifini aynı şekilde Türkiye'ye yansıttığı görülmektedir. Doğu Akdeniz'de izlediği politikalara karşı yaptırım kararı alan AB'ye eleştiriler yöneltilmektedir. Yaptırımlar diplomasi aracı olmaktan ziyade olumsuz etkiler yaratacağına işaret etmişlerdir. Türkiye'nin Akdeniz'de yürüttüğü sondaj faaliyetleri konusunda Rosneft şirketi vasıtasıyla firmalar arasında ticari işbirliklerinin kurulmasının mümkün olduğuna inanılmaktadır. Hem Güney Kıbrıs'ın ilan ettiği sahaları tanıyan Rusya aynı şekilde Türkiye ile de ilişkilerini işbirlikleri seviyesine de taşıyabilmektedir. Öyle ki Batı yanlısı politikalar izleyen bölgedeki kıyıdaşların AB destekli Avrupa'ya kaynakları nakletme projelerini ciddi tehdit olarak algılamamaktadır. Hem Türkiye dahil bölge devletleri ile hem Avrupa'ya sürdürmekte olduğu ticari ve iktisadi ilişkileri sarsmamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın ilk akla gelen profili olan sert güç olarak tanımlanan tavrından ziyade, bölge özelinde keskin bir tutum takınmadan, tarafsız, temkinli ve yumuşak bir politika izlemektedir.

¹⁵² Mehmet Bardakçı, "Is a Strategic Partnership Between Turkey and Russia Feasible at the Expense of Turkey's Relations with the EU and NATO", *Comparative Southeast European Studies*, Cilt 69, Sayı 4, 2021, 544-547.

Ortadoğu’da hareket sahası sunması itibarıyla önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Askeri desteği ile Suriye’deki iç savaşta rejimin korunmasını sağlayarak bölgeye nüfuz etme fırsatını yakalamış görünmektedir ki limanlarda ve enerji kaynaklarına ilişkin sondaj faaliyetlerine kolaylıkla odaklandığı görülmektedir. Suriye’nin Tartus limanında konuşlanan Rusya, Akdeniz’e dair politikalarını buradan yönetmektedir. Limana ciddi yatırımlar yaparak üs haline getirmiştir. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’de yeni oyun kuran rolüne soyunan Rusya, küresel güç dengelerinde varlığını göstermek için önemli işbirliği bağlamında hamleler yapmaktadır. Suriye’de izlediği politikaların başarıya ulaşması bölge devletleri nezdinde etkili olmuş varlığı kabullenilmiştir. Güvenli alan oluşturabilen, gidişatı değiştiren -ki bölgedeki tüm liderler gidip Esad rejimi varlığını sürdürebilmiştir- garanti eden bir aktör profilini güçlendirmiş oldu.

Rusya’nın en temel politikalarında biri de şirketler aracılığıyla inşa ettiği stratejisidir. Aynı zamanda kamu şirketi olması hasebiyle dikkat çeken Rosneft ile bölgede yer alma çabası Mısır’ın Zohr sahasında bulunan doğal gazın yüzde otuzunun işletme hakkını devralmasıyla başarıya ulaşmış görünüyor. Esasen İtalya ENI şirketinde olan bu hakkı ENI’den satın alarak elde etmiştir.¹⁵³ Diğer bir Rus menşeli şirket olan Novatek ise Lübnan sahasında keşfedilen doğal gaz kaynaklarını araştırmak amacıyla İtalya ENI ve Fransız TOTAL şirketi ortak çalışma kapsamında oluşturulan konsorsiyumda yüzde elli beş hisseye sahip olmuştur.¹⁵⁴ Bir diğer gelişme ise, yine Rusya ile Suriye arasında yapılan anlaşmalar doğrultusunda Suriye’nin Akdeniz kıyılarında Rus şirketler aracılığıyla sondaj faaliyetleri yürütebilecek olmasıdır. Bunlara ek olarak ise, Rus şirketlerin İsrail ile görüşmeler yaparak İsrail sahasında çıkarılan kaynakların Doğu Asya pazarına ulaştırılması amacıyla anlaşmaya varma çabalarının mevcut olmasıdır.¹⁵⁵

Rusya’nın, Doğu Akdeniz’de bölge devletlerinin her biri ile farklı seviyelerde işbirliği ilişkisi kurduğu görülmektedir. Her ne kadar Avrupa Birliği ve ABD bölgeyi domine ediyor olsa da. Bölge devletlerinin Avrupa Birliği projeleriyle kurdukları işbirliklerinden anlaşılacağı üzere AB yanlısı politikalar izlemektedirler. Ancak bu

¹⁵³ [Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](http://trthaber.com) (20.05.2023)

¹⁵⁴ [Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](http://trthaber.com) (20.05.2023)

¹⁵⁵ Mustafa Üren, “Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 31, Sayı 2, 2021, 855-858.

durum yekpare değildir. Bölge devletleri batının karşıtı gibi görünen ya da algılanan bir Rusya'yı Avrupa karşıtlığı görüntüsünden ziyade farklı seviyelerde işbirlikleri de kurabilen güçlü bir aktör olarak görmektedir. Rusya bu doğrultuda bölgede varlığını sürdürülebilir kılmak amacıyla yumuşak bir siyaset izleyerek dengeleme yapmaya çalışmaktadır. Öyle ki Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği sahaları Avrupa destekli arama faaliyetlerine açması doğrultusunda verdiği ihaleleri desteklemektedir. Ekonomisi büyük ölçüde enerjiye bağlı olması Avrupa pazarındaki müşterilerine de bağımlı olması onu sert politikalar izlemekten alıkoyuyor olabilir. Suriye'de izlediği politikaların başarıya ulaşmasıyla çok kutuplu küresel dünya düzeninde hegemon güç olarak varlığını gösterme çabası olarak da okunabilir. Ortadoğu'da yürüttüğü siyasetin Doğu Akdeniz'de de varlık göstermesine bir geçiş alanı sunduğu görülmektedir. Bu hızlı geçişi ise Suriye'nin Akdeniz kıyılarını kullanma hakkıyla elde etmiştir. Bu politikalara ilaveten hem projeler aracılığıyla -Kuzey Akım, Türk Akımı gibi- hem Türkiye dahil diğer bölge devletleri ile kurduğu farklı düzeylerde kurduğu işbirlikleri ile hem de şirketler vasıtasıyla Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde izlediği çok eksenli politikalarla eklemlenmiştir.

Küreselleşmenin kritik noktaya vardığı bir dönemde iki kutuplu dünya düzeninde yer eden iki son derece kopuk, uzak ya da düşman görülen zıt tarafların ilişki seviyesinin sıfır olduğu bir dünya düzeninden doğrudan ya da dolaylı işbirliklerinin kurulduğu bir döneme tanıklık etmekteyiz. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'in geleceğini de kurulan çok taraflı işbirliklerinin belirleyeceği argümanı Rusya örneği üzerinden okunabilmektedir.

Özetle, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki politikası Ortadoğu'da yürüttüğü etkin siyasette gizli olmakla beraber bu vasıtayla da aynı zamanda küresel boyutta da pozisyonunu güçlendirmiştir. Dolayısıyla Ortadoğu politikası Doğu Akdeniz'de de var olmasına aracılık etmiş küresel konumlanışında da önemli bir sac ayağı görevi görmüştür.¹⁵⁶ Dış politikasını yeni küresel sistemde yeniden itibar kazanma üzerine kurduğu görülmektedir.

Doğu Akdeniz'de güçlü küresel bir aktör olarak var olmak için bölgesel aktörlerle diyaloglar ve ikili ilişkileri pekiştiren bir yol izlemektedir. Bir yandan Türkiye ile iş

¹⁵⁶ Emre Ozan, "Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2020, 160-165.

birliği yapmakta diğer taraftan İsrail ile temaslarını sürdürmektedir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ı da destekleyerek çıkarları çatışsa da her bir aktörle farklı seviyelerde iş birliği ilişkisi kurmaktadır.

3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Enerji meselesi ekonomik ve siyasi olarak gerek bölgesel gerek küresel ölçekte aktörlere güç atfeden bir unsur haline gelmiştir. Küresel güç olma mücadelesinde yeni rekabet alanına dönüşmüştür. Özellikle bölge dışındaki aktörler nezdinde yeni dönemin domine eden tarafı olma yarışı kaynaklar üzerinde kurulan hakimiyete bağlı olmuştur. Küreselleşmiş bir dönemde güçlü ekonomik yapıların varlığı son derece belirleyici olmakla beraber devletlerin ekonomilerini beslemesi bağlamında önemli ölçüde enerjiye ihtiyaçları vardır.¹⁵⁷ Bu bağlamda bölgesel ve bölge dışı aktörlerin birtakım çıkarlar ve güvenlik hassasiyetleri doğrultusunda ilişki kurdukları görülmektedir.

ABD'nin genel olarak konjonktüre bağlı olarak belirlediği stratejilerden ziyade Doğu Akdeniz bölgesine ilişkin olarak güvenlik temelinde çıkarlarını korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Geçmişten bu yana bölgedeki aktörlerden olan İsrail üzerinden bölgeye angaje olduğu bilinmektedir. İsrail'in güvenliği ve bölgedeki siyasal istikrarı önceleyen bir politika izlemektedir.¹⁵⁹ Öte yandan ABD-İsrail-Mısır eksenli bir ortaklık siyaseti izleyegelmekteydi. Ancak bu denklem yeni dönemde çok anlamlı görünmemektedir. Arap ayaklanmaları sonrasında Hüsnü Mübarek'in darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasından sonra ilişkileri sekteye uğramıştır. Ardından yönetime geçen Abdülfettah es-Sisi'nin iktidarını güçlendirdikten sonra Rusya ile yakın ilişkiler kurarak hatta askeri bağlar oluşturulunca ABD-İsrail-Mısır eksenli ortaklığın etkinliği tartışılır hale gelmiştir. Öte yandan ABD-İsrail-Türkiye ekseninde kurulmaya çalışılan ilişki Mavi Marmara gibi olaylarla sekteye uğramış İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkiler uzun süre kopma noktasına gelmişti.

¹⁵⁷ Mehmet Güneş, Tayfun Arslan, " Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, 33-35.

¹⁵⁸ Aylin Ünver Noi, "Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye?", *EURO Politika*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, 13-16.

¹⁵⁹ Emre Ozan, "Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2020, 165-168.

Suriye iç savaşında, muhalifleri destekleyen ABD yönetimi uzun vadeli ve kapsamlı bir politika izlememiştir. Rusya'nın Esad rejimini korumaya yönelik faaliyetlerin başarıya ulaşmasında ABD'nin tutarlı olmayan politikaları neden olarak görülebilir. Doğu Akdeniz'in Ortadoğu gibi sıcak bir bölgeye yakın olması ve bu bölgede yaşanan gelişmelerin Akdeniz'de de doğrudan etki yaratacağı gibi tüm küreseli etkilediği bilinen bir gerçektir.

Doğu Akdeniz'de Arap Ayaklanmaları ile beraber Türkiye ve İsrail ekseninde ilişkilerin gerilmesi Amerika'nın bölgede izlediği güvenlik siyasetinin zayıflamış olduğunu göstermiştir.¹⁶⁰

Amerika'nın zayıflamış görüntüsü özellikle Doğu Akdeniz'de Rusya'ya yani saha yaratmaktadır. Suriye'de rüştünü ispat eden Rusya oyun belirleyici bir seviyeye yükselmiştir. Bölgedeki devletlerle ilişkilerini güçlendirmeye çabalayan Rusya, İsrail ve Mısır ile temaslarını sürdürmektedir. Öte yandan ABD'nin uzun yıllar sürdürdüğü stratejisi olan İsrail odaklı politikası bölgedeki Türkiye'yi hoşnut etmemektedir. Bu noktada Türkiye ile Rusya'nın yakın ilişkiler kurması olanak tanımaktadır.

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki hamleleri üzerinden meseleyi okumak bölgede kendi açılarından kurdukları denklemi anlamlı kılmamızı sağlayacaktır. Diğer aktörlerin de izlediği üzere Amerika'nın da şirketleri bölgeye müdahil olma aracı olarak değerlendirdikleri görülecektir. Temel strateji haline gelen bu enstrüman ile denkleme dolaylı olsa da müdahil olan aktörler aynı zamanda yeni bir aktör de yarattıkları gibi küresel dönemin yeni silahı olan teknolojilerden de faydalanarak yeni dönemin güç araçlarına uyumlandıkları anlaşılmaktadır.

Amerikan Noble Enegy şirketi bölgedeki ilk büyük kaynak tespitini 2010 yılında gerçekleştirmekle birlikte sahada söz sahibi olan aktörlerden de biridir.¹⁶¹

Akdeniz'deki en büyük kaynak sahası olan İsrail'in Leviathan sahasında yüzde 39,66 oranında bir hisseye sahiptir. Aynı şekilde Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği on üç parsellik alanda sondaj faaliyetlerini başlatan ilk önde gelen firmalardan biridir. 2011 yılında ilan edilen sahalardan 12. Parsel olan "Afrodit" te 350 milyarmetreküplük yeni

¹⁶⁰ Evrim Görmüş, Soli Özel, "US Policies Adrift in a Levant in Turmoil", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, Sayı 60, 2018, 136-140.

¹⁶¹ Cansu Sacı, [Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](https://www.dokuzeyilgazetesi.com.tr/2023/06/02/doğu-akdeniz-de-faaliyet-gösteren-enerji-şirketleri-ve-devletler-listelist-com/) (erişim tarihi: 02.06.2023)

rezerv sahaları keşfetmiştir.¹⁶² ABD'nin donanma desteği ile faaliyetlerini sürdüren Noble Energy devlet-şirket ilişki biçiminin evrildiği süreci de göstermektedir. Bir yandan Noble Energy ile sahada fiziki varlık gösteren ABD diğer yandan Enerji Kaynakları Bürosu (ENR)'yi kurarak hem Akdeniz'de hem Avrupa hem de Kuzey Afrika'da enerji konusunda yaşanan gelişmeleri takip etmektedir. Odak noktası İsrail kaynakları olsa da bölgeyi ziyaretleriyle Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Kıbrıs meselesinden MEB sorunlarına kadar açılan gelişmeler yelpazesini yakından takip etmektedir. Kıbrıs meselesine direkt dahil olmayarak petrol şirketleri aracılığı ile süreci izlemektedir. Bölgede daha temkinli davranan bir aktör pozisyonundadır. Gerek Türkiye ile ilişkilerin gerilmesinden duyulan endişe gerekse Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Türkiye eksenindeki dondurulmuş meselelere karşı tutumu etkili olmuştur. ABD için başta Ortadoğu olmakla beraber enerji güvenliği ve enerjinin nakledilmesinde kullanılacak olan hatların sağlıklı çalışması Doğu Akdeniz'de güvenilir müttefiklerle sağlanacaktır.¹⁶³ Bu noktada Türkiye'nin varlığını gözardı etmek doğru olmayacaktır.

Bölgede proje çeşitliliği konusunda eli güçlü olan AB'nin ABD ile de enerji çeşitliliğini de sağlamaya yönelik arayış ve anlaşmaları mevcuttur. Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) konusunda ihracatçı bir ülke olan ABD, kaya gazını keşfederek AB'ye tedarikçi olmuş, AB açısından Rus gazına olan bağımlılığına alternatif ortaklıklar geliştirmektedirler. AB ve ABD stratejik işbirliklerini geliştirmede Rusya faktörünün temel itici güç olduğu anlaşılmaktadır. Güney Kıbrıs'ın tek yanlı ilan ettiği alanlarda arama faaliyetleri yürütmesini desteklemekle beraber Güney Kıbrıs'ın belirttiği sözde MEB alanlarında Türkiye'nin faaliyet yürütmesine aynı desteği vermeyecektir.¹⁶⁴ Öyle ki 2019 yılında Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Yasa tasarısı (Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019) aldığı kararlarda Türkiye'yi dışlama noktasına gelmiş olduğu görülecektir.¹⁶⁵ Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs ile işbirliği ilişkisini güçlendireceği ifade edilerek Rusya'ya karşı tedbirler alınması gerektiği ileri sürülmüştür. Amerika'nın bölgeye ilişkin dış

¹⁶² [Doğu Akdeniz, gaz, güney kıbrıs, Noble Energy, doğalgaz - Makro Ekonomi Haberleri \(haberturk.com\) \(erişim tarihi: 02.06.2023\)](http://haberturk.com)

¹⁶³ Umur Kedikli, Önder Çalağan, "Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi", *Sosyal Bilimler Metinleri*, Cilt 2017, Sayı 1, 134-136.

¹⁶⁴ Aylin Ünver Noi, "Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye?", *EURO Politika*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, 13-16.

¹⁶⁵ Betül Algür, "Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2020, 56-58.

politikasında askeri politikalara yöneldiği dikkat çekmektedir. Güney Kıbrıs'a silah satması, belli miktarlarda mali destekler sağlanması ABD'nin artık sert siyaset benimsediği görülmektedir. NATO'nun Barış için Ortaklık (Partnership for Peace) organizasyonuna Türkiye'nin güçlü üyeliğine rağmen destek vermiştir.

ABD'nin EastMed projesinden desteğini çekmesi süregelen akışa zıt bir hamle gibi görünmektedir. Yunanistan bunun çok da önemli bir gelişme olmadığını medyasından ilan ederek İsrail ve Güney Kıbrıs'ın Avrupa'ya gaz taşıma fikrinin hala devam ettiğini ifade etmiştir.¹⁶⁶ ABD yetkililerinin, projenin ekonomik maliyetinin makul olmadığını ve çevresel hassasiyetleri sebep gösterdiği ileri sürülmüştür.¹⁶⁷ Erdemol'a göre ABD bu projeye fiili olarak katılmamakla beraber başından beri proje hususunda şüpheleri vardı. Dolayısıyla da mesafeli kalmayı tercih etmişti. Ancak şirketlerin bölgede varlığını etkin şekilde sürdürmektedir. Yine aynı habere göre, ABD bölgedeki Türkiye'ye ile ilişkisinde gerginlik istemediği için bu kararı almış olabilir. Yine bu habere göre Rusya'nın konuya ilişkin bakış açısı, Ulusal Enerji Güvenliği Fonu Başkan Yardımcısı Alesksey Grivaç'ın verdiği demeçte ifade bulmuştur. ABD'nin EastMed'ten çekilmesi ekonomik açıdan elverişli olmamasından kaynaklanmakta ve siyasi bir nitelik taşımaktadır.

ABD'nin bölgede bir yandan temkinli davranarak projeleri desteklediği bir yandan da Rusyalaşarak (Russification of US foreign policy) askeri operasyonlar yürüterek sert bir politika izlerken yer yer de zikzaklar çizerek projeleri terk ettiği görülmüştür.

ABD ve AB gibi bölge dışı küresel aktörlerin bölgede barış ve istikrarı sağlayan adımlarla gidişatı değiştirecek güce sahiptirler. Bölge nezdinde kurdukları ilişkilerde ortaklar olarak hareket ederek tüm aktörleri sürece dahil ederek uzaklaşma zemini sağlamak mümkündür. Ancak Türkiye'yi dışlayan tasarılarla bu hedefi gerçekleştirmek mümkün değildir. Nitekim maliyetleri nedeniyle projelerin rafa kaldırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Tüm bölge devletlerinin uzlaşısı ile alternatif güzergahların maliyet hesapları ile rasyonel kararlar almak hızlı çözüm getirecektir. Küreselleşmiş bir dünyada bazı oyuncularını oyun dışı bırakarak ya da varlığını yok

¹⁶⁶ [ABD projesinden neden çekildi? \(birgun.net\)](http://birgun.net) (erişim tarihi: 12.06.2023)

¹⁶⁷ [Mustafa Kemal Erdemol "ABD EastMed'den neden çekildi?" \(halktv.com.tr\)](http://halktv.com.tr) (erişim tarihi: 12.06.2023)

sayarak sorunsuz, güvenli akışı sağlamak mümkün görünmemektedir. Hele ki kelebek etkisi gibi küçük gelişmelerin bile uzak yerlerde etki yarattığı bir dönemde.

ABD açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, biraz spesifik şekilde, Obama döneminde başlayan Trump'la devam eden “pasif politika” ABD'nin hem Ortadoğu'da hem de Doğu Akdeniz'de aksiyon almasını engellemiş bu sahalarda güç boşluğu yaratmıştır.¹⁶⁸ Yukarıda bahsi geçtiği üzere Rusya yeni küresel güç olma iddiasıyla müdahil olacak kanallar yaratmıştır. ABD'nin istikrarsız politikası haliyle Rusya'nın elini güçlendirmişe benziyor. Joe Biden döneminde toparlanmaya çalışılan dış siyaset başka bir sürece evrilmiştir.

Akdeniz'deki oyuncular başta Güney Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, Mısır, İtalya, Ürdün ve hatta Fransa'nın katılmak istediği Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu kurmak için Ocak 2019'da kurma girişimine yönelir. Bu noktada ABD de gözlemci olarak katılmak istemiştir.

Bölgeye istikrarsız ve belirsiz şekilde eklemlenen ABD, denkleme askeri destekle müdahil olmuştur. 2019'daki Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Ortaklığı Yasası da tam olarak buna hizmet etmiştir. İsrail-Yunanistan ve Mısır blokunu destekleyen ABD, güvenlik ve savunma işbirliği kapsamında silah ve asker desteği vermiştir. Bu doğrultuda Girit'teki Souda Körfezi Deniz Üssü'nün, Doğu Akdeniz'de uçak gemileri konuşlandırılabilen ana liman olarak yeniden şekillendirmeyi hedeflemektedir.¹⁶⁹ Bir diğer hamlesi Defender Europe 2020 Tatbikatı ile Avrupa'ya 20 bin askerini getirmiştir. Bu noktada ABD'nin temel hedefinin enerji yarışından pay kapmak değil, Rusya'nın bölgede genişletmeye çalıştığı nüfuzunu önlemeye yönelik tedbirler kapsamında değerlendirmek gerekir. Öte yandan bölgede en uzun kıyıya sahip ülkelerden biri olan Türkiye'nin varlığı ve son dönemlerde ABD ile mesafeli olan bir eski müttefik mevcuttur. Karşı bloğu destekleyen ABD için bölgedeki sorun karmaşık bir yapıdadır. Türkiye aynı zamanda NATO üyesidir. Dolayısıyla kurulan ilişkileri tekrar gözden geçirmek gerekecektir.

¹⁶⁸ Tolga Sakman, “ABD Transatlantik İlişkilerinin Doğu Akdeniz Politikasına Etkisi”, *C4Defence*, Sayı:94, 2021, 72-75.

¹⁶⁹ DİPAM, Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Politikasına Yansımaları, [Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Politikasına Yansımalar: Transatlantik İttifakı – DİPAM \(dipam.org\) \(erişim tarihi:05.06.2023\)](https://www.dipam.org/Avrupa-Birli%C4%9Fi'nin-Do%C4%9F%C3%99-Akdeniz-Politikas%C4%9Fına-Yans%C4%9Fımlar%3A-Transatlantik-İttifak%C4%9F%C4%B1-%20D%C4%B0PAM-%20(dipam.org)-%20(erisim-tarihi:05.06.2023))

Genel olarak bakıldığında ABD'nin Doğu Akdeniz'deki varlığını pasif politikalar nedeniyle bölgedeki güç dengesinde başta konumlanamayıp sonrasında askeri ve siyasi inşa etmeye çalıştığı girişimlerle hızlıca dahil olduğu görülmüştür. Stratejik bazı hamlelerle toparlamaya çalıştığı süreci EastMed projesinden de çekilerek istikrarsız ve belirsiz bir kanala tekrar dönmüşe benziyor.

4. ÇİN

Yeni dönemin küresel gücü Çin'in Doğu Akdeniz'e ilişkin yaklaşımı enerji cazibesinin dışında esasen “Kuşak-Yol Projesi” bağlamında ele alınması gerekmektedir. 2013 yılında, Xi Jinping tarafından sunulan proje “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” ve “21.yy. Deniz İpek Yolu” projeleri Çin'in stratejik küresel dış politikası olarak kurumsallaşmış durumdadır.¹⁷⁰ Çin'in bu proje kapsamında jeostratejik güzergah konumlarından dolayı hem bölge devletleriyle hem de AB ile başta ticari olmak üzere farklı zeminlerde ilişkilenebileceği çalışmıştır. Türkiye, Yunanistan, Mısır, İsrail başta olmak üzere önemli stratejik limanların bulunduğu noktalardaki devletlerle yakın temaslar içinde bulunarak işbirliklerine gitmektedir.

Enerji denklemine belki doğrudan müdahil olmasa da büyük projesi çerçevesinde bölge devletleri ile yakın ticari ortaklıklar ve anlaşmalar yaparak bölgeye nüfuz etmekte hatta Selçuk Duman'a göre bir nevi emperyal girişimlerde bulunmaktadır.¹⁷¹ Doğu Akdeniz, Çin için kendi projesi adına küreselleşme adımıdır. Bölge konumu itibarıyla liman imkânı sunduğu gibi yatırım yapılacak ilişki ağı da sunmaktadır. Ancak bu ilişki ağlarına yapılan yatırım bölge dışı küresel aktörler tarafında yansımaları çok da dostane olmamaktadır. ABD ve AB açısından yeni tehdit olarak nitelendirilmektedir. Çin'in bir uçtan diğer uca Avrupa pazarına ulaştığı kapsamlı yol ve liman projesi etkin bir ekonomik nüfuz sağlamakla beraber güvenlik tehdidi olarak da algılanmaktadır. ABD'nin bölgede inşa ettiği stratejileri üzerine oturttuğu İsrail ile Çin arasındaki yakın ticari ilişkiler ve önemli limanlarında söz hakkı sahibi olması ABD açısından endişenin derecesini göstermeye yeterli olacaktır.

¹⁷⁰ Ferhat Kökyay, “Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu”, *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2021, 218-221.

¹⁷¹ Selçuk Duman, “Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 62, 2019, 218-220.

Çin'in Kuşak-Yol politikası ile hedefi, başlangıç noktası Çin'den, Asya, Afrika ve Ortadoğu ve Akdeniz'den Avrupa pazarına ulaşan bir rotada eski tarihi İpek yolunu canlandırarak ticaret yollarını birleştirmek suretiyle küresel bir yeni ekonomik model yaratmaktır.¹⁷² Sadece ticaret yollarını değil, siyasi, finansal entegrasyondan altyapı çalışmalarına uzanan bir yelpazede bütünleşmeyi sağlamaktır. Cemre Pekcan ve Ayşe Gülce Uygun'a göre başarıyla büyüyen bu proje 2020 itibarıyla 138 ülke ve 29 uluslararası örgüt nezdinde işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Ekonomik esaslı işbirliği modeli sunan bu proje aynı zamanda ekonomik bir hegemonya da kurmaktadır. Katılımcılara da kalkınma olanağı sunarak küresel pazara entegre etme ideali de sunarak her geçen gün büyümeye devam etmektedir.

Doğu Akdeniz özelinde değerlendirildiğinde, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birleştiği bir stratejik noktada bulunması önemli bir deniz üssü sunmasıyla ana konumda bulunması küresel aktörlerin odak noktasını oluşturmaktadır. Jeopolitik kökenli meydana gelen olaylar ve durumların küresele yansımaları açısından yani büyük güçlerin küreselde yeniden konumlanarak dönüşmesini de beraberinde getiren bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Çin'in Akdeniz'deki konumlanması ise doğrudan enerji kaynakları ile değildir. Bölgede kurduğu ikili ilişkileri pekiştirerek daha çok alt yapı faaliyetleri ile başta ticaret ortaklıkları kurarak yatırım ve ulaşım ağları yaratarak kendi projesine hizmet etmeye çalışmaktadır.

Doğu Akdeniz'deki en büyük ve en somut altyapı planı China Ocean Shipping Co. (COSCO) şirketi tarafından yürütülen ve işletilen Yunanistan'ın Pire limanıdır.¹⁷³ Bölge devletleriyle farklı seviyelerde ilişki kuran Çin'in Yunanistan ile yaptığı bu anlaşma Çin'in Akdeniz'e ilişkin müdahil olduğu temel stratejik girişimi olmuştur. COSCO şirketi 2016 yılında Pire limanını satın almış bölgeyi lojistik merkezi yapma planını hızlandırmıştır.¹⁷⁴ Avrupa'da bulunan bir liman olarak işletme hakkının Çin'e geçmesi Çin'in bölgedeki ana üssü haline getirmesi dolayısıyla önemli bir adım olmaktadır. Diğer aktörler nezdinde kaygı yaratsa da Yunanistan açısından küresel

¹⁷² Cemre Pekcan, Ayşe Gülce Uygun, "Çin'in Akdeniz Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği-Çin Stratejik Ortaklığı" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 35, Sayı 3, 2021, 1150-1153.

¹⁷³ Gizem Sınır, Gökmen Kantar, "Çin'in Doğu Akdeniz'de Artan Rolü", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2021, 32-35.

¹⁷⁴ [Yunanistan, Pire Limanı'nı 1,5 milyar Euro'ya Çin'lilere sattı - Deniz Haber | Denizcilik Haberleri](#) (erişim tarihi: 12.06.2023)

pazara entegre olmanın önemli bir hamlesi olarak algılanmaktadır. Yunanistan ile kurulan ticari ortaklık liman projeleri ile sınırlı kalmamış teknoloji, ulaşım, iletişim gibi başlıklar altında da kapsamlı işbirliklerine doğru evrilmiştir. İkili ilişkiler çeşitli alanlarda yapılan yatırımlarla stratejik bir ortaklığa dönüşmüştür. Güney Kıbrıs cephesine bakıldığında, yine liman yatırımları çerçevesinde temas arayışında olan Çin, Limasol limanına nüfuz etme çabasıdadır. Hatta öyle ki Çin Dış İşleri Bakanı Wang Yi, Kıbrıs'ı deniz üssü yapmak istediğini dillendirmiştir. Güney Kıbrıs Çin'in Kuşak-Yol programına destek verdiğini coğrafik konumunun da bu noktada önemli olduğuna dair açıklamalar da mevcuttur.¹⁷⁵ Öte yandan Larnaka yat limanı ile son derece ilgili olan Çin, sahayı iyileştirecek çalışmalar amacıyla işbirliği faaliyetlerini sürdürmek için görüşmektedir. Ayrıca, Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Şirketi (CNOOC) Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği MEB alanında "Afrodit" sahasında da yatırım yapmaktadır.¹⁷⁶ Böylelikle Çin sadece enerjiden denklemdeki yer almakla kalmıyor sağladığı bu avantajla küresel aktör olarak da kendini yeniden konumlandırmış olmaktadır. Bir diğer bölge devleti İsrail'de de karşılık bulan Çin politikası yine liman yatırımları üzerinden yürümektedir. Süveyş sahası proje bağlamında kilit jeostratejik konumu itibarıyla dikkat çekmektedir. Bu bölgede de nüfuzunu genişletmekte olan Çin, İsrail ile altyapı faaliyetlerine yatırım yapmaya odaklanılmıştır. 2014'te ise İsrail ile Çin menşeli şirket CHEC ile Hayfa ve Ashdod limanının inşası ve yapılanması için anlaşma imzalamışlardır. Süveyş kanalında yeni ekonomik rejimini oluşturamaya çalışan Çin, Mısır'ın da Abu Qir limanına yatırım için 2019 yılında anlaşmaya varmışlardır.¹⁷⁷ Bölgedeki önemli stratejik noktaya sahip bir diğer aktör Türkiye'dir.

Türkiye ile ilişkilerinde önemli pürüzler olmayan Çin, küresel ekonomik temelli projesinde pek tabii Türkiye'ye de yer vermiştir. Çin'in önemli strateji ayağı olan şirketler aracılığıyla Akdeniz politika yürütmektedir. Keza, COSCO pasifik, Türkiye'nin en büyük üçüncü limanı olan Kumport'u satın almışlardır.¹⁷⁸ Çin'in yatırım politikalarının Türkiye nezdinde de karşılığının olduğunu gösteren gelişmeler

¹⁷⁵ [Kuşak ve Yol girişiminin geleceği: Çin karakterli bir küreselleşme mi? \(aa.com.tr\)](http://aa.com.tr) (erişim tarihi: 15.06.2023).

¹⁷⁶ Gizem Sınır, Gökmen Kantar, "Çin'in Doğu Akdeniz'de Artan Rolü", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2021, 32-35.

¹⁷⁷ Ferhat Kökyay, "Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2021, 225-227.

¹⁷⁸ [Kumport Limanı, Cosco Pacific'e satıldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](http://dunya.com) (erişim tarihi: 15.06.2023).

mevcuttur. 2017’de Çin-Türkiye zirvesinde bir araya gelen taraflar diğer adıyla İpek yolunu canlandırma projesi kapsamında müzakereleri sürdürmektedirler.¹⁷⁹ Türkiye’nin küresel ticaret ağına eklenme isteği doğrultusunda özellikle de transit demiryolu taşımacılığı konusunda yatırım planları mevcuttur.¹⁸⁰ Türkiye’nin kritik önemde Avrupa’ya bağlanan kara sahasına sahip olması ve Akdeniz’deki varlığı Çin’i bölgedeki yeni küresel denkleme Türkiye’yi de dahil etmeye teşvik etmiştir. Bahsi geçen yatırım ve çalışmalar Çin açısından kayda değer önemdedir; Doğu Akdeniz özelinde, Kıbrıs’ın bir liman üssü sunması dolayısıyla Çin politikasında temel sac ayaklarından birini sunmaktadır. İkincisi bölge devletleri; Yunanistan, Güney Kıbrıs, İsrail ve Mısır diğer sac ayağını oluşturmaktadır. Türkiye özelinde ise büyük kara güzergahının da eklenmesiyle proje başarıya ulaşıyor gibi görünecektir.

Cihat Yayıncı’nın işaret ettiği üzere küresel aktörlerin Doğu Akdeniz’e angaje olmaları bölgesel devletlerle kurulan ilişkiye endekslidir. Dolayısıyla ya projeler kapsamında ticari-ekonomik yatırımlarla ya da politik, askeri işbirliklerle düzenlemeler yapılarak dahil olunmaktadır. Ancak dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da ABD ve AB faktörüdür. Çin bir ahtapot gibi tüm ticari ağlara nüfuz etmeden önce AB ile stratejik ortaklık anlaşmaları ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Bahsi geçen süreç 2001’de Çin’in Dünya Ticaret Örgütüne üye oluşuyla başlamış 2003’te “stratejik ortaklık” kapsamında başta ticaret, teknoloji, bilim ve güvenlik gibi alanlarda işbirlikleri oluşturulmuştur.¹⁸¹ Ancak Çin’in iddialı Kuşak-Yol projesinin büyümesi Çin’e olan yaklaşımı değiştirmiştir. Rakip hatta tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.

Küreselleşme etkisi ile küresel ekonominin bütünleşmesi, enerji kaynaklarına hızlı ve kolay erişim, teknolojinin belirgin güç atfeden etkisi ve çok taraflı çok aktörlü ilişki biçimlerinin güçlenmesi gibi pek çok boyutta dönüşüme uğramış bir dönem yaşanmaktadır. Bu yeni dönemde Çin sistemi değiştirebilme kabiliyetine sahip yeni küresel güç olarak oyuna katılmaktadır. Kuşak-Yol politikasıyla Çin’den başlayarak Avrupa’ya kadar pek çok limanda aktif yatırımlarla strateji izlemesi yeni endişeleri de gündeme getirmiştir. Özellikle AB ve ABD nezdinde. Ticari amaçlarla da olsa Çin’in

¹⁷⁹ [Çin-Orta Asya Zirvesi başlıyor - 18.05.2023, Sputnik Türkiye \(sputniknews.com.tr\) \(erişim tarihi: 15.06.2023\)](https://www.sputniknews.com.tr/2023/05/18/15.06.2023)

¹⁸⁰ [Çin, ilk anlaşma için Türkiye’yi seçti 600 milyar dolarlık pazarı açıyor - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](https://www.dunya.com/2023/05/18/15.06.2023)

¹⁸¹ Gizem Sınır, Gökmen Kantar, “Çin’in Doğu Akdeniz’de Artan Rolü”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2021, 33-37.

aldığı ya da işlettiği limanlarda askeri operasyonlar yürütebilme ihtimali diğer küresel güçler tarafından kaygı yaratmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarına ilişkin olarak doğrudan olmasa iddialı projesiyle bölgeye nüfuz eden Çin, bölge devletleriyle farklı seviyelerde ilişkiler geliştirmiştir. Bu ilişkilerin bölge devletleri nezdinde de karşılık bulması Çin'in projesini büyütmesini sağlamıştır. Ticari ilişkiler temelinde kurmuş olduğu stratejisi ile telekomünasyon, ulaşım, güvenlik gibi pek çok alanda altyapı faaliyetlerini sürdürmektedir. Fonksiyonalist yaklaşıma da iyi örnek sunan Çin projesi, tıpkı AB projesini anımsatır gibi ticari alanda kurulan işbirliği ilişkilerinin siyasi ve sosyal alanlarda da işbirliğini getireceği argümanını destekler nitelikte görünmektedir.

Çin'in bölgedeki gerilimli konular ve ilişkilere rağmen ticari ilişkilerle bölge devletleri nezdinde iyi ikili ilişkiler kurarak hedefine ulaşabildiği görülmektedir. Her ne kadar AB ortak kültür, normlar ve temel değerler konusunda uyumsuzluk görse de. Küreselleşme ile gerek bölgesel gerek küreselde meydana gelen uyumsuzlukların daha fazla ilişkilene ve işbirliği ile çözülebileceğine yönelik küreselleşme teorisi argümanı örneklerle bazında da görülse de küreselleşme madalyonunun diğer yüzünde başka problemleri de getirmektedir. Terörizm, ayrılıkçı hareketler, kaynakların adil dağılmaması, devletlerin sınırlarının bulanıklaşması gibi tehdit unsurları karşıtlıklar silsilesi sunmaktadır.¹⁸² Ancak bu sorunları aşmak mümkün görünmektedir. Küreselleşme bu karşıtlıklara rağmen fırsatlar da sunmaktadır. Çin'in Kuşak Yol projesi, böyle bir dönemde kazan kazan mottosu ile tüm aktörleri yeni ekonomik modelden dışlamadan güzergahındaki tüm aktörleri davet etmekte ve yeni bir işbirliği modeli sunmaktadır. Böylece küreselleşmenin getirdiği problemlerin etkisini zayıflatmayı amaçlamaktadır. İnşa edilen ekonomik koridorlarla müzakere zemini oluşturarak siyasi sorunların da çözümlenmesi için bir kapı aralama potansiyeline de sahip olabilir.

Doğu Akdeniz'de yaşanan jeopolitik dönüşüm, küreselleşme sürecinin bir izdüşümü olarak okunabilir. Buradaki dönüşüm sürecinin henüz tamamlanmamış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çin bölgesindeki Yunanistan-Güney Kıbrıs ve

¹⁸² Mehmet Yunus Çelik, "Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 32, 2012, 60-63.

Türkiye üçlüsü tarafında çözümlenmemiş problemlere çok temas etmese de ekonomik işbirlikleri taraflar için müzakere zemini açabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ AKTÖR OLARAK ŞİRKETLER: GÖZ ARDI EDİLEN “DİĞER AKTÖR”

Küreselleşme rüzgarının yarattığı önemli bir etki de yeni aktörlerin siyasi düzende kayda değer roller üstlenmesini sağlamak olmuştur. Yeni aktörler olarak şirketler bahsi geçen değişimin taşıyıcılığını yaptığını ifade etmek abartı olmayacaktır. Teknolojik ve teknik ihtiyaçlara yeni düzene ve gündeme uygun çözümler üreten aktörler olarak şirketler ulus-devletlerin işbirlikleri için başvurduğu adresler haline gelmişlerdir.

George Modelski'ye göre küreselleşme büyük medeniyetler arasındaki artan etkileşimin tarihidir.¹⁸³ Bahsi geçen bu yeni dönem, sadece uluslar arasında değil siyasi topluluklar ve organizasyonlar arasında da karşılıklı bağımlılıkların artması ve derinleşmesini ifade etmektedir. Sosyal ilişki ve temasların artışına işaret eden dönüşümcü küreselci yaklaşımın önemli temsilcilerinden Antony Giddens, aynı zamanda bu sürecin taşıyıcılığında teknolojinin önemli rolü olduğunu ifade etmektedir.

Küreselleşme ivmesi ile uzak bölgelerde bulunan aktörlerin doğal olarak bu sürece eklenildiğini aralarındaki etkileşimin süratle artacağı ve artan bu temasların da yeni sistem ve altyapılar üreteceğini söylemektedir. Bu bağlamda küresel, yerel veya bölgesel olay veya durumların iç-içe girdiği sosyal bir süreçten bahsedilmektedir. Giddens'ın küresel anlamda sosyal ilişkilenenin artışı olarak tanımladığı küreselleşme süreci, sadece ulus-devlet temelli ilişkiden değil çok boyutlu ilişkilerin yoğunlaşması olarak da anlamlandırılmaktadır.¹⁸⁴ Bu sürecin taşıyıcılığını yapan unsur teknoloji olmaktadır. Küreselleşme ile egemenlik kavramı da yeniden bir biçime verilmiştir. Egemenliğin klasik manada iktidar veya devlet yönetimi değil aynı

¹⁸³ George Modelski, “Globalization”, *Global Transformations Reader*, David Held, Anthony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Politiy Press, 2000, 51-55.

¹⁸⁴ Anthony Giddens, “The Globalizing of Modernity”, *Global Transformations Reader*, David Held, Antony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Politiy Press, 2000, 55-60.

zamanda küresel toplum yarattığı da düşünülmektedir.¹⁸⁵ Karşılıklı bağımlılıkların artışı ve teknolojinin yeni dönemde önemli bir güç haline gelmesi artan ilişkilermeler küreselleşmenin sonucu olarak farklı düzeyde bölgesel ya da küreselde etkiler yaratmaktadır. İş birliği ilişkisinin güçlenmesini beraberinde getiren küreselleşme süreci sadece devletler arasında değil AB gibi uluslararası organizasyonlar ve uluslararası şirketler gibi yeni aktörlerle de farklı düzeyde ilişkilermeyi getirmiştir. Fuat Keyman'ın da işaret ettiği üzere devletlerin rollerini aktif şekilde yerine getirmeleri *işbirliği, diyalog ve müzakere sürecinin salt devletleri değil, bölgesel ve uluslararası örgütleri ve hatta sivil toplum örgütlerini de içermektedir.*¹⁸⁶ Kısacası yeni küresel dönem işbirliğinin etkin olma konusunda önem arz etmektedir.

İkinci nokta, Küreselleşme sürecinin Doğu Akdeniz'deki iz düşümü, enerji keşifleri sonrasında dengeleri değiştirmiş, kurulan ilişkilerden yapısal dönüşümlere kadar bir dizi eksende yeni gündemler yaratmıştır.

Çalışmanın önemli sac ayağını oluşturan bölge-dışı aktörler kısmında da vurgulandığı üzere; Bölge-dışı aktörler olarak bölgeye kıyası olmayıp komşu bile olmayan devletlerin ve uluslararası organizasyonların Doğu Akdeniz'deki denkleme bölge devletleri ile kurdukları ilişkiler aracılığıyla ürettikleri politikalarla müdahil oldukları görülmektedir. ABD İsrail ile, AB Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile Rusya Suriye ile ilişkilermerek ve Çin ise derinlikli ticari temelde farklı seviyelerde kurduğu ilişkilerle yapmaktadır. Avrupa Birliği (AB) hedefleri doğrultusunda gerek siyasi girişimleri gerekse projeleriyle inşa ettiği politikalarla bölgeye angaje olmuştur. Başta en büyük projesi olan EastMed gibi boru hattı projelerini hayata geçirmek adına bölge devletleri ile organize ettiği forumlar ve PESCO gibi güvenlik temelli girişimlere kadar önemli sac ayakları üzerine oturttuğu politikalar ürettiği görülmüştür.

1. ŞİRKETLER ARASI ARTAN İLİŞKİLER

¹⁸⁵ Anthony Giddens, "The Globalizing of Modernity", *Global Transformations Reader*, David Held, Antony McGrew, Cilt 294, Cambridge:Politiy Press, 2000, 55-60.

¹⁸⁶ E. Fuat Keyman, "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), 14-16.

EastMed ile planlanan boru hattı projesi, İsrail'in Leviathan sahasından başlayarak Girit Adası ve Yunanistan'a bağlanarak İtalya'ya kadar gitmesi düşünülmektedir. Bahsi geçen hat, Yunan gaz şirketi DEPA (Public Gas Corporation of Greece) ile İtalyan menşeli şirket Edison ortak girişimiyle oluşturulan IGI Poseidon S.A. tarafından geliştirildiği öne sürülmektedir.¹⁸⁷ AB'nin ürettiği politikaların meşru zeminde yer bulması bölge devletleri ile ilişkilenmesine bağlıdır. Bunu da Yunanistan, Güney Kıbrıs ve İsrail ile ilişkilenerak işbirliği zemininde uyguladığı görülmektedir. Forumlar, projeler ve bazı güvenlik temelli girişimler vasıtasıyla somutlaştırmaktadır. AB'nin planladığı projelerde ortak bir zeminde ilişkilenmesi aynı zamanda bölge dışı bir aktör olarak bölgeye nasıl dahil olarak varlığını meşrulaştırdığının da bir göstergesi olarak okunabilir.

AB sürece dahil olacak dayanakları sağlamakla birlikte dönem dönem bölgede dengeleyici rolü de üstlenmektedir. Bunu da bölge devletlerinin "egemenlik" haklarını koruma iddiasıyla ve kendince Türkiye'nin fevri tavırlarına karşı caydırıcı açıklama ya da yaptırımlarla önlemeye çalışarak yapmaktadır. Bir AB lideri olarak Almanya'nın arabulucu rolüne girmesi Türkiye ile Yunanistan'ı dengelemeye çalışması önemli bir adım olsa da gelişmeler incelendiğinde süreç biraz çetrefilli görünmektedir.

Avrupa Birliği özelinde izlenen politikaları bir şablon gibi üç sac ayağında özetle; bölge devletleri ile düzenlediği forumlar üzerinden kurduğu ilişki, ikincisi boru hattı projeleriyle keşfedilen enerji kaynaklarının Avrupa'ya nakledilmesini sağlayacak ve bu bağlamda da izlediği politikaları somutlaştırmak adına attığı adımlar, üçüncüsü PESCO (Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması) ile enerji güvenliği bağlamında geliştirdiği girişimler olarak gruplandırabiliriz. AB'nin enerji güvenliğini sağlamaya ilişkin askerî güvenlik parametreleri kapsamında geliştirdiği bölge devletleri ile kurduğu bir işbirliği projesi olarak değerlendirilebilmektedir. Tüm bu politika ayakları dışında AB'nin bölgede doğal sınırını oluşturmuş olan üyeliklerle politikasını kurumsallaştırması olmuştur. Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın AB üyeliği, AB'ye bölgede doğal sınır oluştururken doğrudan söz hakkı sahibi olmasına da kapı açmıştır. Görüldüğü üzere bölge-dışı bir aktör olarak AB'nin bölgede varlık göstermesinde diğer bir ifadeyle politika ve projelerinin taşıyıcılığını yaparak hayata

¹⁸⁷ Yücel Acer, "EastMed Projesinde Dönüm Noktasına Mı Geliniyor?", SETA, Sayı 326, Şubat 2022, 1-6.

geçirmesini sağlayan bölge devletleri olmaktadır. Yani bölge devletleri ile kurduğu ilişkiler vasıtasıyla sürece eklenmektedirler.

Bu ilişkilenmeler politika üretmenin geçerli kanalı olmakla beraber öte yandan da küreselleşmeye referans vermemize sebep olmaktadır. Küreselleşmenin işaret ettiği ilişkilenmelerin artışının yanı sıra uluslararası şirketlerin de sadece bölge devletleri ile değil aynı zamanda AB gibi ulus ötesi organizasyonlar tarafından da bölgedeki enerji denkleminde bir şekilde dahil edilmesini sağlamıştır. Şirketler ile devletlerin ihtiyaç duydukları teknolojilerden faydalanmak, şirketleri bölgede bir diğer aktör olma seviyesine taşımış görünmektedir. Artık realist düzendeki tek ve yekpare olarak tahayyül edilen ulus-devletlerin her şeye hakim yekvücut her şeyi bünyesinde çözen bir güç değil gerektiğinde küresel dünyanın yeni aktör versiyonları ile de işbirliği ilişkisine giren gerektiğinde yetki paylaşımı yapan ya da stratejilerini yerine getirmesi için görev verilen bir oluşum haline gelmiştir. Küreselleşme teorisine yeniden atıfta bulunmak gerekirse, aşırı küreselleşmecilerin ulus-devletin gücünü kaybettiği şirketler ve piyasaya yenik düştüğü bir profilden ziyade, dönüşümcü küreselciler olarak ifade edilen grubun işaret ettiği ulus-devletin varlığını korusa da artık tek hâkim güç değil, şirketler ya da piyasadaki aktörlerle kendini yeniden konumlandığı bir siyasi, ekonomik ve sosyal düzende yer alacaktır. AB özelinde İtalyan menşeli ENI şirketinin bölgedeki etkin sondaj faaliyetleri ile önemli başarılar kaydettiği görülmektedir. Öte yandan yine Fransa menşeli TOTAL şirketi bölgede önemli nüfuz alanı yaratma yolunda ciddi çalışmalar yürütmektedir.¹⁸⁸

Literatürde çok üzerine odaklanılmayan “diğer” aktörler olarak şirketler önemli roller üstlenmekle beraber değişim-dönüşümün de taşıyıcılığını yapmaktadır. Ve sürece hem bölge hem bölge-dışı devletlerin politikalarını pratikte sahada yürüttükleri çalışmalarla uygulayan aktörlere dönüşerek sürecin doğal aktörleri haline geldikleri görülmektedir. Şirketler devletler aracılığıyla sürece müdahil olurken aynı şekilde tersinden de bakıldığında bölge-dışı devletler ve küresel güçlerin şirketler kanalı ile de bölgeye eklenmektedir.

¹⁸⁸ [Doğu Akdeniz’de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](http://listelist.com) (erişim tarihi: 20.06.2023).

2. BÖLGE DIŞI AKTÖRLERİN MÜDAHALE ARACI OLARAK ŞİRKETLER

Doğu Akdeniz denklemine müdahil olma çabası enerji kaynakları itibarıyla hem ekonomik hem siyasi olarak küresel ölçekte aktörlere güç atfeden bir saha haline gelmesi etkili olmuştur. Özellikle bölge dışındaki aktörler nezdinde yeni dönemin domine eden tarafı olma yarışı kaynaklar üzerinde kurulan hakimiyet ile eş değer görülmüştür. Her dönemin küresel gücü “hegemonya” olma iddiası olan ABD’nin Doğu Akdeniz’e eklemleme hikayesi diğer aktörlere göre “pasif” kalsa da genel olarak konjonktüre bağlı strateji belirlediği görülmüştür. Özellikle de güvenlik eksenli çıkarlarını korumaya odaklı bir yol izlediği anlaşılmaktadır. Çalışmanın savunduğu tez ABD ekseninde de aynı şekilde geçerli olmaktadır; halihazırda geçmişte de Ortadoğu bölgesine ilişkin izlediği politikalarından dolayı her daim temasta olduğu bölgedeki aktörlerden olan İsrail üzerinden bölgeye angaje olduğu bilinmektedir. İsrail’in güvenliği ve bölgedeki siyasi istikrarı önceleyen bir politika izlemektedir.¹⁸⁹ Öte yandan ABD-İsrail-Mısır eksenli bir ortaklık siyasetini Akdeniz özelinde de sürdürmektedir. AB’nin projeler stratejisinin destekçisi olarak politikalarını sürdüren ABD, sonrasında her ne kadar EastMed projesinden çekilse de AB ile olan ittifakları forumlarda da sürmektedir. Doğu Akdeniz konusunda uzun vadeli, kapsamlı ve istikrarlı politika izleyemediği gözlemlenen bir diğer konu Suriye meselesi olmuştur. Bölgede önemli kıyı-limanı bulunan Suriye’deki siyasi gerilimlerden çekilmiş ve belirsiz politikaları nedeniyle sahada boşluk yaratmıştır. ABD her ne kadar enerji konusunda ve bölgede nüfuz sağlama konusunda proje ve anlaşma arayışında olsa da temkinli bir siyaset davranışı sergilemektedir. Ancak öte yandan çelişkili şekilde askeri operasyonlar da yürüterek sert politika izlemiş EastMed gibi projeleri de terk ederek zikzaklı bir politika izlediği görülmüştür.

Ancak ABD’nin Doğu Akdeniz’deki hamlelerinin önemli bir ayağını da diğer aktörlerin de izlediği üzere şirketleri bölgeye müdahil olma aracı olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Temel strateji haline gelen bu enstrüman ile

¹⁸⁹ Emre Ozan, “Doğu Akdeniz’de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye’nin Güvenliği”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2020, 171-173.

denkleme dolaylı olsa da müdahil olan aktörler aynı zamanda yeni bir aktör de yaratmalarının yanı sıra global dönemin yeni silahı olan teknolojilerden de faydalanarak güç araçlarına uyumlandıkları görülmektedir. Somutlaştırmak gerekirse; Amerikan Noble Energy şirketi bölgede önemli keşfiyle dikkat çeken aktörlerden biri haline gelmiştir. ABD'nin donanma desteği de verdiği şirket ulus-devlet yapısının yeni aktör olarak şirketlerle kurduğu yeni ilişki biçimi kapsamlı işbirliğine işaret etmektedir. Devlet yapısının kamu hizmeti olan donanma-koruma görevini şirketin arama faaliyetlerine seferber etmesi maliyet getirmekle birlikte değişen ittifak ilişkisini de açıklamaktadır. Eski realist dünya düzeninin devlet-devlet ittifakı yerine şirketler gibi yapılarla aynı ciddiyette ilişkilerin kurulabileceği bir sürece evrilmiş görülmektedir. Noble Energy şirketi vasıtasıyla Doğu Akdeniz'de fiziki varlık göstermekle beraber bölgeye de müdahil olma fırsatı yakalamış olmaktadır. Hem bölge devleti Güney Kıbrıs ile ilişkilmesi hem ilan edilen sahalarda şirket yetkilendirmesi ile bölgeye sirayet etmiş olmaktadır. Sadece Güney Kıbrıs ile değil, Yunanistan ile ve hatta Kıbrıs meselesi dolayısıyla MEB sorunlarına kadar geniş bir gelişmeler yelpazesini takip etmektedir. Kıbrıs meselesine doğrudan dahil olmasa da petrol şirketleri aracılığı ile süreci izlemektedir.

Rusya ise bölgeye ilişkin olarak, belli ayakları olan kapsamlı ve çok yönlü stratejik planlar kurguladığı görülmektedir. Başta ürettiği politikaların bir ayağını oluşturan- Avrupa devletlerinin dikkatini çeken, kullanışlı- boru hattı projeleri olmak üzere her ne kadar alenen Batı yanlısı yol izlese de bölge devletleri ile kurduğu yapıcı-ılımlı ilişki, Suriye'deki gücünü ispatlamış duruşu ve şirketler aracılığıyla yürüttüğü stratejilerle başarılı sayılabilecek politikalar silsilesini uygulamaya geçirmektedir. Bu politikaları izlerken de bölge ülkeleri ile Avrupa ve ABD güçlerinin politikalarına ters düşecek tutumda bulunmak yerine dengeleme politikası izlemektedir. Bölge ülkeleri ile iş birliği ilişkisi gelişmeye çalışmaktadır. Özellikle Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın AB kapsamında, 2011 yılında borç krizinin gündeme gelmesiyle Rusya'nın borç vererek iş birliği fırsatını yakaladığı ifade edilebilir.¹⁹⁰ İkili anlaşmalar yolu ile kurulan ilişkiler güçlendirilmeye çalışılmaktadır. İlimli, uyumlu ve temkinli bir siyaset izleyen

¹⁹⁰ Mehmet Bardakçı, "Is a Strategic Partnership Between Turkey and Russia Feasible at the Expense of Turkey's Relations with the EU and NATO?", *Comparative Southeast European Studies*, Cilt 69, Sayı 4, 2021, 544-546.

Rusya; Suriye'ye askeri operasyonlarla destek vererek iç savaş sürecine müdahil olarak Doğu Akdeniz'e de bir nevi kıyıdaş olmuş oldu. Akdeniz'deki kriz sürerken Güney Kıbrıs'ın tek taraflı doğal kaynakları aramaya açarken ve kıta sahanlığı konularında Güney Kıbrıs'tan yana bir tutum sergileyerek her koldan sürece müdahil olacak kanallar bulmuştur. Öte yandan da Suriye'deki Tartus limanına da konuşlanarak ve kullanım hakkı elde ederek Akdeniz'de doğal kıyıdaş haline gelme fırsatını da yakalamış oldu.

AB'nin EastMed projesine karşılık Kuzey Akımı ve Türk Akımı projeleri ile küresel rekabette yer bulma çabasında yeni büyük bir hamle yapmış oldu. Homojen olmayan yapısı ile dikkat çeken AB içinde tutum farklılıkları yaratsa da özellikle Kuzey Akım projesinde Almanya'nın desteğini almıştı.

Rusya'nın en temel politikalarında biri de şirketler aracılığıyla inşa ettiği stratejisidir. Kamu şirketi olması önemli bir nüans olmakla beraber Rosneft şirketinin Mısır'ın Zohr sahasında bulunan doğal gazın yüzde otuzunun işletme hakkını elde etmesi kayda değer bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Esasen İtalya ENI şirketinde olan bu hakkı ENI'den satın alarak elde etmiştir.¹⁹¹ Diğer bir Rus menşeli şirket olan Novatek ise Lübnan sahasında keşfedilen doğal gaz kaynaklarını araştırmak amacıyla İtalya ENI ve Fransız TOTAL şirketi ortak çalışma kapsamında oluşturulan konsorsiyumda yüzde elli beş hisseye sahip olmuştur.¹⁹² Bunlara ek olarak ise, Rus şirketlerin İsrail ile görüşmeler yaparak İsrail sahasında çıkarılan kaynakların Doğu Asya pazarına ulaştırılması amacıyla anlaşmaya varma çabalarının mevcut olmasıdır. Öte yandan bölgeyi her ne kadar AB ve ABD domine ediyor olsa da Rusya bu zorlu üçgende izlediği ılımlı ve dengeleyici siyasetle özellikle de bölge devletlerinin her biri ile farklı seviyelerde kurduğu iş birliği ilişkisi ile Doğu Akdeniz'deki enerji denklemine eklenmeyi başarmış görünmektedir. Bölge devletleri nezdinde de izlenen politika ve tutumlar yekpare değildir. İttifaklar kalıcı değil, oynak ve değişken olduğu gözlemlenebilmektedir. Kutuplaşmış bir yapıdan-düzendan ziyade AB politikası izleyen bir aktörün aynı zamanda Rus projesine dahil olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla aynı şekilde Rusya'yı Avrupa karşıtı algısından ziyade

¹⁹¹ [Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](https://trthaber.com/misirdaki-zohr-gaz-sahasinin-yuzde-30unu-rus-rosneft-aldi-son-dakika-haberleri) (21.06.2023)

¹⁹² [Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](https://trthaber.com/lubnan-total-eni-ve-novatek-ulke-kara-sularinda-petrol-arama-anlasmasina-bagli-son-dakika-haberleri) (21.06.2023)

farklı seviyelerde ilişkilenebilen bir aktör olarak görmektedirler. Öyle ki Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği sahaları Avrupa destekli arama faaliyetlerine açması doğrultusunda verdiği ihaleleri desteklemektedir. Ekonomisi büyük ölçüde enerjiye bağlı olması Avrupa pazarındaki müşterilerine de bağımlı olması onu sert politikalar izlemekten alıkoyuyor olabilir. Suriye'de izlediği politikaların başarıya ulaşmasıyla çok kutuplu küresel dünya düzeninde hegemon güç olarak varlığını gösterme çabası olarak da okunabilir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki politikası Ortadoğu'da yürüttüğü etkin siyasetle yakından ilişkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Akdeniz'de izlediği bölge devletleri ile yakın ilişkiler ve işbirliği politikası bölgedeki denkleme eklemlenmesini sağlarken diğer taraftan küresel düzeyde de pozisyonunu güçlendirmişe benziyor. Bölgeye ilişkin güçlü küresel bir aktör olarak var olmak için bölgesel aktörlerle diyaloglar ve ikili ilişkilere son derece önem vermektedir. Bir yandan Türkiye ile işbirliği yapmakta diğer taraftan İsrail ile temaslarını sürdürmektedir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ı da destekleyerek çıkarları çatışsa da her bir aktörle farklı seviyelerde işbirliği ilişkisi kurmaktadır. Bölge devletleri sayesinde müdahil olurken meşru zemin yakalayan Rusya, Rosneft, Novatek ve Gazprom şirketleri ile sahada etkin olarak varlık gösterebilmektedir. Rusya nezdinde de şirketlerin büyük rolü vardır. Hele ki bahsi geçen şirketlerin. Hem ENI'den hisse devralmayı başarmış hem de TOTAL gibi dev şirket ile ortak çalışmalar yürütecek seviyede sorumluluklar üstlenmektedir.

Çin tarafına bakıldığında, bölgeye eklemlenme stratejisi daha farklı temelden hareket etse de esasen yine bölge devletleri ile kurduğu ilişki ile doğrudan ilintilidir. Doğu Akdeniz ilişkin yaklaşımı sadece enerji kaynaklarına duyulan hassasiyetle ilgili olmayıp esasen Kuşak-Yol Projesi bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bölgede; Türkiye, Yunanistan, Mısır ve İsrail ile ticari anlaşmalar yaparak stratejik limanların işletme hakkını devralmanın yanı sıra alt-yapı çalışmalarına verdiği desteklerle yakın temaslar kurmaktadır. Bölge konumu itibarıyla önemli yatırım yapılacak ilişki ağları sunmaktadır. Çin, projesi doğrultusunda bölgeye yaptığı yatırımlarla küreselleşme adına da adım atmış olmakla beraber pek çok politikasına cevap verecek hamlelerde bulunmuş olmaktadır.

Çin'in şirketler stratejisindeki önemli adımı; COSCO şirketi aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler örnek gösterilebilir. COSCO'nun kamu firması olması önemli bir detaydır.

Şirketler özelinde yapılacak olan değerlendirmelerde tekrar değinilecektir. COSCO'nun Pire limanını satın almış olması ciddi bir hamle olmakla beraber Yunanistan ile kurulan ikili ilişkinin yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Yunanistan ile kurduğu ticari ortaklık liman projeleri ile sınırlı olmayıp teknoloji, ulaşım, iletişim gibi başlıklar altında da kapsamlı işbirliklerine doğru evrilmiştir. Öte yandan Larnaka yat limanı ile son derece ilgili olan Çin, yürüttüğü çalışmalarla işbirliğini ileri taşıyacak faaliyetlerini sürdürmek için görüşmelerini sürdürmektedir.¹⁹³ Yine COSCO firması, Türkiye'nin en büyük üçüncü limanı olan Kumport'u satın almışlardır.¹⁹⁴ Ayrıca, Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Şirketi (CNOOC) Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği MEB alanında "Afrodit" sahasında da yatırım yapmaktadır. Böylelikle Çin sadece enerji denkleminde yer bulmakla sınırlı kalmayıp akıllıca stratejileri sayesinde sağladığı avantajla küresel aktör olma yolunda kendini yeniden inşa etmektedir.

Nüfuzunu genişletmeye yönelik diğer ilişkilendirmeler ise İsrail ile yaşanmaktadır. Altyapı faaliyetlerine yatırım yapmaktadır. İsrail ile Çin menşeli şirket CHEC ile Hayfa ve Ashdod limanının inşası ve yapılanması için anlaşma imzalamışlardır. Süveyş kanalında yeni ekonomik rejimini oluşturamaya çalışan Çin, Mısır'ın da Abu Qir limanına yatırım için anlaşma yapmışlardır.¹⁹⁵

Çin diğer bölge-dışı devletlerin stratejisinden farklı olarak ticari yatırımlar aracılığıyla kurduğu iş birliği ilişkilerini güçlendirerek yer bulmuştur. Farklı seviyelerde kurduğu ikili ilişkileri pekiştirerek daha çok alt yapı faaliyetleri ile başta ticaret ortaklıkları kurarak yatırım ve ulaşım ağları yaratarak kendi projesine de hizmet ederek tek taşla pek çok kuş vurmuş görünmektedir. Diğer yandan yine diğer bölge-dışı aktörlerin temel stratejisi olan şirketler vasıtasıyla bölgeye müdahil olduğu görülmektedir. Şirketlerin sağladığı teknolojik destek ile bölgede varlık gösterebilmektedirler. Bu noktada Cihat Yayıncı'nın da değerlendirdiği gibi küresel aktörlerin Doğu Akdeniz'e angaje olmaları bölgesel devletlerle kurulan ilişkiye

¹⁹³ Gizem Sınır, Gökmen Kantar, "Çin'in Doğu Akdeniz'de Artan Rolü", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2021, 36-38.

¹⁹⁴ [Kumport Limanı, Cosco Pacific'e satıldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\) \(erişim tarihi:25.06.2023\)](https://www.dunya.com/kumport-limani-cosco-pacific'e-satildi-dunya-gazetesi-dunya-com-erişim-tarihi:25.06.2023)

¹⁹⁵ Ferhat Kökyay, "Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2021, 220-223.

endekslenmiştir.¹⁹⁶ Dolayısıyla ya projeler kapsamında ticari-ekonomik yatırımlarla ya da politik, askeri iş birliklerle düzenlemeler yapılarak dahil olunmaktadır.

Doğu Akdeniz’de yaşanan jeopolitik dönüşüm, küreselleşme sürecinin bir izdüşümü olarak okunabilir. Yine işaret etmek gerekir ki bölgedeki dönüşüm sürecinin henüz tamamlanmış değildir.

Bölge dışındaki aktörler Doğu Akdeniz’deki kıyı devletleri ile kurdukları ilişki ile müdahil oldukları analizi yapılabilir. ABD İsrail ile, AB Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile, Rusya Suriye üzerinden, Çin ise ekonomik temelli politikalarıyla farklı seviyelerde kurduğu iş birliği ilişkisi ile ilişkilendirilmektedir. Bölge dışı küresel güçler bölge devletlerinin yanı sıra yeni aktörler olarak nitelendirdiğimiz gerek kamu kökenli gerek özel şirketler aracılığıyla da sahaya müdahil olmaktadır. Bu vesile ile şirketler de söz sahibi olan küresel birer aktörler olarak gündeme alınmaktadır.

Uluslararası aktörlerin Doğu Akdeniz’e angaje olmasında küresel enerji şirketlerinin kayda değer nitelikte rolü olduğunu çalışma boyunca sıklıkla vurgulanmıştı. Bölgedeki enerji denkleminde devletlerden ziyade bu şirketlerin de küreselleşme etkisiyle rol kapamayan yeni aktörler olarak müdahil olmaları denklemindeki rekabeti farklı bir düzeye taşımışa benziyor. Doğu Akdeniz’de faaliyet gösteren küresel “diğer” aktörler olarak bu şirketlerin orijinine ve yapısına bakmak ihtiyaç haline gelmiştir. Bu şirketlerin kamu menşeli olup olmaması ya da özel şirket de olsa devletlerle kurduğu ilişki biçimi ya da devletlerin tehdit addettiği aktörler onların nezdinde de tehdit midir? Bölgedeki ilişkilenelemelere yapılarının etkisi var mıdır ya da tersine kompleks ilişkileri de beraberinde mi getirmiştir? Yani İtalyan orijinli özel küresel bir firma olarak ENI bugün Rus menşeli en büyük kamu şirketi olan Rosneft’e yüzde otuz oranında hisse satması¹⁹⁷ AB ülkeleri politikaları gereği tehdit gördüğü bir Rusya, aksine ENI şirketi tarafından, devlet politikasından bağımsız sadece ticari amaçlarla hareket eden bir aktör olarak mı değerlendirmeli? Bu argümana göre ENI, devletin ya da AB’nin izlediği politika doğrultusunda kararlar vermiyor. Yani kamu da olsa özel de olsa şirketler nezdinde çok anlamlı değil. Ya da diğer şirketlere

¹⁹⁶ Cihat Yaycı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, 40-42.

¹⁹⁷ [Rosneft, Zohr doğalgaz sahasından hisse aldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\) \(erişim tarihi: 26.06.2023\)](https://www.dunya.com/rozneft-zohr-dogalgaz-sahasindan-hisse-aldi-dunya-gazetesi-dunya-com-erişim-tarihi:26.06.2023)

odaklanıldığında tersi de işliyor olabilir. Genel geçer bir yoruma varmak gerçeği yansıtmayabilir. Ancak bu bölümün ilginç noktalarını teşkil ettiği açıktır. Diğer bir örnek Fransa'nın TOTAL'i. Doğu Akdeniz'de Fransız donanması tarafından korunmaktadır. Devletin ordusunu seferber ettiği, aynı zamanda maliyetine katlandığı bir hizmeti sunmaktadır. Bu noktada şirketlerin politik tutum ve davranışları da devlet politikaları doğrultusunda gelişmekte midir? Kamu ya da özel devletin siyasi tercihlerinin veya politik yaklaşımları doğrultusunda devlet tutumlarının dışına çıkmayacak ölçüde mi faaliyet yürütmektedirler?

Bölgede son derece aktif çalışmalar yürüten Rus menşeli şirketlere yakından bakıldığında, Rosneft, Gazprom ve Novatek başı çekmektedir. Rosneft en büyük üçüncü Rus kamu şirketi olmaktadır. Şirket, dünyanın en büyük 24. Petrol firması olmakla beraber kısa tarihine bakıldığında, 1993 yılında kurulan firma; petrol ve doğal gaz ürünlerinin keşif, çıkarma, üretim, arıtma, nakliye ve satışını gerçekleştirmektedir.¹⁹⁸ Bizzat Rusya hükümeti tarafından kurulan Rosneft, kamu şirkettir. Son yıllarda ise yüzde 50 Rusya hükümetine, yüzde 19.75 ise BP'ye aittir. Yani Birleşik Krallık'a ait olan petrol şirketi ile hisse paylaşmaktadır. Gazprom firması yine kamu şirketi olması anlamlı bir nüans olmakla beraber dikkat çekicidir. Rusya'nın en şirketi olmakla beraber dünya çapında da en çok doğal gaz rezervi çıkaran firmadır.¹⁹⁹ Gazprom'un Doğu Akdeniz'e ilişkin en önemli faaliyeti ise, Yunan petrol ve gaz firması DEPA'dan hisse satın almasıdır.²⁰⁰ Amacı ise son derece politiktir. İsrail ve Güney Kıbrıs'tan kaynak alımını arttırmanın yanı sıra esasen DEPA firmasının ağlarına erişmeyi amaçlamaktadır. Avrupa pazarına DEPA üzerinden erişmeyi hedeflemişlerdir. Rusya menşeli hatta kamu firması olarak Gazprom, devlet politikalarına uygun şekilde Doğu Akdeniz'e müdahil olarak nüfuz alanını genişletmeye çalışmaktadır.

Yukarıdaki bölümde de bahsi geçtiği üzere Rusya, bölgede yumuşak bir siyaset izleyerek gerek ABD gerek AB gibi küresel aktörleri dengeleyici bir rol oynamıştır. Bölge devletleri ile kurduğu temkinli işbirlikleri sayesinde önemli anlaşmalar yapmayı

¹⁹⁸ www.rosneft.com (erişim tarihi:25.06.2023)

¹⁹⁹ www.gazprom.com (erişim tarihi: 25.06.2023)

²⁰⁰ Muharrem Hilmi Özev, "Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Enerji Güvenliği Bağlamında EastMed Projesinin Yeri", *TASAM*, 2022, 8-10.

başarmıştır. Stratejisinin temel ayağını da Gazprom, Rosneft ve Novatek şirketleri aracılığıyla uygulamaya geçirmiştir. Lübnan sahasında çalışma yürütmek amacıyla 2018'de Fransız Total, İtalyan ENI ve Novatek şirketi ortak bir anlaşmaya varmışlardır.²⁰¹ Yine Rosneft firması Doğu Akdeniz'deki etkinliği sürdürmektedir; Mısır'ın Zohr sahasında işletilmesine ilişkin ENI firmasından yüzde 30 hisse satın almıştır.²⁰² Rusya bölge devletleri ile yakın ilişkiler kurarak arama faaliyetlerini üstlenmekle beraber Avrupa menşeli şirketlerden de hisse satın alarak enerji projelerini yüklenicisi durumuna gelmiştir. Yine aynı şekilde Novatek Enerji şirketi, Lübnan'da ENI ve Total ile oluşturulan ortak konsorsiyumla kaynak arama faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁰³ Keza yine Suriye'de Banyas ve Tartus'a kadar 25 yıllık bir sözleşme ile petrol ve doğal gaz arama ve sondaj faaliyetleri yürütme görevini de üstlenmiştir. Novatek firmasına yakından bakıldığında halka açık olmakla beraber özel bir girişimdir.²⁰⁴ Rus menşeli şirketlerin devlet politikası doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Ancak politik düzeyde dönem dönem Avrupa ya da ABD ile gerilimler yaşansa da şirketler nezdinde iş birlikleri kurulmakta hissedarlık ilişkisi de kurulabilmektedir. Ancak daha genel yargıya varabilmek için bölgede aktif çalışma yürüten diğer şirketlerin tutumlarına da yakından bakılmalıdır.

Fransız Total firması, çok eski bir tarihe sahiptir. I. Dünya Savaşından sonra dönemin başbakanın teşvikiyle kurulmuş olup bugün çok uluslu bir petrol şirkettir.²⁰⁵ Doğu Akdeniz'de aktif çalışma yürüten şirketin Güney Kıbrıs'ın tek taraflı ilan ettiği sözde 6. Ve 11. Sahada ENI ile ortaklık şeklinde arama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yine ENI ile ortak konsorsiyumla 6. Parselde 4,8 ile 8,1 trilyon miktarında kaynak rezervi keşfetmiştir.

Fransa'nın, Doğu Akdeniz'e ilişkin izlediği dış politikalar son derece agresiftir. Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya ile ortak askeri tatbikatlar bu argümanı destekler niteliktedir. Total şirketi vesilesi ile de bölgede nüfuz alanı oluşturmak adına ciddi çalışmalar yürütmektedir. Kemal İnat'a göre Fransa'nın sert politika izlemesinde

²⁰¹ [Lübnan'ın Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz arama çalışmaları başlıyor \(aa.com.tr\)](http://aa.com.tr) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²⁰² [Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı \(aa.com.tr\)](http://aa.com.tr) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²⁰³ Muhammed Kürşad Özekin, "Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, 2020, 20-23.

²⁰⁴ www.novatek.ru (erişim tarihi: 25.05.2023).

²⁰⁵ [TotalEnergies Global Homepage - Renewables and Electricity, Natural Gas and Green Gases, Oil and Biofuels | TotalEnergies.com](http://TotalEnergies.com) (erişim tarihi: 25.05.2023).

Birlik'i domine eden Almanya'nın gölgesinden kurtulmak istemesi, hem Güney Kıbrıs'ta Türk tarafının çakıştığı sahalarda arama yapması Türkiye ile bölgede gerilim yarattığı gibi devlet başkanı Macron'un konjonktürel politik ajandasıyla yakından ilintilidir.²⁰⁶ Total aracılığıyla bölgede varlık gösteren Fransa, Total'in teknolojik alt yapısını da kullanarak denklemde bu köklü şirket vasıtasıyla yerini almış görünmektedir. Daha önce de bölge-dışı aktörler kısmında bahsedildiği üzere sadece bölge devletleri ile kurulan ilişki ile değil küresel dönemin yeni güçlü aktörleri olarak şirketler sayesinde de bölgeye ve bölgedeki meselelere eklenmektedirler. Libya'da iç savaşa rağmen hisselerini arttıran Total aynı zamanda Fransa'nın politik hedefini de Libya'da bulunarak göstermiş bulunmaktadır. Fransa'nın öfke ile şekillendirdiği dış politikasında bizzat bu duygusunu yansıttığı taraf Türkiye'dir. Kesişen parsellerdeki aramalar ve donanma destekleri bölgede gerilimi dönem dönem arttırmıştır. Türkiye'nin Libya ile yaptığı deniz yetki anlaşması, Fransa'nın Libya'daki planları da bozması bu tutumlarında etkili olmakla beraber Türkiye'nin de diplomatik başarısını göstermektedir. Bölgede varış ve ortaklık zemininde alınmayan planların bir şekilde rafa kalktığını gösteren bir diğer örnek olarak kaydedilmelidir.

Emre İşeri'nin Fransa bağlamında sunduğu değerlendirme de nitekim çalışmanın argümanını destekler niteliktedir; Fransa'nın bölgedeki nüfuzunu arttırmak amacıyla kendi şirketlerinin çıkarlarını korumak adına hamleler yaptığını ileri sürmektedir.²⁰⁷ Yine İşeri'ye göre Fransa'nın bölgede üs kurmasının bölge devletleri ile ilgili olmadığı aksine uluslararası düzende aktörlerin birbiriyle paralel ya da çakışan çıkarları ile doğrudan ilintili olduğudur. Ancak yine bölgesel düzeyde kurulan iletişimde süreklilik söz konusudur. Süreklilik arz eden bu etkileşim, bölge dışı küresel aktörler açısından araçsallaştırılmaktadır.

Bir diğer ilginç nokta, Total'in Fransız donanması tarafından bölgede korunmasıdır. İnce bir ayrıntı olmakla beraber anlamlı ve analiz edilmesi gereken de bir noktadır. İlk bakışta Fransa'nın agresif politikasını yansıtsa da Total'in kamu firması olmasa da devlet politikalarıyla da aynı şekilde nasıl eklemlendiğini de yansıtmaktadır. Devlet politikaları doğrultusunda hareket ediyor görünmektedir. Bir

²⁰⁶ [Fransa'nın Doğu Akdeniz politikasını anlamak \(aa.com.tr\) \(erişim tarihi:25.05.2023\)](http://aa.com.tr).

²⁰⁷ Emre İşeri, "Doğu Akdeniz'de Hedef Türkiye: Fransız Donanması Güney Kıbrıs'ta", *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, [Doğu Akdeniz'de Hedef Türkiye: Fransız Donanması Güney Kıbrıs'ta — ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi](http://ankasam.org.tr) (erişim tarihi: 25.06.2023)

devletin resmi donanması tarafından korunuyor olmanın bedelinin de tutum ve davranışlarda serbest hareket edememeyi getiriyor olabilir. PESCO-Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation Agreement) Anlaşması bu bağlamda atıf yapılması gereken bir girişimdir. Yukarıdaki ilgili bölümde bahsi geçtiği üzere bu anlaşma ile bölgeye ilişkin Fransa'nın özel girişimi ile güvenlik bakış açısını yansıtmaktadır. Bahsi geçen anlaşmadaki madde dikkat çekicidir; bölgede arama ve sondaj faaliyetleri yürüten Total şirketine ait gemilerin donanmalar vasıtasıyla korunmasını taahhüt etmektedir. Özellikle de Türkiye donanmalarına karşı Yunan birlikleri ile Fransa ile iş birliği içinde hareket edecekleri öngörülmüştür.

Özetle, Total devlet politikası doğrultusunda hareket etmektedir. Bunu Libya'daki iç savaşta Hafter'i destekleyen ve bölgeyi yakından takip eden Fransa'nın ateşkes sonrasında Total'in de paralel olarak bölgede üretimini arttırmak amacıyla harekete geçmiştir.²⁰⁸ Fransa'nın hedef bölgelerde güvenliği sağladıktan sonra Total'in hamlelerde bulunması ortak hareket ettiklerini gösteriyor nitelikte.

İtalyan ENİ'si; görece eski bir tarihte 1953'te kurulan şirket, sadece doğal gaz ve petrol değil kimyasal ha madde satışları ile de ilgilenmektedir.²⁰⁹ Özel bir girişim olan ENİ, bölgede en etkin firmadır. 2015'te Mısır'ın Zohr sahasında ciddi kapasitede gaz keşfetmiştir.²¹⁰ Diğer şirketlere bu keşfiyle ilham kaynağı olan ENİ, çalışmalarına hız vererek aynı yıl Lübnan sahasında da kaynak aramak için ruhsat almıştır.²¹¹ 2017'ye geldiğinde Lübnan'ın diğer sahasında çalışmaları yürütmek için Total ve Novatek şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumla sözleşme imzalamıştır. Yine Koreli KOGAS ile ortak konsorsiyumla 2., 3., ve 9. Sahalarda arama izni almışlardır.²¹² Son olarak 2017 yılı itibariyle Güney Kıbrıs eliyle verilen ruhsatlandırmada 8. parsel ENİ'ye, 6. ve 11. parseller ENİ ile Total'e, 2018'de ENİ & Total konsorsiyumu ile 6. parselde yaptığı aramalarda yine ciddi miktarda keşif yapmışlardır.

²⁰⁸ [Libya'da ateşkes sonrası Fransız Total şirketi petrol üretimini arttırmak için devrede - BBC News Türkçe \(erişim tarihi: 25.06.2023\)](#)

²⁰⁹ [Eni: energy company | Eni \(erişim tarihi: 25.06.2023\)](#)

²¹⁰ [Mısır'da 'devasa doğal gaz sahası keşfi' - BBC News Türkçe \(erişim tarihi: 25.06.2023\)](#)

²¹¹ [Lübnan'dan Akdeniz'de Gaz Arama Hamlesi \(voaturkce.com\) \(erişim tarihi: 25.06.2023\)](#)

²¹² Muhammed Kürşad Özekin, "Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, 2020, 20-23.

İtalyan orijinli ENİ'nin bölgede en etkin şirket olduğu açıktır. Yer yer de diğer firmalarla da ortak çalışmalar yürütmekten de geri kalmamıştır. Buna Rus menşeli firmalar da dahildir. 2018'deki Lübnan kıta sahanlığında yapılan arama çalışmaları oldukça somut örneği sunmaktadır. Bu sahada Fransız Total ile Rus Novatek firmalarıyla anlaşmalar yapmıştır. Öte yandan bir diğer Rus orijinli şirket Rosneft Mısır'ın Zohr alanında işletilmesine ilişkin olarak hisselerinin %30'unu satın alması²¹³ ENİ'nin devlet politikaları doğrultusunda bir tutum benimsemediğini de yansıtmaktadır. Devlet firması olan Rosneft in ENİ'den hisse alması Avrupa menşeli ENİ'nin devlet politikalarından bağımsız hareket ettiği anlamına gelebilir. Siyasi düzeyde Rusya ile AB arasında mesafe olsa da şirketler nezdinde çok da problemlili bir durum olarak algılanmamaktadır. En azından ENİ açısından öyle. Ya da Rosneft'in stratejisi başarılı. Rosneft'in kamu firması olması hissedar olma konusunda engel teşkil etmemişe benziyor. Rusya'ya karşı, AB veya ABD eksenli, tehdit ilan edilen, bu doğrultuda dönem dönem yaptırım kararları alınan bir politik düzeyden; şirketler nezdinde kamu firması olsa da ortaklıklar kurulması işbirliği ilişkilerinin kurulabileceğine işaret ettiği gibi agresif politikaların bazı küresel şirketlerce benimsenen bir yaklaşım olmağı görülmektedir. ENİ şirketi örneği bu bağlamda ilginçtir. Ya da küreselleşme mefhumunun ne denli değişim yarattığının da göstergesidir.

Noble Enerji, 1932 yılında kurulan şirket oldukça eski bir tarihe sahip olmakla beraber ABD'nin halka açık özel firmasıdır.²¹⁴ Tarihsel olarak da ABD'nin bölgede İsrail ile yakın ilişkileri herkesçe bilinmektedir. Dolayısıyla ABD, Doğu Akdeniz'e hem İsrail devleti ile hem de Noble ile müdahil olabilmektedir. Doğu Akdeniz'de İsrail karasularında iki ana bölge olan Leviathan ve Tamar bölgesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. 2010'da büyük oranda doğal gaz keşfi yapmışlardır.²¹⁵ Bölgede aktif çalışmalar yürüten Noble aynı zamanda Güney Kıbrıs'ın ilan ettiği sözde sahalarda ilk çalışma yapan firmalardan da biridir.²¹⁶ 2011 yılında Afrodit adı verilen parselde 350 milyar metreküplük doğal gaz kaynağı keşfetmiştir. ABD'nin mentalitesini çok da

²¹³ [Rosneft, Zohr doğalgaz sahasından hisse aldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](http://dunya.com) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²¹⁴ <http://nblenergy.com/> (erişim tarihi:25.06.2023)

²¹⁵ [KİMDİR BU NOBLE ENERJİ? - Mehveş Evin \(milliyet.com.tr\)](http://milliyet.com.tr) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²¹⁶ [Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](http://listelist.com) (erişim tarihi: 25.06.2023)

yansıtmayacak bir ideolojide şirketin kamu kurumu olması ilginç. Bir diğer nokta ise şirketin Doğu Akdeniz’de Amerikan donanması korumasında arama ve sondaj faaliyetlerini sürdürüyor olması.

Denklemin içindeki diğer şirketler Güney Kore’nin KOGAS firması, İngiltere’nin British Petroleum ve Katar’ın Katar Petroleum’udur. Güney Kore’nin devlet şirketi olan Kogas, 1993 yılında kurulmuştur.²¹⁷ Güney Kıbrıs’ın ilan ettiği 2., 3. Ve 9. Sahalarda arama çalışmaları yapmaktadır.²¹⁸ Hatta 9. Parselde ENİ ile ortak çalışma yürütmüştür, ancak kaynak bulamadığı yönünde haberlerin medyaya yansıdığı görülmüştür.²¹⁹ Doğu Akdeniz enerji denkleminde dahil olmak isteyen Güney Kore, bölgeye sadece Kogas şirketi ile değil Güney Kıbrıs ile temaslarının yanı sıra bölgedeki diğer devletlerle kontak halinde çalışmalar yürütmektedir.²²⁰ Her ne kadar Rus menşeli şirketlerin eski sosyalist gelenekten geliyor olması yani ideolojileri dolayısıyla şirketlerinin devlet kökenli girişimler olması tahmin edilebilir bir yaklaşım gibi görünse de Amerikan menşeli Noble Enerji firmasının yanı sıra Kogas’ın da devlet girişimli bir şirket olması ilk bakışta tahmin edilen ideolojik yaklaşım tezini desteklememektedir.

British Petroleum (BP) şirketi, en eski tarihli firmalardan biridir. 1909 yılında kurulmuş bir firma olarak web sayfalarında tarihselliğini yansıtmak adına girişimlerini tarihsel dönemlere ayırarak inşa etmişlerdir; Erken tarih, II. Dünya Savaşı süreci, savaş sonrası dönem, son yüzyıl ve yeni milenyum olarak.²²¹ Tarihsel olarak da Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’ya olan ilgisi uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Yine Suriye krizi ve Doğu Akdeniz’deki enerji rekabeti nedeniyle bölgeyi yakın takibe almış, bölgede önemli bir deniz gücü konuşlandırmıştır.²²² Hatta Fransa ile ortak tatbikatlar da organize etmiştir.²²³ İngiltere askeri ve siyasi temaslarla bölgeye müdahil olmuş

²¹⁷ [Overview - KOREA GAS TECHNOLOGY CORPORATION \(kogas-tech.or.kr\)](https://kogas-tech.or.kr) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²¹⁸ [Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor? - BBC News Türkçe](https://www.bbc.com/turkce/duyuru/2023/06/230623-akdeniz-kibris-ogaz-arama-krizi-nasil-basladi-hangi-ulke-ne-istiyor) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²¹⁹ [ENİ-KoGas Kıbrıs 9. blokta doğalgaz bulamadı \(enerjigunlugu.net\)](https://enerjigunlugu.net) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²⁰ [Doğu Akdeniz’de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](https://listelist.com) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²¹ [Through World War II – 1925-1945 | Who we are | Home \(bp.com\)](https://www.bp.com) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²² [İngiliz Donanması amfibi müdahale kuvveti Akdeniz’e konuşlanıyor | DefenceTurk](https://www.defenceturk.com) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²³ [Doğu Akdeniz’de gövde gösterisi: İngiltere ve Fransa’dan ortak tatbikat \(birgun.net\)](https://www.birgun.net) (erişim tarihi: 25.06.2023)

görülmektedir. Ancak stratejisinin diğer büyük ayağını British Petroleum şirketi oluşturmaktadır. Şirket İngiliz menşeli olsa da kamu firması değildir. Ancak devlet politikaları doğrultusunda İngiliz donanması eşliğinde arama ve sondaj faaliyetlerini sürdürmektedir. Doğu Akdeniz’de ise Mısır’ın Zohr sahasında faaliyet yürütmektedir.²²⁴ Zohr sahasında yüzde 10, Batı Nil Delta’sında bulunan Baltım sahasında ise yüzde 50 hissenin de sahibidir.²²⁵ Öte yandan İtalyan ENI’si ile de halihazırda ortak çalışmalar yürütmektedir.

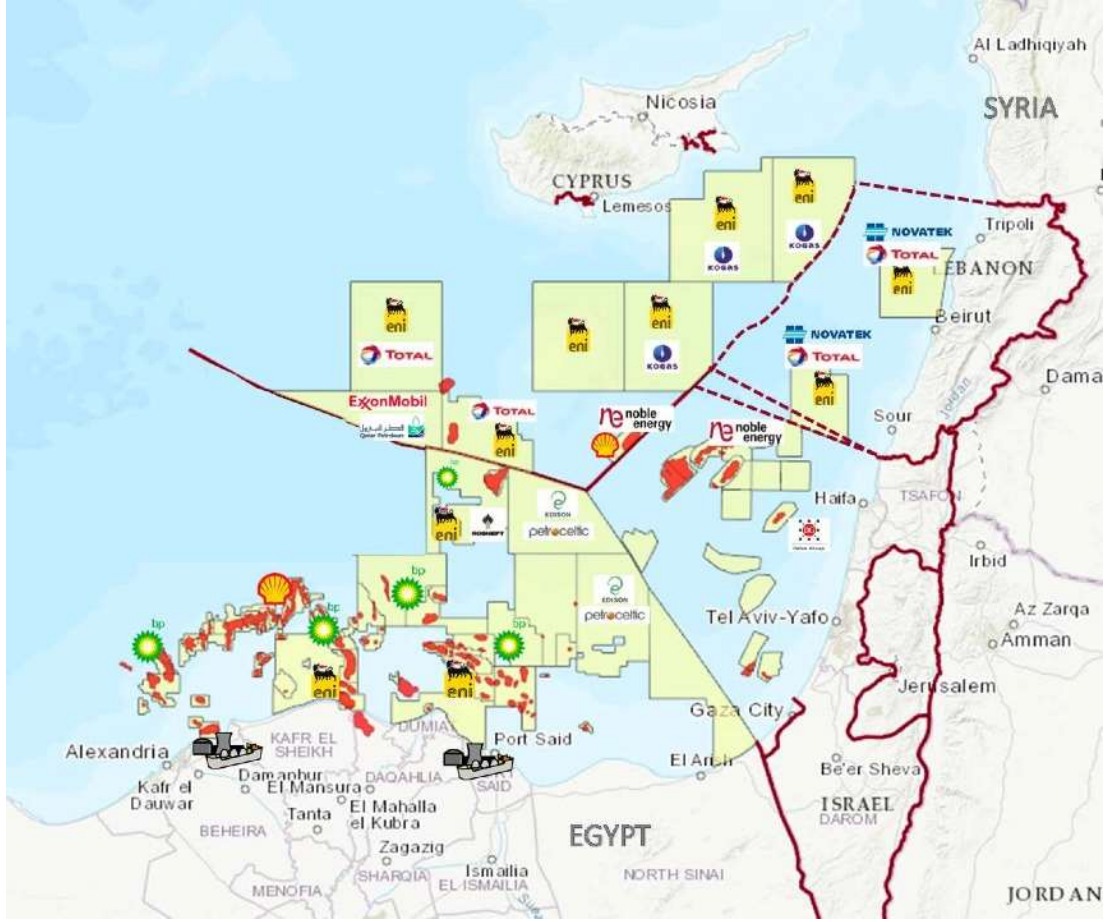
Katar Petroleum’a bakıldığında ise, Katar enerji konusunda son derece zengin olmasına rağmen bölgeye olan ilgisi ilginçtir. Doğu Akdeniz’e ilişkin enerji rekabetinde yer edinmek için de özel bir ilgi göstermektedir. Bölgedeki enerji denkleminde bulunmak isteyen Katar da kendi şirketi aracılığıyla müdahil olmuş görünmektedir. Devlet şirketi olarak Katar Petroleum, 1939 yılında kurulmuş, 1949’da ise ilk petrol ihracatlarını yapmışlardır.²²⁶ Güney Kıbrıs ile güçlü ilişkiler geliştiren Katar, sözde ilan edilen 10. Ve 11. Sahalarda arama ruhsatları almıştır.²²⁷ Devlet firması olarak devlet politikaları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir.

²²⁴ [Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz rezervi var? | Euronews](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²⁵ [Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²⁶ [Our History \(qatarenergy.qa\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

²²⁷ [Türkiye, Katar'ın Kıbrıs açıklarında doğalgaz aramasına nasıl bakıyor? - BBC News Türkçe](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

Şekil 1. Şirketlerin sondaj faaliyetleri yürüttüğü sahalar (Euromena, 2023) ²²⁸

3. BAĞIMSIZ BİR AKTÖR OLARAK ŞİRKETLER

Bölge dışı aktörler bölgeye devletler üzerinden eklenmektedir. Bölge dışı, küresel güçler, yeni bir aktör olarak şirketler aracılığıyla sahaya müdahil olmaktadır. Büyük güçler bölge devletleriyle kurdukları yakın iş birliği ilişkileri aracılığıyla enerji denkleminde yer edinmektedirler. Ancak “diğer” aktörler olarak şirketler de denkleme benzer şekilde menşei devletler ya da Güney Kıbrıs gibi bölge devletleri aracılığıyla çalışmalar yürütme fırsatı bulmaktadır. Artık belli noktalarda söz sahibi olan yeni aktörlerdir. ENİ'nin AB üyesi olan İtalya devletinin politik tavrını takip etmemesi gibi.

²²⁸ [Euromena Energy | Your Ultimate Source for Energy News](#)

Öte yandan şirketlerin devlet orijinli olması menşei devletlerinin siyasi tutum ve davranışları dışında hareket edemedikleri görülmüştür. Ancak bu durum değerlendirmesi ilk akla Rusya'yı getirirse de Amerikan menşeli Noble Enerji, Katar Petroleum, British Petroleum ve Kogas da aynı şekilde bağımsız hareket ettiği söylenemez. ENİ bir istisna oluştursa da Total kamu şirketi olmadığı halde katı Fransız politikası ile donanmalar eşliğinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bahsi geçen analiz genel geçer bir kural oluşturmasa da özel de olsa çok da devlet politikaları dışında şirketlerin tutum benimsedikleri söylenemez. Ancak küreselleşme süreci tamamlanmış değildir. Dolayısıyla diğer şirketlerin de ENİ gibi Rusya devlet şirketi Rosneft ile ticari ilişkileri geliştirmelerine evrilen bir sürecin yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir.

Bölgede ılımlı ve dengeleyici rol üstlenen Rusya'nın belki de bu tutumu nedeniyle hisse satışı olmasa da Total ve Eni ile konsorsiyum oluşturarak ortak arama çalışmaları yürüttüğü de bilinmektedir. Kesin ve katı sınırların olmadığı anlamına gelen bu gelişmeler devlet politikalarının da yekpare olmadığı gibi şirketlerin tutumlarını da her daim değişime açık olduğu çıkarımında bulunulabilir.

SONUÇ

Çalışmada Doğu Akdeniz sahasında bulunan enerji kaynaklarının yarattığı etki küreselleşme yaklaşımlarıyla derinlemesine değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Literatür taraması bölümünün vurguladığı gibi bugüne kadar Doğu Akdeniz'e dair bir çok farklı çalışma ortaya konulmuştur. Bölgenin çatışma çözümleri için bir vaha haline dönüşmesi bu çalışmaların en çok yoğunlaştığı konuların başında gelmektedir. Bölge üzerinde, Doğu Akdeniz'deki deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin birtakım anlaşmazlıklar mevcuttur. Kaynakların keşfi sonrasında münhasır ekonomik alanlar ilan edilmiş ve bu durum bölgede önemli güç çekişmelerine sahne olmuştur. Fakat salt devletler arası ilişkileri esas alan jeopolitik kavrayış üzerinden politika üretme bugünkü karmaşık ilişki ve yapıları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Güney Kıbrıs'ın Yunanistan ve İsrail ile anlaşmalara vararak bölgedeki en uzun kıyıya sahip Türkiye'yi dışlaması, Türkiye'nin Libya ile ikili anlaşma yoluna gitmesi, bölge dışı aktörlerden Avrupa Birliği'nin bu bloğu desteklemesi ve denkleme katılan yeni aktörler olarak şirketlerin teknolojileri ile sürece dahil olmaları pek çok perspektiften değerlendirilmeye uygun bir turnusol görevi görmektedir. Bu gelişmeler jeopolitik rekabetin yanısıra ekonomik temelli yaklaşımların da bölgede yansımalarını görünür kılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin temel motoru olan bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişimi aktörlerin ilişki biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Ortak ekonomik çıkarların belirleyici rol oynadığı yeni dönemde iş birlikleri ön plana çıkmaktadır. Çünkü bölgede ikili ya da çoklu olsa da iş birliği ilişkisi kurulabilmektedir. Küreselleşme ile aktörler arasında ilişkiler artmış ve yeni ağlar kurulmuştur. Kurulan ağlar ve ilişkilenmeler iş birliği senaryosunun mümkün olduğu çıkarımını güçlendirmektedir. Ve en önemlisi de ikili ilişkiler kurulsa da aktörleri bir araya getiren esas zemin ekonomik çıkarlar olmaktadır. Mithat Çelikkale'nin da ifade ettiği üzere uzlaşmaz tavırların ve dışlanmışlığın kurumsallaşıp yani kalıcı hale dönüşmeden her şeye rağmen müzakereler yoluyla iş birliği opsiyonunu zorlamak gereklidir. Enerji kaynaklarının sağlayacağı fayda ve kazan-kazan yaklaşımının iş birliğini getireceği tahminlerini güçlendirmektedir.

Teknolojileriyle sürece dahil olan enerji şirketleri kaynakların çıkarılmasında oldukça etkindirler. Kaynakların çıkarılması, işletilmesi ve taşınmasının oldukça maliyetli süreçler olması güçlü ekonomilerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada kurulan ikili ya da çok taraflı antlaşmalar, ortak çıkarlar söz konusu olduğunda çatışmaların yerini alabilmektedir. Şirketler ile devletlerin ihtiyaç duydukları teknolojilerden faydalanmak, şirketleri bölgede bir diğer aktör olma seviyesine taşımış görünmektedir. Artık realist düzendeki tek ve yekpare olarak tahayyül edilen ulus-devletler, her şeye hakim bir güç değil gerektiğinde küresel dünyanın yeni aktörleri ile işbirliği ilişkisine giren, gerektiğinde yetki paylaşımı yapan bir oluşum haline gelmiştir. Küreselleşme teorisine yeniden atıfta bulunmak gerekirse, aşırı küreselleşmecilerin ulus-devletin gücünü kaybettiği şirketler ve piyasaya yenik düştüğü bir profilden ziyade, dönüşümcü küreselciler olarak ifade edilen yaklaşımın işaret ettiği gibi ulus-devlet varlığını korusa da artık tek hâkim güç değildir. Ulus devletler şirketler ya da piyasadaki diğer aktörlerle kendini yeniden konumlandığı bir siyasi, ekonomik ve sosyal düzende yer alacaktır. Dönüşümcü yaklaşım argümanları Doğu Akdeniz enerji paylaşım meselesi özelinde yaşanan olaylar ve dönüşen aktörler ve tutumları nezdinde uygun çerçeve sunmaktadır.

Bölge dışı aktörler; uluslararası aktörler, organizasyonlar ve şirketler bölgeye bölge devletleri üzerinden eklenmektedir. Büyük güçler bölge devletleriyle kurdukları yakın iş birliği ilişkileri aracılığıyla enerji denkleminde yer edinmektedirler. Bölge dışı aktörlerin bölgeye ilgisi kurulan ilişkilerin yalnızca bölge devletleriyle sınırlı kalmamasına yol açmaktadır. Bölge dışı küresel güçler, yeni bir aktör olarak şirketler aracılığıyla da sahaya müdahil olmaktadır. Ancak “diğer” aktörler olarak şirketler de denkleme benzer şekilde menşei devletler ya da Güney Kıbrıs gibi bölge devletleri aracılığıyla çalışmalar yürütme fırsatı bulmaktadırlar. Böylelikle şirketler artık belli noktalarda söz sahibi olan yeni aktörlerdir.

Şirket yapıları bağlamında değerlendirildiğinde kamu orijinli firmaların çoğunlukla menşei devletlerin politikaları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Eski sosyalist gelenekten gelmesi dolayısıyla Rusya menşei Rosneft, Gazprom ve Novatek ilk akla gelen örnekler olsa da Katar’ın Katar Petroleum ve Güney Kore’nin KOGAS’ı da kamu firmaları olarak aynı yolu izlemektedir. Bir diğer nokta Rusya’ya karşı, AB veya ABD eksenli, tehdit ilan edilen, bu doğrultuda dönem

dönem yaptırım kararları alınan bir politik düzeyden; şirketler nezdinde kamu firması olsa da ortaklıklar kurulması iş birliği ilişkilerinin kurulabileceğine işaret ettiği gibi sert politikaların bazı küresel şirketlerce benimsenen bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. ENİ'nin AB üyesi olan İtalya devletinin politik tavrını takip etmemesi buna örnek gösterilebilir. Rusya'nın önde gelen kamu firması olması ENİ'nin Rosneft şirketine hissedar olmasına engel olmamıştır. Öte yandan British Petroleum ve Total kamu firması olmasa da ulusal politikaları takip etmektedirler ve faaliyetlerini gerçekleştirirken devlet donanmaları seferber edilebilmektedir. Dolayısıyla şirketlerin kamu ya da özel menşei devletlerle kurdukları ilişkiler hala güçlüdür. ENİ şirketi dışında şirketlerin özel olsa da devlet politikaları dışında bir tutum benimsedikleri söylenemez. Ancak küreselleşme süreci tamamlanmış değildir. Dolayısıyla diğer şirketlerin de ENİ gibi Rusya devlet şirketi Rosneft ile ticari ilişkileri geliştirmelerine evrilen bir sürecin yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir.

Bu çalışma ulus devletin uluslararası ilişkiler içerisindeki dönüşen yerini derinlemesine analiz etmek amacıyla sadece Doğu Akdeniz vakasına odaklanmıştır, bu sayede araştırma sorusuna ilişkin bütünlüklü bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Bu yöntem ile bir sahaya odaklanıp yoğun araştırma imkanı sağlanmış olsa da, seçilen yöntemin bazı kısıtları da mevcuttur. Vaka analizi seçilen vakayı derinlemesine analiz etmeyi kolaylaştırır da genellenebilir ve objektif veri toplama konusunda bazı kısıtlara sahiptir. Bu kısıtları bertaraf etmek için farklı kaynaklardan istifade edilmiştir. Fakat gelecekte küreselleşme üzerine yapılabilecek karşılaştırmalı çalışmaların ya da farklı bir bölgeye odaklanan vaka analizlerinin araştırma bulgularının teyit edilebilmesini sağlayacağına inanılmaktadır. Ayrıca araştırmanın sayılan kısıtlarını aşma konusunda yardımcı olabilecek bir veri toplama aracı olarak enerji şirketleri ile görüşme sağlanmaya çalışılsa da başarılamamıştır. Bu nedenle bölgeye odaklanan ve şirketlerle doğrudan görüşme gerçekleştirebilen akademik çalışmaların da yalnızca küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisini göstermek açısından değil, aynı zamanda küreselleşme yaklaşımlarına yeni aktörler olarak şirketlerin dahil oluş biçimlerini değerlendirmek açısından da literatüre katkı sunacağı açıktır.

KAYNAKÇA

ACAR, Işıl & YILMAZ, Mutlu. 'Doğu Akdeniz Kıta Sahanelığı Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı.' *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 2018, 597-607.

Acer, Yücel. 'Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye.' *Adalet Dergisi*, 2020, 65: 13-26.

Acer, Yücel. *SETA Analiz: Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı*. SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2019.

Acer, Yücel. 'Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı.' *Seta Analiz*, 2019, 301: 1-15.

Acer, Yücel. 'EastMed Projesinde Dönüm Noktasına Mı Geliniyor?.' *SETA*, Şubat 2022, sayı:326, s.1-6.

Akbayır Merve & Savaş, Cem İsmail. 'Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı'nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme.' *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2021, 21.2: 226-244.

Algür, Betül. 'Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları.' *Anadolu Strateji Dergisi*, 2020, 2.2: 55-70.

Alpcan, Acar, EKİCİ, S., & Osman, Ağır. (2021). 'Bölgesel Sorunların Küreselleşmesi: Doğu Akdeniz Örneği.' *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 1988-2000.

Atun, Yurdagül & Ata Atun. 'Doğu Akdeniz'de Yeni Siyasi Dengeler.' *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi* 10.39 (2018): 7-14.

Aras, Bülent & Görener, Aylin. 'Natioanl Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: the Ideational Bases of Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in The Middle East.' *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2020, Cilt 12, Sayı 1, 73-92.

Ata, Funda Keskin. 'Doğu Akdeniz'e Jeopolitik Açından Bir Bakış: Enerji ve Siyaset, Doğu Akdeniz Sempozyumu: Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü', *Doğu Akdeniz Sempozyumu*, TBMM Basımevi, 2021, 1-205.

Aydemir, Cahit & Kaya Mehmet. 'Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü.' *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, 6.20: 260-282.

Aytekin, İbrahim. 'Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme.' *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt 1, Sayı 2, 123-134.

Başeren, Sertaç Hami. 'Root Causes of the Eastern Mediterranean Dispute.' *Insight Turkey*, 2021, 23.1: 11-22.

Bauman, Zygmunt. *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Baysoy, Emre. 'Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği.' *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4 Sayı 8, 2015, 13-21.

Bichikliski, Stoilko; Nas Çiğden. 'Avrupa Birliği'nin Kuzey Akım 2 Projesine Yönelik Yaklaşımı.' *Bilge Strateji*, 13.24: 147-166.

Bardakçı, Mehmet. 'Is a Strategic Partnership Between Turkey and Russia Feasible at the Expense of Turkey's Relations with the EU and NATO?' *Comparative Southeast European Studies*, 2021, 69.4: 535-559.

Cohen, Saul B. Geopolitics in the new world Era. *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century*. Westview Press, Oxford, 1994, 15-48.

Cebeci, İpek. 'Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi.' İstanbul, *Journal of Sociological Studies*, 2011, (43), 359-386.

Çelik, Mehmet Yunus. 'Boyutları ve Farklı Algularıyla Küreselleşme.' *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 32, 2012, 57-74.

Çelikpala, Mitat. 'Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı.' *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2014, 10.40: 74-99.

Çelikpala, Mitat. 'Doğu Akdeniz'de İşbirliğini Enerji Üzerinden Okumak.', Panorama, Çevrimiçi Yayın, 14 Ekim 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/14/hbv1>

Çelikpala, Mitat. "Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış." *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz* 4.41 (2012) 8-20

Çımrın, Füsün Kökalan. 'Manuel Castells'i Yeniden Okumak: Küresel Ağ Hareketleri Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi.' *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 4.2.65-77.

Dal, Adnan. 'Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi', *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 65, 2020, 66-84.

Deniz, Umut & Kedikli, Taşkın. 'Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı.', *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 3, 2015, 399-424.

Demiryol, Tolga. 'Between Security and Prosperity: Turkey and the Prospect of Energy Cooperation in The Eastern Mediterranean.' *Turkish Studies*, Cilt 20 Sayı 3, 2019, 442-464.

Dilek, Mehmet Sait. 'Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri.' *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 16.2: 58-82.

DİPAM, Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Politikasına Yansımaları, [Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Politikasına Yansımalar: Transatlantik İttifakı – DİPAM \(dipam.org\)](https://www.dipam.org) (erişim tarihi:05.06.2023)

Dizdaroğlu, Cihan. 'Jeopolitik Güç Mücadelesi: Çin'in Doğu Akdeniz'deki Varlığı.' *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2023, 6.11: 1-22.

Doğru, Sami. 'Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası İlişkiler Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması', *TBB Dergisi*, Cilt 119 (2015):504-554.

Dursun, Yıldız. 'Akdeniz Havzasının Hidrojeopolitiği ve Türkiye', *TMMOB İMO Su Politikaları Kongresi*, 2006, 21-23.

Erdemir, Emre. 'Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinde Doğu Akdeniz: Hidrokarbon kaynaklarının Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi.' *EURO Politika* 3.2 (2019): 37-38.

Ercan, Murat & KILINÇ, Mehmet Can. 'Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs çatışması ve Libya mutabakatı". *Anadolu Strateji Dergisi*, 2020, 2.2: 15-28.

Erdemol, [Mustafa Kemal](https://www.halktv.com.tr). "ABD EastMed'den neden çekildi?" ([halktv.com.tr](https://www.halktv.com.tr)) (erişim tarihi: 12.06.2023)

Ediger, Volkan Ş.; Devlen, Balkan; Bingöl McDonald, Deniz, 'Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33 (Bahar 2012), 73-92.

Erşen,Emre & Çelikpala, Mitat. 'Turkey and The Changing Energy Jeopolitics of Eurasia', *Energy Policy* Cilt 128, 2019, (584-592).

Görmüş, Evrim, & Soli, Özel. 'US Policies Adrift in a Levant in Turmoil.' *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2018, 15.60: 135-150.

Güneş, Mehmet & Arslan, Tayfun. 'Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı.' *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 4.7 (2018): 32-60.

Gürkaynak, Muharrem & Yalçın, Serhan. 'Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme.' *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2009, 6.23: 73-92.

Harunoğulları, Muazzez. 'Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet.', *International Journal of Geography and Geography Education*, (2020), Cilt 42, 455-481.

Harunoğulları, Muazzez. 'Eastern Mediterranean Energy Basin: International Conflict and Competition on the Region.', *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 2020, Cilt 42, 455-481.

Harunoğulları, Muazzez. 'Geopolitics of Energy Resources and Energy Policy of Global Powers.' *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2017 Cilt 3 Sayı 1, 145-170 s.146

Harunoğulları, Muazzez. 'Enerji Kaynaklarının Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Politikaları.' *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2017, 3.1: 146-171.

Hatipoğlu, Emre. 'Enerji Güvenliği', *Güvenlik Yazıları Serisi*, Sayı 44, Kasım 2019, 1-5.

Hava, Hüseyin Tamer. "Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi." *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 16.35 (2020): 675-706.

Held, David & McGREW, Anthony. *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.

Held, David, and Anthony McGrew, eds. *The global transformations reader*. Vol. 294. Cambridge: Polity Press, 2000.

Hirst, Paul & Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel), Ankara: Dost Kitabevi, 1998,

İpek, Pınar & V. Tibet Gür. 'Turkey's Isolation from the Eastern Mediterranean Gas Forum: Ideational Mechanisms and Material Interests in Energy Politics.' *Turkish Studies* 23.1 (2022): 1-30.

İren, Adem Ali, & Melike Atlıĝ. 'Neo-Realist Perspektiften Doĝu Akdeniz ve Enerji Güvenliği.' *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13.1 (2022): 325-342.

İstikbal, Deniz, & Hacı Mehmet Boyraz. 'Doĝu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım.'" *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 3.5 (2019): 69-86.

İşeri, Emre. 'Turkey's Entangled (Energy) Security Concerns and the Cyprus Question in the Eastern Mediterranean.' *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation: from Europeanization to De-Europeanization* (2019): 257-270.

İşeri, Emre, & Ahmet Çağrı Bartan. "Turkey's Geostrategic Vision and Energy Concerns in the Eastern Mediterranean Security Architecture: a View from Ankara." *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral partnerships and regional security* (2019): 111-124.

İşeri, Emre. 'Doĝu Akdeniz'de Hedef Türkiye: Fransız Donanması Güney Kıbrıs'ta.' *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, [Doĝu Akdeniz'de Hedef Türkiye: Fransız Donanması Güney Kıbrıs'ta — ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

İzol, Ramazan.' Güvenlik Boyutuyla Doĝu Akdeniz Krizi. *Akademik Hassasiyetler*, 2022, 9.19: 57-75.

Kavaz, İsmail. 'The Energy Equation in The Eastern Mediterranean.' *Insight Turkey* 23.1 (2021): 139-160.

Kaya, Mehmet. 'Küreselleşme Yaklaşımları.' *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2009), Sayı 13, 61-76.

Kedikli, Umut, & Önder Çalaĝan. 'Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doĝu Akdeniz'in Önemi.'" *Sosyal Bilimler Metinleri* 2017.1 (2017): 120-138.

Keyman, E. Fuat. 'Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya.' *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (2006), 1-20.

Kısacık, Sina, & Alper Gülbay. "2000 Sonrası Türkiye ve Rusya'nın Doĝu Akdeniz'deki Güvenlik ve Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi." *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2022, 130.257: 435-470.

KISACIK, Sina, and Fahri Erenel. 'Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation-Pesco) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak.' *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 2.1 (2019): 51-76.

Koray, Murat. 'Doğu Akdeniz'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi.' *Teknolojik Dönüşümler ve Denizaltuların Rolü, TASAM* (2020), 126-168.

Kozanhan, Murat Kağan. 'Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz.' *Anadolu Strateji Dergisi*, 2022, 3.2: 55-75.

Kökyay, Ferhat. 'Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu.' *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi* 6.1 (2021): 216-239.

Nitsopoulos, Spyros C.; Psaraftis, Harilaos N. 'The Role of Mediterranean Short Sea Shipping in the EU Transport Chain: The Case of Greece.' *WMU Journal of Maritime Affairs*, 2008, 7: 17-30.

Noi, Aylin ÜNVER. 'Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye?' *EURO Politika*, 2019, 3.2: 13-16.

Ozan, Emre. 'Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği.' *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2020, 4(1), 159-188.

Özkan, Arda. 'Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge'nin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı.' *II Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 2012, 2012: 375-377.

Özdemir, Volkan & Hasan, Barış. 'Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme: Karadeniz ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu.' *Turkish Studies*, 2018, 13: 22. 401-416.

Özdemir, Mehmet. *Batı Merkezli Uluslararası Medyada Ortadoğu'nun Temsili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, s.72-81.

Özekin, Muhammed Kürşad. 'Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye.' *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2020, 16.33: 1-51.

Özertem, Hasan Selim. 'Turkish Foreign Policy and The Energy Bonanza in the Eastern Mediterranean.' *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2016, 18.4: 361-374.

Öztopal, Mustafa Kemal, & Levent Yiğittepe. 'Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'de Enerji Rekabeti.' *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* (2020): 259-272.

Özer, M. Akif, Ufuk Ayhan, ve İbrahim İrdem. 'Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Bölgesel Güvenlik.' *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 19.3 (2017): 165-184.

Paralı, Zeynep. 'Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Uluslararası Politikaya Etkileri.' *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2020, 1.1: 49-64.

Pekcan, Cemre; Uygun, Ayşe Gülce. 'Çin'in Akdeniz politikaları kapsamında Avrupa Birliği-Çin Stratejik Ortaklığı.' *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 35.3: 1145-1164.

Pirinççi, Ferhat. 'Yunanistan'ın Silahlanması ve İttifakları Üzerine.' [Yunanistan'ın Silahlanması ve İttifakları Üzerine | Güvenlik | SETA \(setav.org\)](https://www.setav.org.tr/yunanistan-in-silahlanmasi-ve-ittifaklari-uzerine) 2020 (erişim:17.03.2023)

Robertson, Roland. Globalization: Social Theory and Global Culture. *Globalization*, 1992, 1-224.

Robertson, Roland. Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür (Çeviri:Ü.H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, 1-341.

Sakman, Tolga. 'ABD Transatlantik İlişkilerinin Doğu Akdeniz Politikasına Etkisi.' *C4Defence*, 2021, Sayı:94, 72-95.

Sınır, Gizem,& Kantar, Gökmen. 'Çin'in Doğu Akdeniz'de Artan Rolü.' *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, 5.1:32-35.

Sıvış, Efe. 'Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD-Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: TürkAkım Projesinin Belirleyici Faktörleri.' *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, 23.3: 1373-1388.

Şahin, İsmail.'Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıta Sahaneliği Anlaşması.' *Adalet Dergisi*, 2020, 65: 51-70.

Şahin, İsmail.'Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği." *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi* 3 (2019): 1-52.

Şahin,İsmail 'Doğu Akdeniz Krizi'nde Bölgesel Aktörler ve *Presentation Type* (2021): 106-113.

Şen, Onur&Açıkgöz, Cansu.'Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenlikleştirme Üçgeni: Söylemler, Görseller, Eylemler.' *Alternatif Politika*, Cilt 14 Sayı, 1, 2022, 120-155.

Taş, Hakkı. 'The Formulation and Implementation of Populist Foreign Policy: Turkey in the Eastern Mediterranean.' *Mediterranean Politics* 27.5 (2022): 563-587.

Uygun, Ayşe Gülce. 'Doğu Akdeniz'de Paylaşım Rekabeti: Türkiye-Yunanistan Gerginliği ve Avrupa Birliği'nin Tutumu.' *TYB Akademi* 11.31 (2021): 69-89.

ÜLGEN, Sinan; ÖZEL, Soli. France and Greece in a defense partnership: a view from Turkey. *Institut Montaigne*, 2021, 26.

Üstün, Nazlı. 'Doğu Akdeniz'de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi.' *Konya Ticaret Odası, Konya, Ocak*, 2016.

Ünal, Özgür. 'Doğu Akdeniz Enerji Denklemine Türkiye'nin Yeri.' *EURO Politika*, Cilt 3, Say 2, 2019,17-19.

Üren, Mustafa.'Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, 31.2: 851-874.

Yaycı, Cihat. 'Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü ve Etkisi.' *Güvenlik Stratejileri*, 2011, 7(14): 17-41.

Yaycı, Cihat. 'Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye.' *Bilge Strateji*, 2012, 4.6: 1-70.

Yılmaz, Emre. 'Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı.' *Seta Perspektif*, 2018, 188: 1-5.

Yılmaz, Eren Alper.'Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü.' *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2020, 1.48: 27-48.

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan. 'Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye Yönelik Jeopolitik Kuşatma ve Libya Meselesi.' *Türkiye Günlüğü*, 2020, Cilt 141, 5-36.

Yardımcı, Eylem. 'Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu Bağlamında Doğu Akdeniz Çıkmazı ve Libya Mutabakatıyla Değişen Dengeler.' 2020, 1-36.

Yorulmaz, Recep.'Libya ile Mutabakatın Doğu Akdeniz Denklemine Etkisi.'Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Cilt 105, Ocak 2020, 1-16.

[Esed rejiminin yayın organına göre Rusya Doğu Akdeniz'de doğal gaz ve petrol arayacak \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 16.04.2023).

[Doğu Akdeniz'de Lübnan-İsrail anlaşmazlığı Türkiye'ye yarayabilir \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 03.05.2023).

[Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı \(haberturk.com\)](#) (erişim tarihi: 03.05.2023).

[Mısır'ın gazını Lübnan'a taşıyacak boru hattı onarılıyor - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#) (erişim tarihi:03.05.2023)

[SON DAKİKA: Türkiye NAVTEX ilan etti! Yunanistan - Mısır işbirliğine karşı ilan edilen NAVTEX nedir, anlamı ne demek? - Son Dakika Haberler \(sabah.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 12.05.2023).

[AB'den Türkiye'ye yaptırım adımı - Son dakika dünya haberleri – Sözcü \(sozcu.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 12.05.2023)

[EastMed Rafa Kalkıyor, Peki Yunanistan'ın Planları? | Dış Politika | SETA \(setav.org\)](#) (erişim tarihi: 12.05.2023)

[TürkAkım Gaz Taşıma A.Ş. \(TAGTAŞ\) | BOTAS - Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi \(botas.gov.tr\)](#) (erişim tarihi: 12.06.2023).

[Kuzey Akım 2 projesi nedir? Almanya, Rusya ve Avrupa için önemi ne? | Euronews](#) (erişim tarihi: 12.06.2023).

[Kuzey akım 2 projesi nedir? Kuzey akım 2 projesi hangi ülkelerden geçiyor ve güzergahı nedir? \(hurriyet.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 12.06.2023).

[Kuzey Akım 2 projesi nedir? Almanya, Rusya ve Avrupa için önemi ne? | Euronews](#) (erişim tarihi: 12.06.2023).

[Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#) (20.05.2023)

[Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#) (20.05.2023)

[TPAO'ya petrol arama izni \(dunyabulteni.net\)](#) (erişim tarihi: 17.03.2023).

[Koca Piri Reis Gemisi yola çıktı - Son Dakika Haberleri İnternet \(hurriyet.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 07.04.2023).

[Avrupa Birliği Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için İsrail ve Mısır ile doğal gaz anlaşması imzaladı | Euronews](#) (erişim tarihi: 19.04.2023).

[Yunanistan, Pire Limanı'nı 1,5 milyar Euro'ya Çin'lilere sattı - Deniz Haber | Denizcilik Haberleri](#) (erişim tarihi: 12.06.2023)

[ABD projeden neden çekildi? \(birgun.net\)](#) (erişim tarihi: 12.06.2023)

[Kuşak ve Yol girişiminin geleceği: Çin karakterli bir küreselleşme mi? \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 15.06.2023).

[Kumport Limanı, Cosco Pacific'e satıldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](#) (erişim tarihi: 15.06.2023).

[Çin-Orta Asya Zirvesi başlıyor - 18.05.2023, Sputnik Türkiye \(sputniknews.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 15.06.2023)

[Çin, ilk anlaşma için Türkiye'yi seçti 600 milyar dolarlık pazarı açıyor - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](#)

[Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#) (21.06.2023)

[Lübnan: Total, Eni ve Novatek, ülke kara sularında petrol arama anlaşmasına bağlı - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#) (21.06.2023)

[Kumport Limanı, Cosco Pacific'e satıldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](#) (erişim tarihi:25.06.2023)

[Rosneft, Zohr doğalgaz sahasından hisse aldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](#) (erişim tarihi: 26.06.2023)

www.rosneft.com (erişim tarihi:25.06.2023)

www.gazprom.com (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Lübnan'ın Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz arama çalışmaları başlıyor \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

www.novatek.ru (erişim tarihi: 25.05.2023).

[Fransa'nın Doğu Akdeniz politikasını anlamak \(aa.com.tr\)](#) (erişim tarihi:25.05.2023).

TotalEnergies.com (erişim tarihi: 25.05.2023).

[Libya'da ateşkes sonrası Fransız Total şirketi petrol üretimini artırmak için devrede - BBC News Türkçe](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Eni: energy company | Eni](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Mısır'da 'devasa doğal gaz sahası keşfi' - BBC News Türkçe](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Lübnan'dan Akdeniz'de Gaz Arama Hamlesi \(voaturkce.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Rosneft, Zohr doğalgaz sahasından hisse aldı - Dünya Gazetesi \(dunya.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

<http://nblenergy.com/> (erişim tarihi:25.06.2023)

[KİMDİR BU NOBLE ENERJİ? - Mehveş Evin \(milliyet.com.tr\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Overview - KOREA GAS TECHNOLOGY CORPORATION \(kogas-tech.or.kr\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor? - BBC News Türkçe](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[ENİ-KoGas Kıbrıs 9. blokta doğalgaz bulamadı \(enerjigunlugu.net\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Through World War II – 1925-1945 | Who we are | Home \(bp.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[İngiliz Donanması amfibi müdahale kuvveti Akdeniz'e konuşlanıyor | DefenceTurk](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de gövde gösterisi: İngiltere ve Fransa'dan ortak tatbikat \(birgun.net\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz rezervi var? | Euronews](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Our History \(qatarenergy.qa\)](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Türkiye, Katar'ın Kıbrıs açıklarında doğalgaz aramasına nasıl bakıyor? - BBC News Türkçe](#) (erişim tarihi: 25.06.2023)

[Doğu Akdeniz'de Faaliyet Gösteren Enerji Şirketleri ve Devletler \(listelist.com\)](#) (erişim tarihi: 02.06.2023)

[Doğu Akdeniz, gaz, güney kıbrıs, Noble Energy, doğalgaz - Makro Ekonomi Haberleri \(haberturk.com\)](#) (erişim tarihi: 02.06.2023)